

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇİN'İN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKA
UYGULAMASI: KAZAKİSTAN-KIRGIZİSTAN
ÖRNEĞİ

Begimai SULTANOVA

2501181593

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Hasan DURAN

İSTANBUL – 2021

ÖZ

ÇİN’İN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKA UYGULAMASI: KAZAKİSTAN-KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ

BEGİMAİ SULTANOVA

Uluslararası ilişkilerde güç kavramının temel eksenini Joseph S. Nye’in yumuşak güç kavramı oluşturmaktadır. Çin’in yumuşak güç politikasının temel amacı, uluslararası ve bölgesel düzeylerde siyasi, ekonomik ve sosyal hedeflerini gerçekleştirebileceği çekici bir imaj yaratmaktır. Bu çalışma, “yumuşak güç” kavramının teorik çerçevesini ve Çin tarafından Orta Asya ülkelerinde uygulanışını ele almaktadır. Ayrıca çalışma, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın Çin ile ekonomik, ticari, yatırım ve ulaşım etkileşimlerini ve sorunlarını değerlendirmektedir. Çin bölgede hızla lider bir ekonomik güç hâline gelmekte ve beş Orta Asya ülkesinin ekonomik büyümesinin hızını, ritmini ve sektörel yapısını etkilemektedir. Çalışmanın amacı, Çin’in yumuşak güç politikasının Orta Asya ülkeleri üzerinde özellikle de Kazakistan ve Kırgızistan’daki yansımalarını analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Güç, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Dış Politika, Kuşak ve Yol.

ABSTRACT

**CHINA’S SOFT POWER POLICY ON THE EXAMPLE OF
KAZAKHSTAN AND KYRGYZSTAN**

BEGIMAI SULTANOVA

Joseph S. Nye’s concept of soft power constitutes the basic axis of the concept of power in international relations. The main purpose of China’s soft power policy is creation of an attractive image, thereby which it is possible to achieve political, economic and social goals at international and regional levels. This study deals with the theoretical framework of the concept of “soft power” and its application by China in Central Asian countries. In addition, the study evaluates the economic, commercial, investment and transportation interactions and problems of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan with China. China is rapidly becoming a leading economic power in the region, affecting the pace, rhythm and sectoral structure of the economic growth of the five Central Asian countries. The aim of the study is to analyze the reflections of China's soft power policy on the Central Asian countries, especially in Kazakhstan and Kyrgyzstan.

Keywords: Soft power, China, Central Asia, Foreign policy, Economic Diplomacy, Foreign Policy, Trade, One Belt and One Road.

ÖNSÖZ

Öncelikle tezimde bu konuyu ele almamın sebeplerinden biri Çin'in her alanda Kırgızistan üzerindeki etkisidir. Dolayısıyla da bu konu, tezimin araştırma konusu hâline gelmiştir.

Ele alınan çalışmada, araştırma yapılırken çok sayıda Rusça, Kırgızca ve İngilizce kaynaklardan yararlanılmıştır. Tez çalışmam sırasında karşılaştığım en büyük problemlerden biri Türkçe'nin akademik olarak ifade edilme biçimidir.

Bana bütün bu imkânları sunan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına ve tez çalışmam boyunca samimi yardımı ve desteğini esirgemeyen değerli danışmanım sayın Doç. Dr. Hasan DURAN'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca bu süreçte her konuda beni destekleyen sevgili aileme ve arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum.

BEGİMAİ SULTANOVA

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

	<i>Sayfa</i>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YUMUŞAK GÜÇ KAVRAMI VE ÇİN'İN YUMUŞAK GÜÇ YAKLAŞIMI	4
1.1. Yumuşak Gücün Tanımı ve Uygulamaları	4
1.2. Çin'in Dış Politikasında Yumuşak Güç: Tarihsel Süreç.....	10
1.2.1. Uyumlu Dünya Kavramı: Yumuşak Gücün Aracı	16
1.3. Çin'in Orta Asya Dış Politikası.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA DIŞ POLİTİKASI.....	35
2.1. Çin ile Orta Asya Ülkeleri Arasında İş Birliği.....	35
2.1.1. Şangay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ) Çerçevesinde Çin ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki Etkileşim.....	36
2.1.2. Bir Kuşak-Bir Yol İnisiyatifi ve Orta Asya	40
2.2. Çin'in Orta Asya Dış Politikasının Unsurları	41
2.2.1. Orta Asya'da Kültürel Etki	45
2.3. Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle İşbirliğine Yönelik Tehditler ve Beklentiler... ..	49
2.3.1. Geçmişin Kalıntıları-Sovyet Sinofobisi	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN VE KIRGIZİSTAN'DA ÇİN'İN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASININ ÖZELLİKLERİ	63
3.1. Çin'in Kazakistan'a Yönelik Dış Politika Uygulanması	63
3.1.1. Çin ile Kazakistan Arasında Ticari ve Ekonomik İş Birliği	64
3.1.2. Yatırımlar ve ortak projeler.....	68
3.1.3. Çin'in Kazakistan'daki Yumuşak Güç Politikasının Özellikleri ...	73
3.1.4. Kültürel Etkileri	76
3.1.5. Tehditler ve Beklentiler.....	79
3.2. Çin'in Kırgızistan'a Yönelik Dış Politika Uygulanması	87
3.2.1. Çin ile Kırgızistan Arasında Ticari ve Ekonomik İş Birliği	89
3.2.2. Çin'in Kırgızistan'a Yatırımları ve ortak projeleri	94
3.2.3. Kültürel Etkiler.....	99
3.2.4. Tehditler ve Beklentiler.....	101

SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA	115

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Propaganda ve Yumuşak Güç Karşılaştırılması.....	8
Tablo 2. Kazakistan'ın 2019-2020 ana ticaret ortakları ve ticaret hacmi	66
Tablo 3. Kazakistan - Çin Ticaret Hacmi (2010-2020)	68
Tablo 4. Kırgızistan'ın önemli ticaret ortakları 2019.....	91

KISALTMALAR LİSTESİ

AAVB	: Asya Altyapı Yatırım Bankası
AB	: Avrupa Birliği
a.g.e.	: Adı geçen eser
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AEI	: Amerikan Girişim Enstitüsü (American Enterprise Institute)
AET	: Avrasya Ekonomik Topluluğu
APEI	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
ASEAN+3	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, Çin, Japon ve Güney Kore
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BRI	: Kuşak ve Yol Girişimi (Belt and Road Initiative)
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünistik Parti
ÇKÖDY	: Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu Hattı
CMEC	: China Machinery Engineering Corporation
CSTO	: Toplu Güvenlik Anlaşması Örgütü
EAS	: Doğu Asya Zirvesi (East Asia Summit)
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova
HES	: Hidroelektrik Santral
İMF	: Uluslararası Para Fonu (International Money Fund)

SEM	: Shandong Engineering Machinery
ŞİÖ	: Şanghay İş Birliğı Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı
SUÖB	: Sincan Uygur Özerk Bölgesi
TAPH	: Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan
TBEA	: Tebian Electric Apparatus
TGSAIB	: Tarım, Gıda Sanayi ve Arazi Islahı Bakanlığı
YİYP	: Yeni İpek Yolu Projesi

GİRİŞ

Çin'in yükselişi çağdaş dünya siyasetindeki güncel konulardan biridir. Yükselen Çin, politik ve ekonomik olarak değil, aynı zamanda kültürel olarak da meydan okumaktadır. Günümüzde Çin'in uluslararası sistemdeki rolü ve yeri uluslararası ilişkilerin en popüler konularından biridir. Çin'in de komşusu olduğu Orta Asya; hammadde kaynağı ve pazar bakımından önemli olmasının yanı sıra Rusya, İran ve Avrupa ülkelerine geçiş yolu olarak kullanılabilecek önemli bir jeopolitik bölgedir. Çin'i Orta Asya'ya yönelten, aktif ve etkili olmaya mecbur bırakan iki önemli etken güvenlik ve ekonomidir. Orta Asya'nın Çin için önemi, güvenlik sorunları yaşadığını ileri sürdüğü Doğu Türkistan'a (Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne) yakınlığından kaynaklanmaktadır. Sincan'daki istikrar ve uzun vadede bölgenin kalkınması Çin için kritik konulardır. Coğrafi yakınlık göz önüne alındığında, Orta Asya'da istikrar ve güvenliğin sağlanması Çin açısından son derece önemlidir.

Çin; her geçen gün Orta Asya'da yaptığı yatırımlar, verdiği krediler ve artan ticaret hacmiyle etkinliğini hızlı bir şekilde arttırmaktadır. Çin'in, Orta Asya'daki rolü öncelikle ekonomide görülmektedir. Orta Asya ülkelerinin ekonomilerine yatırım, Çin tarafından bölgede destek bulabilen ayrılıkçılık tehdidini etkisiz hâle getirmek için bir fırsattır. Dünyanın diğer bölgelerindeki varlığını genişletmenin yanı sıra, Çin'in politikaları büyük ölçüde kendi ekonomik kalkınma ihtiyaçları tarafından da yönlendirilmektedir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme için Çin'in yeni pazarlara ve yeni enerji kaynaklarına ihtiyacı vardır. Orta Asya; Çin ekonomisi için önemli hidrokarbon kaynaklarının yanı sıra yeni pazarlar sunmaktadır ve daha da önemlisi Orta Asya aynı zamanda Avrupa pazarlarına ulaşım için alternatif bir güzergâh -kara yolu- konumundadır.

Eylül 2013'te Çin, Avrasya'daki tüm ekonomik faaliyetlerinin temel aktivasyonu için İpek Yolu Ekonomik Kuşağı adı verilen yeni bir programı duyurmuş ve daha sonra bu proje "Bir Kuşak-Bir Yol" olarak adlandırılmıştır. Bu girişimin desteklenmesi ve girişimin bir parçası olarak yeni çalışma biçimlerinin kurulması, Çin'in bölgenin istikrarında daha anlamlı bir rol oynamasını mümkün

kılmaktadır. Çinli uzmanların yorumuna göre Kuşak-Yol Projesi Orta, Doğu, Güney ve Batı Asya'yı çeşitli ekonomik iş birlikleriyle bağlama girişimidir. Akademik literatürde kuşak ve yol girişimi çoğu araştırmacı tarafından jeopolitik veya jeoekonomik bir bağlam açısından değerlendirilmektedir. Jeopolitik açıdan girişim, Çin'in Avrasya ve Pasifik çevresindeki güç dengesini ve mevcut dünya düzenini kendi lehine değiştirmesi için bir fırsat olarak görülmektedir. Jeo-ekonomik açıdan girişim, Çin'in "ekonomik mucizesini" komşu bölgelere ihraç etmek için bir model olarak görülmektedir.

Çalışmada, bağımsızlıktan bu yana Çin ile Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan arasındaki dış politika ve resmî ilişkiler, güvenlik, ticaret, finansman, altyapı yatırımları, enerji iş birliği ve sınır yönetimi iş ile ilgili konular spesifik olarak incelenmektedir. Araştırma konusunun seçilmesinde Çin'in Orta Asya bölgesinde yumuşak güç politikası uygulamasına ilişkin yeterli bilginin bulunmaması belirleyici olmuştur.

Çalışmanın amacı, yumuşak güç politikasının temel yöntem ve yaklaşımlarını belirlemek ve bu çerçevede Çin'in Kazakistan ve Kırgızistan ile olan enerji, ulaşım ve lojistik, yatırım ve iş birliği politikalarını yumuşak güç uygulamaları çerçevesinde ayrıntılı olarak değerlendirmektir. Çin'in yumuşak güç uygulamalarının bir sonucu olarak Orta Asya'daki sinofobinin sebep ve sonuçlarını analiz etmektir.

Söz konusu değerlendirmelerin yapılabilmesi için çalışmada aşağıdaki konulara değinilmiştir:

- Yumuşak gücü tanımlamak,
- Çin'in Yumuşak güç ve propaganda uygulamalarını formüle etmek,
- Çin'in, SSCB'nin dağılmasından sonraki Orta Asya politikasını analiz etmek,
- Kazakistan ve Kırgızistan'ın Çin'in dış politikasındaki yerini ve rolünü belirlemek,
- Kazakistan ve Kırgızistan'a yönelik Çin'in yumuşak güç politikasının özelliklerini incelemek,

- Çin'in Orta Asya'daki yumuşak güç politikasını etkinlik açısından değerlendirmek.

Birinci bölümde; Amerikalı ve Çinli araştırmacıların yumuşak güç kavramlarının bir analizi yapılmaktadır. Çoğu bilim insanının çalışması, yumuşak gücün asıl amacının cazibe olduğu ve temel bileşenlerinin diplomasi, politik değerler ve kültür olduğuna inanan Amerikalı siyaset bilimci J. Nye'nin yumuşak güç kavramına dayanmaktadır. Bu bölüm aynı zamanda, geçmişten günümüze Çin'in iç ve dış politikasının yaklaşımlarını ve özelliklerini açıklamaktadır.

İkinci bölümde; Çin'in Orta Asya ülkelerine yönelik dış politika stratejisinin uygulaması anlatılmaktadır. Çin'in, Orta Asya'daki temel çıkarları vurgulanarak yumuşak güç uygulamasına yönelik yöntemler ve yaklaşımlar incelenmektedir. Orta Asya'nın jeopolitik önemine binaen, Çin ile diğer Orta Asya devletleri arasındaki ilişkiler de değerlendirilmiş, Kuşak-Yol Girişimi çerçevesinde Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'la olan ilişkiler incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde; Çin'in Kazakistan ve Kırgızistan'daki yumuşak güç politikasının temel araçları açıklanmakta ve aynı zamanda uluslararası kuruluşlar ile etkileşim dâhil olmak üzere Kazakistan ve Kırgızistan'daki yumuşak güç politikasının temel uygulamaları analiz edilmektedir. Bu çerçevede bölümde Çin'in yatırım ve ticaretinin hacmi, kültürel değerlerin nüfuzu ve ulusal dilin yayılması hususları incelenmektedir.

Tez konusunun seçilmesinde, Çin'in Orta Asya bölgesindeki yumuşak güç politikası uygulamaları üzerine yapılan çalışmaların az sayıda olması belirleyici olmuştur. Bu çalışmanın yazımında, bir dizi röportajın yanı sıra siyasi analiz ve medya raporları da dâhil olmak üzere çeşitli kaynaklardan yararlanılmış, Kırgız yetkililer ile Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler de kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUMUŞAK GÜÇ KAVRAMI VE ÇİN'İN YUMUŞAK GÜÇ YAKLAŞIMI

1.1. Yumuşak Gücün Tanımı ve Uygulamaları

1980'lerin sonu ve 1990'ların başında dünya, uluslararası ilişkiler teorisini etkileyen hızlı bir dönüşüm çağına girmiştir. Neoliberalizm, neo-realizm ve diğer uluslararası ilişkiler teorilerinin bazı teorisyenleri hem geleneksel uluslararası ilişkiler meselelerine hem de yaratılan durumun farklı yönlerine ve yeni zorluklara yönelik yaklaşımlar önermişlerdir. Uluslararası ilişkiler teorisinde, 1980'lerin ortasından itibaren “geleneksel güç”¹ algısını yeniden düşünme süreci başlamıştır. Neoliberal okulun temsilcileri, kısa bir süre sonra bağımsız bir kavram olarak gelişmeye başlayan yumuşak gücü bilimsel olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu kavramsallaştırma bir dereceye kadar, 1950'lerden itibaren ABD'de popülerlik kazanan Amerikan deklinist² teorilerine bir cevaptır.³

Yumuşak güç üzerine yapılan ilk çalışmalar, Amerikan gücünün düşüşüne dair tezleri reddetmiş ve dünya politikasındaki mevcut koşullar altında yumuşak güç ile uluslararası ilişkilerin aktörlerinin yönetilebileceğini ve başarıya ulaşabileceğini savunmuştur.⁴ Aynı zamanda yumuşak güç kavramı, sert güç olarak kabul edilen ve askerî ve ekonomik güç ile özdeşleştirilen geleneksel realizm güç algısına karşı çıkmaktadır. Sert güç; askerî müdahaleyi, zorlayıcı diplomasiyi, ekonomik yaptırımları içerir ve silahlı kuvvetler ve askerî araçlar gibi maddi kaynaklara dayanır.⁵ Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra neo-realistler, uluslararası ilişkilerde devlet etkisinin rolünü ve yayılmasını güçlendirmek için sert güç kullanımını savunmaya devam etmiştir. Aslında, yumuşak güç kavramı, sert gücün

¹ Karpovich O.G., Mirovaya Politika I Negosudarstvennyye Uchastniki Mezhdunarodnykh Otnosheniy // Mirovaya Politika. – 2017. – № 3., s. 119-128.

² “Deklinizm” (Angl. Declinism) – Ubezhdeniye, Chto Gosudarstvo, Obshchestvo İli Institut Nakhodyatsya V Situatsii Upadka

³ N. Minasyan “Kontseptsiya “Myagkoy Sily” V Kontekste Teoriy Mezhdunarodnykh Otnosheniy” 2017, s. 35.

⁴ Nye J., Soft Power. Foreign Policy, №80, 1990, S. 153.

⁵ Giulio Gallarotti, Soft Power: What It Is, It's Importance, And the Conditions for Its Effective Use. **Journal of Political Power**, #4(1), 2011, S. 29.

mutlaklaştırılmasına karşı çıkan politik realizm teorisinin temsilcileri için bir meydan okuma olmuştur.⁶ Neoliberaler tarafından öne sürülen yumuşak güç kavramının kökenleri eski dönemlere kadar uzanmaktadır, ancak yumuşak güç teorisi, Amerikan neoliberal okulunun ABD'nin küresel rolünü güçlendirme çabalarının sonucudur.

Bilimsel kullanımda yumuşak güç terimi, ünlü Amerikan siyaset bilimcisi, neoliberalizm çerçevesinde bir dizi alanın geliştiricisi, 1990'lardan beri Harvard Kamu Yönetimi Enstitüsünü yöneten Joseph Nye tarafından kullanılmıştır.⁷ Nye, ilk kez, 1990 yılında yayınlanan *Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası* (Bound to Lead: The Changing Nature of American Power) adlı kitabında yumuşak güç terimine yer vermiştir. Burada, yumuşak gücü zorlama yöntemi değil, gönüllü katılım, sempati ve çekiciliğe dayalı olarak arzu edilen bir şeyi elde etme yeteneği olarak tanımlamaktadır.⁸ Birkaç ay sonra, bu kitabın birkaç bölümü, aşağıdaki formülasyonun verildiği kısım *Foreign Policy*⁹ dergisinde bir makale olarak yayınlanmıştır:

“Belirli bir devlet, dünya siyasetinde tercih edilen sonuçlara ulaşabilir, çünkü diğer devletler onu takip etmek veya bu sonuçları sağlayan bazı durumları kabul etmek ister. Bu anlamda, dünya politikasında bazı durumlarda başkalarının değişmesini sağlayacak bir gündem oluşturmak ve durumları yapılandırmak da önemlidir. Bir ülke diğerinin birinci gibi aynı olmasını istediğinde, kendini gösteren bu ikinci güç yönü sert ya da komuta gücünün aksine ilerleyen ya da yumuşak güç olarak adlandırılabilir.”¹⁰

Nye, yumuşak gücü, iş birliği sağlayarak ve çekicilik unsurlarını kullanarak istediğini yaptırma olarak tanımlamaktadır. Yani, dolaylı yoldan istediğini yaptırma olarak gücün ikinci yüzüne vurgu yapmaktadır. Güç uygularken zorlama, tehdit veya kandırma yoktur. Örneğin başkaları bir ülkenin ahlaki değerlerine, refah düzeyine veya kültürüne hayran kalıp onun gibi olmak ister ve onu takip eder. Bu gücün ikinci

⁶ Minasyan N. “Kontsepsiya “Myagkoy Sily” V Kontekste Teoriy Mejdunarodnykh Otnoşeniyy” 2017, S. 37.

⁷ J. Nye. “Myagkaya Sila” I Amerikano-Evropeyskiye Otnoşeniya” URL: <http://Smartpowerjournal.Ru/Soft-Power/> (Erişim Tarihi: 26.04.2020).

⁸ Nye J. S., Jr. **Bound to Lead: The Changing Nature of American Power**. N.Y.: Basic Books, 1990. S.26

⁹ Borisova Ye.G. “Soft Power, myagkaya sila, myagkaya vlast. Mezhdistsiplinarnyy analiz” 2015, S.12.

¹⁰ Nye J. S., Jr. Soft Power // **Foreign Policy**. 1990. No. 80. P. 166.

yüzüdür ve bazı durumlarda bu güç fark edilmeyebilir.¹¹ Başka bir deyişle, Nye'nin yorumuna göre yumuşak güç, başkalarının arzu ettiğiniz aynı sonucu istemesini sağlama; ama bunu nesneyi zorlayarak değil ikna ve çekicilik yoluyla elde etme yeteneğidir.

Yumuşak güç kavramı ilk başta ABD'de karışık bir tepki yaratmıştır. Nye'nin dile getirdiği birçok itirazdan belki de en sık kullanılan bu kavramın yeni bir şey içermemesidir. Muhakeme, insanlığın ortaya çıkışından bu yana bazı grupların bir yolla yumuşak bir şekilde başkalarını etkilemesine dayanır. Aynı zamanda, ABD'de Nye'nin kavramına yönelik eleştirinin genel arka planı, "tarihin sonu"¹² ile ilgili coşku ve sonuç olarak diğer ülkelerin kamuoyunu etkilemek için herhangi bir özel ihtiyaç bulunmamasıdır. Ancak, durum 21. yüzyılın başında önemli ölçüde değişir. Bu değişim, öncelikle 11 Eylül 2001 terörist saldırılarından kaynaklanmış ve daha sonrasında ise Amerika'nın Arap dünyası üzerindeki etkisi için bir strateji oluşturma sorunu ortaya çıkmıştır. Bir süre sonra, dünya sahnesinde etkinin yeniden sağlanması fikri nedeniyle yumuşak güç kavramı Rusya ve Çin tarafından aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹³

Yirmi yıldan fazla bir süre Nye, ileri sürdüğü yumuşak güç kavramını defalarca açıklamıştır. Yumuşak güç konseptindeki önemli bir nokta diğer pozisyonlar, fenomenler ve eylem biçimleri için çekicilik kavramı olarak kalmıştır.¹⁴ Çekiciliği zorlama, kuvvet ve blöf yöntemleriyle karşılaştırılmaktadır. Bu, yumuşak güç ile propaganda ve aldatma, gerçeklerin ikamesi vb. gibi diğer benzer etki yöntemleri arasındaki temel farktır. Aslında çekicilik; karşı taraf gönüllü ve bilinçli bir seçim yaptığında ortaya çıkan yeni bir şeydir.

Yumuşak güç ve propaganda kavramları arasındaki ayırım üzerine yaptığı araştırmada M. M. Lebedeva, propagandanın her zaman çekiciliğe dayanmaktan

¹¹ Joseph Jr (2002b), "The Information Revolution and American Soft Power", *Asia-Pacific Review*, Cilt:9, Sayı:1, S. 60-76.

¹² Lebedeva, M.M. "Myagkaya sila": ponyatiye i podkhody // Vestnik MGIMO. - 2017. №3 S.54

¹³ Lebedeva, M.M. A.g.e.

¹⁴ Nye J. S. **The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone**. Oxford University Press, 2002. S. 240.

uzak olduğunu açıklar. Dahası propaganda, özünde, yumuşak güç¹⁵ tarafından izin verilmeyen insanların zihinlerini manipüle etmek için çeşitli seçeneklerin kullanımını dışlamaz. Örnek olarak, gerçekçi ve neoliberal yaklaşımlar arasında en belirgin farkı gösteren J. Knight'ın¹⁶ makalesi ele alınabilir. Makalede, akademik çevrelerdeki siyasi temsilcilerin yanlış bir şekilde Nye'yı kavramın gerçekçi bir pozisyonuna bağladığı söylenmektedir. Knight, yumuşak veya sert olsun herhangi bir gücün, tarafların kendi çıkarları için olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle yazar, Nye'nin yumuşak güç kavramının bir baskınlık biçimi olup olmadığını, devletin kendi çıkarlarının gerçekleştirilmesi biçimi mi olduğunu ve etkileşimin sonuçları tüm katılımcılar arasında paylaşıldığında yumuşak güç kavramını karşılıklı güç (mutual power)¹⁷ kavramıyla değiştirmenin imkânını sorgulamaktadır. Ancak bu durumda bile, Knight'a göre, elde edilen faaliyet sonuçlarının taraflar arasında eşit olmayan dağılım olasılığı sorunu devam etmektedir.¹⁸ Prensip olarak, bu son seçenek Nye'in kavramında belirtilmiştir, ancak kendisi tarafından açıkça tanımlanmamıştır. Bu nedenle, Nye'in ortaya koyduğu yumuşak güç kavramı, çeşitli araştırmacılar ve politikacılar tarafından çok geniş bir şekilde yorumlanmaktadır ve sıklıkla Nye fikrine aykırılıklar içermektedir. Ancak, Nye'nin kendisi de sadece yumuşak gücün yeterli olamayacağına dikkat çekmeye başlamış ve ülkelerin sadece kendi yumuşak gücünü düşünmemesi gerektiğini belirtmiştir. Başkalarını güçlendirmek hedeflere ulaşmaya yardımcı olabilir.¹⁹

Propaganda kelimesi yumuşak güç kavramı için tamamlayıcı bir yöntemdir, ilki olmadan ikinci olamaz. Propagandanın genel olarak gerçekçi yönelimli davranış gibi, karşı tarafı etkilemede etkisiz bir araç olduğu söylenemez. Bazı durumlarda,

¹⁵ “Myagkaya sila”: kultura ili propaganda? June 2015 URL: https://www.bbc.com/russian/features/2016/06/160614_5floor_russia_soft_power (Erişim Tarihi: 26.04.2020).

¹⁶ Knight J. The limits of soft power in higher education // University World News. 2014. 31 January. Issue 305 URL: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20140129134636725> (Erişim Tarihi: 29.04.2020).

¹⁷ Knight J. A.g.e.

¹⁸ A.g.e.

¹⁹ Renalda B. None-State Actors in International System of States // The Ashgate Research Companion to Non-State Actors / Ed. by B. Renalda. Burlington: Ashgate International, 2011. S. 3-18.

özellikle karşı taraftan istenen sonuca hızlı bir şekilde ulaşmak gerektiğinde, propaganda ve hatta baskı ve şantaj gibi yöntemler çok etkili olabilmektedir.

Yumuşak güç ve propaganda özelliklerinin oranı şematik olarak şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 1. Propaganda ve Yumuşak Güç Karşılaştırılması

Propaganda	Yumuşak güç
1. Empozeye izin vermek. (Mecburiyet, mükafat)	1. Hiçbir empozeye izin verilmez. (Karşı tarafın kendisi gönüllü olarak seçim yapmalıdır.)
2. Realizm konseptinin bir parçası olarak kullanılır. (Kendi çıkarlarına dikkat etmek.)	2. Neoliberalizm çerçevesinde kullanılır (Diğer tarafın çıkarlarına dikkat etmek).
3. Uzun vadede çalışmaz.	3. Uzun vadeli iş ortağı etkileşimlerine odaklanır.
4. Manipülatif stratejileri kullanır.	4. Manipülatif stratejiler kullanmaz.
5. Tek yönlü monoloğa odaklıdır.	5. Çok taraflı diyaloga odaklanır.
6. Karşı tarafı bir nesne olarak algılar	6. Karşı tarafı bir özne olarak algılar.
7. Güvenli ilişki inşa etmek dikkatin odak noktası değildir.	7. Güvenilir bir ilişki yaratmayı önerir.

Kaynak: Lebedeva, M.M. "Myagkaya sila": ponyatiye i podkhody// Vestnik MGIMO. - 2017. №3

Her ne kadar tabloda propaganda ve yumuşak güç birbirinden farklı kavramlar olarak değerlendirilse de aralarında net bir ayırım yapmak zordur. Birincisi, propaganda ve yumuşak gücün hedefi aynıdır; yumuşak güç de öncelikle kendi dış politika çıkarlarına ulaşmayı amaçlamaktadır. İkinci olarak, yumuşak güç

modern dünyanın önde gelen devletleri tarafından aktif olarak kullanılan belirli teşvik türlerine örneğin, çeşitli hibeler veya burslar şeklinde sağlanan ekonomik olanaklara izin verir. Üçüncüsü, yumuşak güç mutlaka bir partnerle uzun vadeli etkileşime odaklanmak zorunda değildir. Hedefe bağlı olarak, etki orta vadede de elde edilebilir. Kısa vadede yumuşak güç etkili olamaz. Çünkü iletişim ve güven tesis etmek zaman alır; dahası iyi tasarlanmış bir propaganda kampanyası sırasında, uzun vadede çalışabilecek güven ilişkileri kurulabilir. Ayrıca, yumuşak güç olarak kullanılan nesne, dayatılan bir görüş değil karşı tarafın kendi seçimi olduğu hissini yaratacaktır.

Ancak, Nye'nin anlaşılması açısından propaganda araçları ile yumuşak güç arasında temel bir fark yoktur. Dolayısıyla bu makalede propaganda yumuşak gücün bir parçası olarak görülecektir. Bu çalışmanın temelinde yumuşak güç, cezbedici bir görüntü oluşturarak, değerler, inançlar ve gerçeklik hakkındaki fikirler yayarak küresel dünyayı etkileme yeteneği olarak anlaşılmalıdır. Yumuşak güç üç seviyede kullanılabilir: sistemik, kişinin dünya hakkındaki fikirlerini yaymak için; ulusal, devletin veya ulusun kültürünü ve çıkarlarını tanıtmak için; belirli bir sorun düzeyinde, belirli bir konudaki konumunu açıklamak için. İletişim sürecinde, yumuşak güç uygulayıcısı değerlerini, çıkarlarını, politikalarını ya evrensel ya da bu durumda tek doğru olan olarak sunar. Yumuşak güç araştırmacılarının çoğu modern dünyada yumuşak ve sert gücün birbirini tamamladığı konusunda hemfikirdir.

Yumuşak güç; sert güç kavramının tersi olarak değil ama başka araçlarla devamı olarak anlaşılmalıdır.²⁰ Ayrıca, yumuşak güç kaynaklarına sahip olan herhangi bir devletin "ağır kaynaklara" ihtiyacı vardır. Yalnızca fikirlerinizi iletecek ve tanıttak kaynaklara sahipseniz insanlar kültürünüze hayran kalacaklardır. Sert güç olmadan yumuşak güç düzgün çalışmaz veya hiç çalışmaz.²¹ Modern siyasette her iki güç birbirini güçlendirir. Aralarındaki temel fark, maddi veya maddi olmayan kaynakların kullanımında değil, güç kullanımı bağlamındadır. Politik liberalizm

²⁰ Bially Mattern, J. Why soft power isn't so soft? / J. Bially Mattern // **Millennium: Journal of International Studies**. - 2005. Vol.33. – S. 610.

²¹ Fan, Y. Soft Power: Power of attraction or confusion? // Place Branding and Public Diplomacy. - 2008. Vol. 4, №2. – s. 156.

ilkelerinin duyurulması bağlamında yumuşak güç kullanımı mümkündür.²² Ayrıca, yumuşak güç durumsal olduğu için, kaynakların ve araçların kümesi ile bunların her bir özel durumdaki kullanımlarının sonuçları farklı olacaktır. Aynı zamanda, yumuşak güç kullanımının etkinliği ve olasılığı büyük ölçüde alıcının diğer insanların değerlerini ve görüşlerini özümseme yeteneğine bağlıdır. Yumuşak güç, en çok mağdur gönüllü olarak hareket ettiğini düşündüğü zaman, yalnızca kişisel inançlar ve değerler temelinde kimseye bakılmaksızın bir karar verildiğinde ve dışarıdan herhangi bir etki fark edilmediğinde etkili olabilir. Ancak, yumuşak gücün etkinliğini objektif olarak değerlendirmek neredeyse imkânsızdır.

1.2. Çin'in Dış Politikasında Yumuşak Güç: Tarihsel Süreç

İktidarı kurmak için yumuşak güç kullanma fikri, M.Ö. 7. yüzyılda yaşayan Lao Tzu gibi eski Çin filozoflarına kadar uzatılabilir. “Dünyada sudan daha zayıf ve daha yumuşak bir nesne yoktur, ancak en sert nesneyi yok edebilir” ifadesi Lao Tzu'ya aittir.²³

Çin'in yumuşak gücünün en önemli aracı Konfüçyüsçülük fikirlerine dayanan geleneksel Çin kültürünün yayılmasıdır. Son yıllarda Çin, dış politikaya yönelik kendi yumuşak güç modelini inşa etme alanında aktif stratejiler izlemektedir. Çin özellikli yumuşak güç kavramı, yaşamın her alanında “uyum” ilkesine dayanmaktadır. Çinli uzmanlara göre, sert ve yumuşak güç arasında ayrılmaz bir bağlantı vardır. Yumuşak gücü sert güç uygulamasında kullanılan bilgelik olarak yorumlanmakta ve sert gücün güçlendirilmesi yumuşak gücün etkinliğiyle ilişkilendirilmektedir.²⁴

Yumuşak güç kavramı 20. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da bu kavramın ifade ettiği fikir Çin uygarlığının oluşum dönemine kadar uzanmaktadır. Konfüçyüs, yumuşak güç politikasını aktif destekçilerinden birisi olarak kabul edilebilir. O,

²² Gallarotti, G.M. Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used / G.M. Gallarotti // Division II Faculty Publications. Paper 57. URL: <http://wescholar.wesleyan.edu/div2facpubs/57> (Erişim Tarihi: 5.03.2020).

²³ Lao Tzu, M.Ö. 6.-5. Yüzyıllarda yaşamış eski bir Çinli filozoftur.

²⁴ Zvyagina D. A. Kul'turnoye Vliyaniye Kak Komponent "Myagkoy Sily" // Istoricheskiye, Filosofskiy, Politicheskoye I Yuridicheskoye Nauki, Kul'turologiya I Iskusstvovedeniye. Voprosy Teorii I Praktiki. 2012. №11(25): V 2 Ch. Ch.2. S. 94-98.

zamanın yönetici seçkinlerinin hedeflerine ulaşmak için sert yöntemler kullanması gerekmediğine inanmaktadır. Erdemli yönetim fikri, yetkilileri beceri ve yeteneklerine dayalı olarak teşvik etmek için bir sistemle birlikte emperyal Çin tarihi boyunca Çin yöneticileri tarafından kullanılan bir yumuşak güç biçimidir. Sun Hanedanlığı döneminde Konfüçyüs'ün öğretilerinin resmî kabulünden sonra yumuşak güç ilkesi resmî bir tutum almıştır. Örneğin; hükümet için askerî gücün varlığından veya topluma yiyecek sağlanmasından daha fazla, güvenin sağlanması için yumuşak güç gereklidir. Fakat Konfüçyüscüler, sert güç olmadan tek başına yumuşak gücün yeterli olmayacağını da inkâr etmemiştir. Çin hükümdarları pratikte iller arasında barışı sağlamak için hem sert hem de yumuşak güç kullanmıştır.

Konfüçyüs'ün yumuşak gücü de imparatorluğun dış politikasının yönetimi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Antik çağlardan beri Çin, yabancı ülkelerle ilişkilerde “mütevazî” politikalar uygulamış, etik ve ahlakı öncelemiştir. Başlıca amacı, yumuşak güç ve kültürel değerler yoluyla aktif etki sağlamaktır. Günümüzde de Çin etkisini artırmaya devam etmektedir. Eskiden esas olarak bölgelerin işgal edilmesi yoluyla genişleme sağlanmış olsa da bugün durum değişmiştir. Etkili bir ekonomik genişleme politikası izlenmektedir.²⁵ Çin'in modern politik kültürünün gelişimi, klan bağlılığı üzerine kurulmuş bir sistem olan “Guanxi'den”^{*} etkilenmektedir. Bu sistem Çin toplumunun tüm sosyo-ekonomik ve politik yaşam alanına nüfuz eder. Siyasette bir süreklilik sistemi anlamına gelir. Olumlu tarafı; korporatizm, düzgün, ağrısız bir liderlik değişimi içermesidir. Bu sistem aynı zamanda “tarihin önemli bir kısmında” eski liderlerin isimlerini girmenize, siyasi çizginin tutarlılığını sağlamanıza, belirli bir klanın maddi ve güç pozisyonlarını korumasına ve belirli kişiler için “dokunulmazlık garantisine” olanak tanımaktadır. Deng Xiaoping'in “fraksiyonundan” Jiang Zemin'in liderliğindeki fikir ve kompozisyon fraksiyonuna ve ondan Hu Jintao liderliğindeki Çin Komünistik Parti (ÇKP) ve Çin'in genç liderliğine ve şimdi Xi Jinping ekibine gücün yumuşak bir

²⁵ Kondratyev Yu. Kitay-Tysyaçetnıy Opyt Myagkoy Sily. URL: <https://www.pravda.ru/economics/rules/globalcooperation/26-11-2014/1237247-China-0/> (Erişim Tarihi: 03.04.2020).

^{*} Guangxi, Çin'deki ilişkilerin ana ilkesidir.

şekilde geçişine neden olan şey budur. Bu, Çin liderlerinin beşinci neslidir (Mao Zedong-Deng Xiaoping-Jiang Zemin-Hu Jintao-Xi Jinping).²⁶

Son on yıllardaki hızlı gelişimi ve uluslararası arenada giderek artan etkisi ile Çin'in liderleri yumuşak gücü gündeme getirmiştir. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başından bu yana yaklaşık elli yıl geçerken, Deng Xiaoping uluslararası ilişkilerde iki ana konuyu vurgulamıştır; "Barış" ve "Kalkınma."²⁷ Deng Xiaoping'in fikirlerini geliştiren Jiang Zemin, problemler üzerine teorik araştırmalarına devam etmiştir.²⁸ Bu nedenle, ÇKP XVI. Ulusal Kongresindeki raporda önerilen iki soruya ek olarak, modern dünyadaki bağlantılar da dikkate alınmıştır; "Barışçıl, istikrarlı bir ortam olmadan, hiçbir devlet ekonomik yapıya konsantre olamaz."²⁹ Raporda ayrıca, modern uluslararası ilişkilerde yeni tehditler, hegemonya ve ulusal güvenlik (terörizm) için geleneksel olmayan tehditler, Kuzey ve Güney arasındaki dengesizlik, çevre sorunları vb. not edilmiştir.³⁰ 16. Merkez Komitesi Genel Toplantıya katılan ÇKP Merkez Komitesi (Eylül 2004) Çin kültürünü dünyanın diğer ülkelerine yansıtma görevini; "Çin kültürünün bütünleşik gücünün güçlendirilmesi, Çin kültürünü tanıtmak, dünyaya daha da iyi nüfuz etmek, uluslararası etkisini artırmak" olarak belirlemiştir. Yumuşak güç kavramı ÇKP 17. Kongresi Merkez Komitesinin raporunda da yer almıştır.³¹

Çin'in yumuşak güç politikası uygulamaları, Kasım 2002'de ÇKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri ve Mart 2003'te Çin'in başkanı seçilen Hu Jintao'nun iktidara gelmesiyle başlamıştır.³² Çin'in bu dönemin dış politikasında, "geleneksel yumuşak güç"³³ enstrümanlarının kullanımına ilişkin yeni bir vurgu ortaya çıkmıştır. Ekim 2007'de, ÇKP 17. kongresinde kültürel yumuşak güç politikası, ülkenin dış

²⁶ Anokhina V. V. Kulturnyye traditsii i paradoksy modernizatsii sovremennogo Kitaya // Vesnik BDU. Ser. 3. 2009. №1. S. 313-330.

²⁷ Bogdanova N.A., Solntseva Ye.G. Osobennosti Diplomaticheskogo Kursa Den Syaopina S. 13

²⁸ A.g.e.

²⁹ Pei Yuanying. The Five Principles of Peaceful Coexistence and China's Diplomacy in the New Period. URL: <http://www.ciis.org.cn/item/2005-02-25/50821.html>, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

³⁰ Savkovich Ye.V. Ekonomicheskaya Politika Kitaya V Postsovetskoy Tsentralnoy Azii (1992-2012 gg.) s.54

³¹ Bondarenko A.V. "Myagkaya sila" i "upravlyayemyy kaos" - instrumenty sovremennoy mirovoy politiki.

³² Ewing, R. (2003). Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary. The China Quarterly, 173, s. 17-34.

³³ M.P. Shabalov "Osnovy kul'turnoy politiki Kitaya" 17 aprelya, 2015.

politikasının ayrı bir alanı olarak dile getirilmiştir. Kongrede yaptığı konuşmada Hu Jintao, bugün kültürün, devlet gücünde rekabetin giderek daha önemli bir unsuru hâline geldiğini ve ülke içindeki kültürün gelişimine, uluslararası etkisinin artmasına eşlik etmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁴

Ekim 2011’de gerçekleşen 6. genel kurulunda, “ÇKP Merkez Komitesinin, kültürel sistem reformunun derinleştirilmesi, sosyalist kültürün gelişimini ve refahını teşvik etmek için bazı önemli konularda karar” başlıklı bir belge kabul edilmiştir.³⁵ Bu belge, ülkeler arasındaki rekabette yumuşak gücün artan önemini vurgulamak, kültürün yabancı ülkelere geçişine yönelik bir strateji uygulamak, Çin kültürünün uluslararası etkisini artırmak ve dünyaya Çin’in reformları ve açıklığının yeni bir görüntüsünü göstermek ihtiyaçlarını içermektedir.³⁶ Başka bir deyişle, yüksek bir ekonomik güce ulaşan Çin; kültürünün, halkının ve seçkinlerinin imajının yabancı ülkelerin gözünde kamuoyunu etkileyen araçların yardımıyla nasıl iyileştirileceğini düşünmeye başlamıştır. Bu çerçevede, yumuşak gücün nasıl uygulanacağı ile ilgili aşağıdaki konuların ön plana çıktığını söylenebilir:

- Çin’in başlıca jeopolitik rakipleri olan ülkeler tarafından yumuşak güç uygulamalarının analizi,
- Yabancı “yumuşak güç” kurumları tarafından en uygun çalışma organizasyonu biçimlerinin tanımlanması,
- Uluslararası insani iş birliği araçlarıyla bir etki modelinin geliştirilmesi,
- Çin’in ortak ülkelerdeki mevcudiyetinden nüfuzuna geçmek için en iyi uygulamaları.

Çin’in dış politikası çok çeşitli bilim adamları ve analistler için önemli bir araştırma konusudur. Modern yaklaşımlar, 1960-1990’larda Çin’in dış politika

³⁴ Beijing -- The following is the full text of Hu Jintao’s report delivered at the 17th National Congress of the Communist Party of China on Oct. 15, 2007.

³⁵ Gabuyev A. “Kitayskiye kommunisty ishchut novuyu ideologiyu Chtoby Kitay stal sverkhderzhavoy XXI veka” 2011. S. 14

³⁶ Intelros (2007a) Osnovnyye polozheniya doklada Khu Tszin’tao na XVII Vsekitayskom syezde Kommunisticheskoy partii Kitaya. 15 oktyabrya 2007 g. URL: www.intelros.ru/2007/10/23/osnovnye_polozheniya_doklada_khu_czintao_na_xvii_vsekitajjskom_sez_de_kommunisticheskoyj_partii_kitaja_15_oktjabrja_2007_g.html#comment (Erişim Tarihi: 02.05.2020).

kavramlarının gelişimi ile doğrudan ilgilidir. Bu yönlerin kapsamı, Çin'in gelecekteki dış politikasını tahmin etmek için çok önemlidir.

Çin'in dış politikasındaki dönüm noktası 1980'lerin sonuyla 1990'ların başlarındaki dönemdir. Bu dönemde, Çin'in dış politikada “Savaşlar ve Şoklar” kavramından “Barış ve Kalkınma” kavramına evrimini tamamladığı söylenebilir. Çin, diğer devletlerle ortaklığa dayanan bir “Barışçıl Yükselme” stratejisi başlatmıştır. Çinli liderler, ülkenin kalkınma hedeflerine ulaşması için yurt dışından finansal, bilimsel, teknolojik destek ve iş birliğine ihtiyaç olduğunun bilincindeydiler. Desteğin sağlanması için barışçıl bir ortamın sağlanması ve Çin'in uluslararası çatışmalara karışmamasının doğru olacağına inanmaktaydılar.³⁷

20. yüzyılın ortalarından günümüze kadar ulaşan ve Çin'in modern dış politika doktrininin esasını oluşturan temel kavramlar “barışçıl varoluşun beş ilkesi” olarak ifade edilebilir”:³⁸

1. Toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı
2. Saldırmazlık
3. İçişlerine karışmama
4. Eşitlik ve karşılıklı yarar
5. Barışçıl bir arada yaşama³⁹.

Çinli siyaset bilimcilerinin vurguladığı gibi, 1990'ların ortalarında, önde gelen güçler de dâhil olmak üzere 150'den fazla ülke, Rusya, ABD, Japonya ve diğerleri, “Beş ilkeyi”⁴⁰ Çin ile ilişkilerinin ana düzenleyici temeli olarak kabul etmiştir.

³⁷ Golobokov A.S. “Stanovleniye i razvitiye vneshnepoliticheskoy doktriny Kitaya”, S.118.

³⁸ Tarakanova T.S. “Vneshnepoliticheskiye kontseptsii Kitayskoy Narodnoy Respubliki” (250) 2016, S. 69.

³⁹ Kuznetsov A.N. “Entsiklopediya novogo Kitaya”. M.: Progress, 1989, S. 155.

⁴⁰ Zhang Wenwei “Shankhayskaya organizatsiya sotrudnichestva: dostizheniya, vozmozhnosti, vyzovy” Pekin, 2004, S. 35.

Bir başka önemli kavram da ilk olarak Ekim 1984'te Deng Xiaoping tarafından teorik çerçevesi yayınlanan "Barış ve Kalkınma"dır. Küreselleşmenin etkisinin artmasıyla birlikte uluslararası sistemde iki stratejik konu barış ve ekonomi olmuştur.⁴¹ Asıl dikkat askerî ve güvenlik konularına değil, ekonomi ve iş birliğinin geliştirilmesi konularına verilmiştir ki bu da bir kez daha, askerî olmayan konuların öneminin arttığını ve Çin'in dış politika stratejilerindeki değişimin uluslararası konjonktüre uygun olduğunu göstermiştir.

1980'lerin sonlarında, uluslararası gelişmeleri analiz eden Çin, çok kutupluluk söylemini merkeze alan bir dünya vizyonunu belirginleştirmeye başlamıştır.⁴² Dünyanın değişik bölgelerinde yer alan çok sayıda devletin dünya sahnesinde bağımsız bir siyasi seyir sürdürme arzusunun olduğunu fark eden Çin'in çok kutupluluk söylemi, iki süper gücün liderliğine dayanan iki kutupluluğun sona ermesi ve uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi anlamına gelmektedir. Bu kavram, Çinli siyaset bilimciler arasında yaygınlık kazanmış ve ilk olarak Mayıs 1988'de Pekin'de Dışişleri Bakanı Qian Qicheng'in⁴³ yaptığı konuşmada, Çin'in resmî bakış açısı olarak tanıtılmıştır. Çin, çok kutupluluk ilkesini somutlaştırırken daha aktif rol oynayabileceği bir dünya düzenine giden yolu da görmüştür. Çinli dış politika uzmanı Ding Shichuan'a göre Çin, çok kutupluluk koşullarında bir yandan diğer ülkeler arasındaki çelişkiler üzerinde oynamak için daha fazla fırsat elde ederken diğer yandan da dayattığı kısıtlamalardan kaçınmaya çalışmıştır.⁴⁴

Çin'in çok kutupluluğa yaklaşımının özgünlüğü, Çin liderliği tarafından ikili ilişkilerin özel bir dengesini inşa etme ilkesine göre oluşmaktadır: "Dünya düzeni uyumlu ve güvenlidir, çünkü savaşmayan biri kazanır."⁴⁵ Anti-hegemonizm kavramı da bu bağlamda önemlidir ve Çin'in rakipler arasındaki çelişkiler üzerinde oynama

⁴¹ Arin O. "O vneshnepoliticheskoy strategii KNR" // NG– stsenarii. 1999. № 5 s.12.

⁴² Barov S.A. "Mezhdunarodnaya strategiya Kitaya v obsuzhdeniyakh ASEAN (Sovremennyy ATR)". 2003. № 6, S.4-11.

⁴³ Yan Chensyuy "Kitayskaya diplomatiya v usloviyakh izmenchivoy i nestabil'noy mezhdunarodnoy obstanovki. // Kitay v mirovoy politike" M.: Rosspen, 2001, .14.

⁴⁴ Din Shichuan "Tochka zreniya Tszyan Tszeminya na vopros razvitiya i integratsii mirovoy arkhitektoniki – vyskazyvaniya Den Syaopina" 1999. № 11, s.16.

⁴⁵ Sobyenin A., Shibutov M.. Budet li voyna v Azii? // Internet-gazeta "ZonaKZ", 2008. URL: <http://www.zonakz.net/articles/?artid=20868>. (Erişim Tarihi: 14.05.2020).

politikasının önemli bir bileşeni olarak işlev göstermektedir.⁴⁶ 1960'ların Çin politikalarına dayanan bu kavramın önemi günümüzde radikal bir şekilde değişmiştir. Uzmanlar, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve güvenliğe yönelik mevcut tehditlerin ortadan kalkması sonrasında, belirli güçlerin Çin'in "barışçıl bir şekilde yükselmesine" izin vermemeleriyle şekillenen öznel faktörleri Çin'in dış politikasının gelişimine yönelik ana tehdit olarak görmüşlerdir. Ulusal Halk Kongresi başkanı Qiao Shi tarafından resmî düzeyde yapılan açıklamaya göre, "günümüz dünyasında hegemonizm ve güç politikaları hâlâ mevcuttur. Çin, Güney Kore ve diğer Doğu Asya ülkelerinin halkları birlikte hareket etmekte, gelişim göstermekte ve kendilerini hegemonizme ve güç politikasına karşı koruyabilmektedir."⁴⁷ Birçok Çinli uzman; Doğu Asya ülkelerinin, güvenliklerini ve kaderlerini, hegemonik güç politikalarına bağlı ve kendini bir dünya jandarması olarak öne süren bir ülkeyle ilişkilendirmekte isteksiz olduklarını vurgulamaktadır.⁴⁸ Çin; böyle bir haksız politikanın barışçıl bölgesel kalkınmanın temeli hâline gelmediğine ve aynı zamanda bu tür kalkınma unsurlarının uluslararası toplumun önemini artırdığına inanmaktadır.⁴⁹ Bu durumda, Çin'in ulusal çıkarlarının tüm siyaset, ekonomi, güvenlik gibi yönlerini etkileyen bir ülke olan ABD'ye atıfta bulunulur. Böylece, Pekin sadece üstünlük olarak değil, prensip olarak da ABD'nin bölgesel varlığına karşı çıkmakta ve dış politikasının bölgesel vektörlerini yönlendiren ana unsurlardan birini tanımlamaktadır.⁵⁰

1.2.1. Uyumlu Dünya Kavramı: Yumuşak Gücün Aracı

İlk olarak 2005 yılında Hu Jintao tarafından kullanılan "Uyumlu Dünya" kavramı şu hususları içermektedir: karşılıklı siyasi saygı, eşit istişare ve uluslararası ilişkilerin demokratikleştirilmesi, ekonomik açıdan iş birliği, ekonomilerin

⁴⁶ Akhmedeyeva Y.A.M. Razvitiye vneshnepoliticheskikh kontseptsii Kitayskoy Narodnoy Respubliki s 1949 goda po nachalo XXI veka // Nauchno-tehnicheskoye vedomosti SPbGPU. Gumanitarnyye i obshchestvennyye nauki. 2018. T. 9, № 1, S.33-44.

⁴⁷ Arin O. O vneshnepoliticheskoy strategii KNR. // NG— stsenarii. 1999. № 5. URL: http://www.asia-times.ru/countries/china/o_vneshnepolit_strategii_knr. Htm (Erişim Tarihi: 14.05.2020).

⁴⁸ Aliyev A. Bezopasnost' v Vostochnoy Azii: podkhody SSHA, KNR i Rossii // Problemy bezopasnosti v Azii. M.: Yevropeum-Press", 2001. S.68 URL: <http://www.vostokoved.ru/books/3-book3/52-2009-11-01-22-05-47.html> (Erişim Tarihi: 14.05.2020).

⁴⁹ Strategiya gegemonii i faktor rasshireniya moshchi SSHA v period posle "kholodnoy voyny". Pekin: 1998. S.32

⁵⁰ Golobokov A.S. "Stanovleniye i razvitiye vneshnepoliticheskoy doktriny Kitaya". S.121

tamamlayıcılığı, karşılıklı yarar ve dengeli kalkınma, kültürel olarak karşılıklı değiş tokuş, insan uygarlığının kültürel çeşitliliğine saygı, güvenlik alanında karşılıklı güven, çatışmaların barışçıl çözümü, barış ve istikrarı sürdürmek için ortak çabalar, ekoloji konusunda karşılıklı yardımlaşma ve çevrenin korunması.

Uyumlu dünya kavramı, tüm ülkelerin ortak çabalarıyla⁵¹ Çin'in ekonomik büyümesi ve buna bağlı olarak diplomasisi, ordusu ve modernizasyonundaki artış Çin'in gelecekteki pozisyonu hakkında şüphelere yol açtığı için oldukça belirsiz bir şekilde algılanmaktadır.⁵² Aslında uyumlu dünya kavramının; 1997-2002 yıllarında Çin liderliği tarafından küresel güvenlik sorunlarına yönelik yeni bir yaklaşım olarak resmen önerilen “yeni güvenlik kavramının”⁵³ devamı ve geliştirilmiş bir formu olduğu söylenebilir. ÇKP Merkez Komitesi Eski Genel Sekreteri Jiang Zemin'e göre (Kasım 2002'deki 16. Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada) Çin'in “Yeni güvenlik konsepti” karşılıklı güven, karşılıklı yarar, eşitlik ve ülkeler arasındaki koordinasyona dayanır.⁵⁴ Karşılıklı güven, başarılı iş birliği için bir ön koşuldur ve ülkeler arasında iş birliği geliştikçe güçlenir. Karşılıklı yarar ilkesi, her bir devletin çıkarlarını dikkate almanın önemini vurgular. Egemenliğin, yetenekleri bakımından farklı olan devletleri resmî olarak eşit bir statüye taşıyan tek şey olması sebebiyle; eşitlik, devlet egemenliği ilkesinin bir göstergesi olarak anlaşılabilir.

Uyumlu dünya kavramı ekonomi, ticaret, diplomasi ve kültür gibi tüm alanları içerir.⁵⁵ Aynı zamanda kültür, genellikle yumuşak güç tezahürünün özünü yansıtan iş birliğinin gelişimi için temel olan yeni bir unsurdur. Ayrıca, uyumlu dünya kavramı tamamlanarak rafine edilmektedir.

Uyumlu dünya, “uyumlu” Asya ve uyumlu dünyanın inşasını, dünya çapında barış, kalkınma ve iş birliğinin teşvik edilmesini, Çin'in uluslararası bağlantılarının

⁵¹ Doklad Hu Tszin'tao Na 17-M Syezde Kpk. URL: <http://Russian.People.Com.Cn/31521/6290221.Html> (Erişim Tarihi: 16.05.2020).

⁵² Ye.V. Gulina Vneshnepoliticheskiy Kurs Knr: Evolyutsiya I Tendentsii Razvitiya S.26

⁵³ V. Borovoy “Novaya Kontseptsiya Bezopasnosti Vo Vneshney Politike Knr” http://Sinologist.Com.Ua/Wpcontent/Uploads/2016/02/%D0%91%D0%Be%D1%80%D0%Be%D0%B2%D0%Be_.Pdf (Erişim Tarihi: 16.05.2020).

⁵⁴ Doklad Tszyan Tszeminya Na 16-M Vsekitayskom S'Yezde Kpk 2002/11/19, <http://www.Chinaconsulate.Khb.Ru/Rus/Zgzt/Sldzt/T118050.Htm> (Erişim Tarihi: 18.05.2020).

⁵⁵ Chen Dongxiao, Jaeho Hwang. China's Harmonious Asia Strategy//International Area Review, Vol.13, №2, Summer 2010. – S.107.

geniştirilmesini ve geliştirilmesini içerir. 2006 yılında Yale’de konuşan Hu Jintao, yeni konseptin başlıca niteliklerini açıklamıştır. Bu konseptte geleneksel Çin’in “uyumlu” değerleri temel alınmıştır. Hu Jintao’ya göre, sosyal uyum her zaman Çin halkının zihniyetinin, değerlerinin ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. 2007 yılında ÇKP’nin XVII. Kongresinde Hu Jintao, son yıllarda insanlığın maruz kaldığı zorluklara karşı koymak için “uyumlu dünya”nın inşasını istemiştir. Uyumlu bir toplum ve dünya yaratma bağlamında, bilimsel gelişim kavramına da özel bir yer verilmiştir. Kavramın özünde planlı, kapsamlı, uyumlu ve sürdürülebilir bir ilerleme yer almaktadır. Bu nedenle Çin, şu an uyumlu bir toplumun kurucusu olarak hareket etmektedir. Çin, komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurmayı savunmakta ve dünyadaki tüm devletlerin birbirleriyle uyum içinde yaşamalarını sağlamaya çalışmaktadır.⁵⁶

Bilimsel gelişme olmadan uyumlu bir dünya inşasının düşünülememekte ve böylece Çin’in vizyonuna göre uyumlu bir dünya modern küreselleşme eğilimleri çerçevesinde insanlığın varlığı için gerekli bir koşul olmaktadır. Uyumlu dünya; sürdürülebilir kalkınma, yenilenemeyen kaynakların ve enerji kaynaklarının akıllıca kullanılması, Güney ve Kuzey arasındaki farkların üstesinden gelinmesi ve insanlığın yoksulluk, hastalık, savaş, şiddet ve terör gibi acılarını yenmesi anlamına gelir.⁵⁷ Sonuç olarak, modern Çin’in dış politikası barış, kalkınma ve iş birliğine yönelik açıklık ve odaklanma kazanmıştır; “iş birliği yoluyla barış ve kalkınmaya doğru ilerlemek için diğer medeniyetlerin başarılarını kullanmayı amaçlamaktadır; uyumlu bir dünya, uzun süreli huzurlu ilişkiler ve ortak refahın inşasında rol oynamaya çalışmaktadır.”⁵⁸ Hu Jintao’ya göre, “uyumlu barış’ın” ana noktası; evrensel güvenliği sağlamak, uzun süreli, öngörülebilir bir dünya ve evrensel refah sağlamak için dünya arenasının tüm aktörleriyle iş birliği yapılmasıdır. Dış politikasında ahenkli bir barış inşası hedefini sürdüren Çin, “Birleşmiş Milletler (BM) ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalmayı, uluslararası ilişkilere aktif olarak katılmayı, uluslararası yükümlülükleri yerine getirmeyi ve yeni, adil ve makul bir dünya düzeninin

⁵⁶ A Translation of Chinese President Hu Jintao’s Remarks at Yale. 2006. Apr. 21

⁵⁷ Li Sin. Vneshnepoliticheskaya filosofiya sovremennogo Kitaya: o svyazi mezhdu nauchnym razvitiyem i garmonichnym mirom // Rossiya i Kitay v yevraziyskoy integratsii. Sotrudnichestvo ili sopernichestvo? SPb.: Nestor-Istoriya, 2015 s. 350.

⁵⁸ Vystupleniye Hu Tszin’tao v Yyel’skom universitete ABD 2006 <http://russian.china.org.cn/russian/233741.htm> (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

kurulmasına katkıda bulunmayı deneyecektir.”⁵⁹ Karşılaştırmalı Ekonomik ve Siyasi Araştırmalar Merkezi Başkanı Yu Keping’e⁶⁰ göre Çin’in ileri sürdüğü uyumlu dünya söylemi, dünyanın yaygın küresel yönetim teorisi ile pek çok ortak noktaya sahiptir. Her ikisi de insanlığın ortak kaderine bakmakta, her ikisi de tek taraflılık ve hegemonizme karşı durmakta, her ikisi de uluslararası iş birliği yoluyla her devletin ortak sorunlarının çözümünü vurgulamakta, her ikisi de “Amerika tarafından yönetilen dünya”ya karşı çıkmakta ve BM’nin artan rolünü vurgulamaktadır.⁶¹ Çin’in küresel yönetim görüşü; değişen dünyadaki yeni gerçekler ve eğilimler karşısındaki tutumu “uyumlu dünya” inşa etme ve barışçıl kalkınma uygulama fikri sadece stratejik bir kavram değil, aynı zamanda dış politikasının ideolojik temelini oluşturmaktadır. “Uyumlu dünya” fikrinin başarısı Çin’in uluslararası arenadaki faaliyetlerine rehberlik edecek nihai hedeftir.

Hu Jintao yönetimindeki Çin diplomasisi, küresel meselelerdeki pasif rolün olumsuz yönde değişebileceğini ve yalnızca yumuşak güç içeren esnek yaklaşımların kullanılmasının, bölgesel açıdan da olmak üzere, en büyük fırsatları açacağını kabul etmiştir. Öte yandan, Çin uluslararası sisteme aktif olarak katılmaya başlamıştır. ABD tarafından başlatılan girişimler, genellikle Çin tarafından da kabul edilmekte ve desteklenmektedir. Bununla birlikte, Çin tüm dünya için ABD ile sorumluluk paylaşımı konusunda bir acelecilik içerisinde değildir. Bu, G-2 formülünün reddedilmesiyle de kanıtlanmıştır.⁶²

Xi Jinping’in “Çin Rüyası” kavramı, Çin ulusal fikrinin ortaya çıkması için itici bir gücü ve ülkenin mevcut kalkınma aşamalarının özelliklerini içerisinde barındırmaktadır. Bunlar; önemli ekonomik ve sosyal büyüme, dünya sahnesinde artan etki, “dar bölgeselcilik” politikasından ayrılma ve bir dünya gücünün

⁵⁹ Sun Seyfen. Teoriya o garmonichnom mire i issledovaniya mezhdunarodnykh otnosheniy 2007. № 11. S. 59-70.

⁶⁰ Skosyrev V.A. “Vospriyatiye Kontseptsii Demokratii Sovremennymi Kitayskimi Myslityami” Vestn. Mosk. Un-Ta. Ser. 13. Vostokovedeniye. 2017. № 1 S.142

⁶¹ Borokh O., Lomanov A. “Skromnoye obayaniye Kitaya” 2008 <https://polit.ru/article/2008/04/07/china/> (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

⁶² Lyu Shumey. Chzhun Mey (Formula KitayAmerika “G-2” i politika USA v otnoshenii Kitaya) Vestnik pedagogicheskogo universiteta Vnutrenney Mongolii. Seriya: Filosofiya i obshchestvennyye nauki // 2009. T. 38, № 3 S.15

hırslarının ortaya çıkmasıdır. 2012 yılında Xi Jinping “Çin rüyası” adı altında yeni bir dış politika konsepti önermiştir. Konsept üç ana bileşenden oluşmaktadır:

1. Güçlü ve zengin bir devlet,
2. Ulusal canlanma,
3. Ulusal mutluluk.

Basında⁶³ yer aldığı şekliyle, Çin rüyası tüm Çin halkının ortak hedefidir, ülkenin her bir vatandaşının arzusudur ve bunu gerçekleştirmek için yorulmaksızın çaba gösterilecektir.⁶⁴ Çin rüyasının gerçekleşmesi ülkeyi zengin, güçlü, demokratik, medeni, uyumlu ve modernleşmiş bir sosyalist devlete dönüştürecektir. Bu hedefe ulaşmanın yolu ekonomik iş birliğini güçlendirmek ve Avrasya’daki iş birliğini genişletmektir. Çin rüyası kavramına göre Çin, barışçıl kalkınma ve uluslararası iş birlikleri içinde olan, uyumlu dünya perspektifini benimseyen, geleneksel idealleri ve tüm dünya için yararlı değerler oluşturma görüşünü destekleyen fikirlerle doludur. Genç nesil Çinliler bu kavramın uygulanmasında büyük rol oynamaktadır. 2049’a kadar, yani Çin’in kuruluşunun 100. yıldönümünde, zengin, güçlü, demokratik, medeni, uyumlu bir sosyalist modern devlet inşa etmek ana hedeflerden birisidir. Mayıs 2013’te verdiği bir röportajda Xi Jinping, Çin’in sadece kendini geliştirmekle kalmayacağını, aynı zamanda tüm dünyanın gelişiminden de sorumlu olarak bu gelişime katkıda bulunacağını; bu sürecin sadece Çinliler için değil tüm dünya halkları için de faydalar sağlayacağını vurgulamıştır: Çin rüyasının gerçekleşmesi dünyaya şoklar değil huzur getirecektir; tehdit değil bir şanstır.⁶⁵

Çin’in dış politikası son on yılda önemli değişiklikler geçirmiş, dost ve barışçı bir ülke imajı oluşturulmak istenmiş ve çeşitli uluslararası iş birliği biçimlerine açık olmayı artırmaya yönelik genel bir eğilim oluşmuştur. Bu bağlamda, Çin’in Şanghay İş Birliği Örgütü’ne (ŞİÖ) katılımı ülkenin dış politika öncelikleriyle

⁶³ Skripkar M.V. Formirovaniye Kontseptsii “Kitayskaya Meçta”: Ot Sun Yatsena Do Si Tszin’pina <https://Applied-Research.Ru/Ru/Article/View?Id=7109> (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

⁶⁴ Poznakomit mir s “kitayskoy mechtay”. Mart 2013. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/8154196.html> (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

⁶⁵ Lomanov A.V. Kitay meçtayet vmeste s mirom. Sentyabr 2013. URL: <http://ru.china-embassy.org/rus/zgm/t1077799.htm> (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

tamamen tutarlıdır. Çin, ŞİÖ'nün kurucularından biridir. ŞİÖ'nün faaliyetlerine katılmak, Orta Asya ülkeleri ve Rusya ile ilişkilerde stratejik bir öncelik olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda Çin, her zaman iş birliğinin ekonomik yönüne vurgu yapmıştır. Bu nedenle 2015 yılında, Çin Devlet Konseyi Başkanı Li Keqiang, bir ticaret ve sanayi birliği olan ŞİÖ içinde 2020 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesi oluşturularak uluslararası ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Orta Asya toprakları büyük bir ekonomik potansiyele sahiptir; bu da Çin ile bölge ülkeleri arasındaki karşılıklı yararlı ilişkilerin kurulması, Çin kalkınma modelinin ve “Çin Rüyası”nın gerçekleşme yönteminin önemli bir bileşeni olarak onun piyasa ekonomisinin gelişiminde önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.⁶⁶

Ekim-Kasım 2017’de dünyadaki uzmanlar arasında en çok tartışılan konu, Çin Komünist Partisi’nin XIX. Kongresidir. Bu olay, Çin’in modern dünyadaki yeri, hedeflerine ve onlara ulaşma yollarına dair neredeyse on yıllık bilimsel ve politik söylemin sonucudur. Çin’in karakteristikleri göz önüne alındığında, olay hakkındaki görüşlerin çeşitliliği “beklenmedik bir şey getirmeyen sıradan bir olay”dan “mevcut siyasi ve ekonomik dünya düzenini tehdit etmeye” kadar uzanmaktadır. Ekim 2017’de düzenlenen XIX. ÇKP Kongresi, Çinli lider Xi Jinping’in elindeki tüm gücü pekiştirmesine imkân vermiştir. Çin’in pratik dış politikasının uygulanmasından sorumlu kilit görevlere Çinli liderin destekçileri getirilmiştir. Bu gerçek, birçok uzman tarafından “Çin’in yeni dış politikası” söyleminde belirleyici olarak görülmektedir. Onların görüşüne göre, artık Xi Jinping’in fikirleri ile Çin’in uluslararası sahnedeki pratik adımları arasında doğrudan bir ilişki olacaktır. Bazı işaretlere göre, Çin’in tek kural dönemlerine dönme beklentileri hakkında konuşulabilir. Hem Mao Zedong hem de Deng Xiaoping ölümüne kadar iktidarda kalmıştır. Örneğin; ÇKP Şartı, Marksizm-Leninizm, Mao Zedong’un “fikirleri” ve Deng Xiaoping’in “teorisi” ile birlikte “Xi Jinping’in yeni çağda Çin özelliklerine sahip sosyalizm hakkındaki fikirlerini” içermektedir.⁶⁷ Kısacası, Xi Jinping’in Mao Zedong’un “fikirlerine” eşit “fikirleri” vardır. Aynı zamanda, bugüne kadar Çin dış

⁶⁶ Novoseltsev S.V “Kontseptsiya “Kitayskoy Mechty” I Yeyo Prakticheskoye Primeneniye”. URL: [http://dx.doi.org/10.18611/2221-3279-2016-7-1\(22\)-5-21](http://dx.doi.org/10.18611/2221-3279-2016-7-1(22)-5-21) (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

⁶⁷ Idei Si Tszinpina o sotsializme s kitayskoy spetsifikoy novoy epokhi (Reformy i otkrytost) http://russian.china.org.cn/china/China_Key_Words/2018-10/23/content_67737165.htm (Erişim Tarihi: 28.05.2020).

politikası tarafından yönlendirilen Deng Xiaoping, sadece bir “teori” geliştirmiştir. Kongrede, Xi Jinping’in “ÇKP Merkez Komitesinin, tüm partinin ve tüm Çin’in önde gelen çekirdeği” statüsünün pekiştirilmesinin yanı sıra, ülkeyi güçlendirmeyi amaçlayan fikirler de duyurulmuştur. Geleneksel dış düşmanlara ek olarak böyle bir fikir, Çin’in gelişiminde yeni bir tarihsel yön içermekte ve yeni özelliklere sahip Çin karakterli bir sosyalizm olarak ilan edilmektedir. Aslında bu, materyalist amaçlar için Marksist bir ideolojidir. “Kalkınma” için özel terimler, “iki yüzüncü yıldönümü” olarak adlandırılmıştır. 2020’ye kadar Çin müreffeh bir “orta sınıf toplumu” hâline gelmelidir. 2035’e kadar Çin inovasyonda önde gelen ülkeler seviyesine yükselmelidir. 2050’de Çin “dünyanın önde gelen gücü” hâline gelmelidir.⁶⁸ Tüm bunlar ÇKP sözleşmesine dâhildir. Böylece, Xi Jinping’in ilkeleri, halefleri tarafından yönlendirilecektir. Bu tür kararlar, Xi Jinping’in uzun vadeli güç planlarına da tanıklık eden bu kongrede alınmamıştır; Çin iktidar hiyerarşisinde kişisel pozisyonların güçlendirilmesi ve ulusun birleştirilmesini amaçlayan yeni bir ulusal fikrin oluşturulması hâlihazırda Çin’in yeni dış politikasının uygulanmasında yer alan iç faktörlerdendir. Kongrede, şu anki Çinli lider tarafından doğrudan ve açıkça formüle edilen “Çin’in dış politika doktrini”nin Deng Xiaoping tarafından ortaya konan doktrinin bir revizyonu olduğu belirtilmektedir.⁶⁹

Çin’in mevcut dış politikası 1980’lerde formüle edilen ilkeler temelinde uygulanmaktadır. Deng Xiaoping, yazılarında Çin’in “yeteneklerini gizlemesi, kanatlarda beklemesi ve liderlik yükünü asla üstlenmemesi” gerektiğini savunmuştur. Ancak Çin, bu ilkelerin mevcut durumla çatıştığı bir düzeye ulaşmıştır. GSYİH açısından ABD’nin önünde bir güç olan Çin için “ön planda duramaz” denilemez, Çin artık “yeteneklerini gizlememeli”dir. Bu bağlamda, uzmanların dikkat ettiği ilk şey, Çin’in liderlik olmasa da küresel düzeyde, uluslararası düzeydeki karşılığıdır.

Kırgızistan’ın Çin Büyükelçisi, “Çin dış politikasının yönünü gösteren özellikler ile büyük güç diplomasisi kavramı” hakkında bir yazı kaleme almıştır. Bu konsept uygun olarak, “Çin yeni bir tür uluslararası ilişkiler kuracak ve insanlığın

⁶⁸ Vystupleniye predsdatel’ya KNR Si TSzin’pina v khode debatov na 70-y Genassambleye OON.URL: russian.china.org.cn (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

⁶⁹ Otnoşeniya KNR – USA v 2017 godu: polot Drakona i metaniya Orla <https://interaffairs.ru/news/show/18962> (Erişim Tarihi: 03.06.2020).

ortak bir kaderinden oluşan bir topluluk oluşturacaktır. Bu yeni dönem, Çin diplomasisinin asıl misyonunu, dış politikasının ortak hedefini ve temel kavramlarını yansıtmaktadır.” Çince, yeni bir tür uluslararası ilişkilerin özü, “dünyanın farklı ülkeleri arasında yeni bir iletişim yolu açmak, koşullar yaratmak ve insanlığın tek bir kaderinden oluşan bir topluluk oluşturmak için temelleri güçlendirmektir.”⁷⁰ Ortak bir kaderin olması, Kasım 2012’de Çin lideri Xi Jinping tarafından ÇKP XVIII. Kongresi’nde önerilen bir kavramdır. Xi Jinping, çeşitli uluslararası forumlarda “ortak bir kader” kavramını defalarca ortaya koymuş ve 2015 yılındaki 70. BM Genel Kurulunda bu konseptin uygulanması önerisini sunmuştur. Kavramın anlamı, ülkelerin ortak bir kaderle yaşaması, İkinci Dünya Savaşı’nda belirgin olan ortak değerlerin desteklenmesi ve çok kutuplu, güvenli, tek bir dünya inşa edilmesidir. Tek bir kaderden oluşan bir topluluk fikri, Çin’in “barışçıl kalkınmayı uygulama ve ahenkli bir barış inşa etmeyi” amaçlayan dış politikasının önemli bir temelidir.⁷¹ Çin, insanlığın ortak kaderi topluluğunun oluşturulmasını beş paydada önerir:⁷²

1. Siyasal olarak; birbirlerine saygı, eşit istişareler, Soğuk Savaş’ın zihniyetinin ve güç siyasetinin reddedilmesi. Yeni yaklaşım, yüzleşmek ve bloklaşmadan ziyade diyalog ve ortaklıktan oluşur.
2. Güvenlik olarak; Anlaşmazlıkların diyalog ve danışma yoluyla çözülmesidir. Çin her türlü teröre karşıdır.
3. Ekonomik olarak; Çin ekonomik küreselleşmenin daha fazla açıklık, kapsayıcılık, erişilebilirlik, denge ve evrensel kazanç yönünde ilerlemesini sağlamak için ortak bir nedenden dolayı birbirlerine yardım etmeyi, ticaret ve yatırım alanındaki liberalleşmeyi teşvik etmekte ve prosedürleri basitleştirmeyi önermektedir.

⁷⁰ Posol KNR Syao Tsinkhua o XIX s”yezde KPK: vstupit’ v novuyu epokhu, otkryt’ put’ k novomu budushchemu. URL: kabar.kg/news/posol-knrsiao-tcinkhua-o-xix-s-ezde-kpk-vstupit-vnovuiu-epokhu (Erişim Tarihi: 03.06.2020).

⁷¹ Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Xi Jinping’in 70. BM Genel Kurulu’ndaki görüşmelerde yaptığı konuşma URL: russian.china.org.cn (Erişim Tarihi: 03.06.2020)

⁷² Verçenko A.L. Prodvijeniye Kitaem idei “soobşestva edinoy sudbi çeloveçestva” East Asia: Facts and Analytics 2020, 1 c.7-8

4. Kültürel olarak; Dünya medeniyetlerinin çeşitliliğine, farklı medeniyetlerin biraradalığına, karşılıklı değişim ve etkileşimlere ve öğrenmeye saygı gösterir, bir medeniyetin diğerine üstünlük duygusuna ve karşılıklı yabancılaşma ve çatışmaya karşı çıkar.

5. Ekolojik olarak; çevreye karşı dostça bir tutum, iklim değişikliğine yanıt vermek için ortak çabalar ve insanlığın ortak odağı olan dünyanın etkili bir şekilde korunmasıdır.⁷³

Kongrede Xi Jinping hem konuşmasında hem de ÇKP'nin yeni Merkez Komitesinin ilk genel oturumundan sonra bu fikri yineleyerek özellikle şunları ifade etmiştir: “Öz güven ve öz saygı ile Çin halkı, ülkenin kalkınması, egemenliği, güvenliği ve çıkarlarını koruma konusunda belirleyici olacaktır. Çin, barışın asil nedenine ve insanlığın gelişimine sürekli olarak yeni bir katkı sağlayarak, insanlığın ortak kaderi topluluğunu inşa edecektir.”⁷⁴

Uzmanlar kongrede, Çin'in gidişatını doğrulamak üzere, sadece büyük bir güç inşa etmekle kalmayıp aynı zamanda küresel liderliğe ve yeni bir siyasi alanın oluşumuna odaklanması için Çin'in “esaslarını” belirtirler. Bu nedenle Çin'in “Bir Kuşak-Bir Yol”, BRICS, ŞİÖ, Asya Altyapı Yatırım Bankası vb. projelerinin oluşturulmasına katılımı bu şekilde adlandırılır. Buna ek olarak; Çin'in küresel hedeflerinin onaylanmasıyla ilgili süreç, bir dizi uzman tarafından formüle edilmiştir. Örneğin, Çin'in önde gelen yayın organlarından *People's Daily* gazetesinin sitesinde yer alan yorumlarda, Başkan Xi Jinping'nin fikirlerinin tüm dünyanın dikkatini çektiği vurgulanmaktadır. Çin Xinhua'nın ana devlet dairesi, Xi Jinping'in konuşmalarında dile getirilen girişimlerin gücü ve cesareti ile “yıpranmış” Batı'nın entelektüel durgunluğu arasındaki kontrastı vurgular.⁷⁵ “Çin çözümü” ya da “Çin

⁷³ Posol KNR Syao Tsinkhua o XIX syezde KPK: vstupit' v novuyu epokhu, otkryt put k novomu budushchemu. URL: kabar.kg/news/posol-knr-siao-tcinkhua-o-xix-s-ezde-kpk-vstupit-vnovuiu-epokhu (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁷⁴ Bovdunov A. Politika obnovleniya: kakuyu strategiyu razvitiya vybral Kitay posle XIX s"yezda Kommunisticheskoy partii / A. Bovdunov. URL: <https://russian.rt.com/world/article/443488> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁷⁵ Kadomtsev A. Perspektivy vneshney politiki KNR po itogam 19 syezda Kommunisticheskoy partii (otsenki inostrannykh nablyudateley) / A. Kadomtsev. URL: <https://interaffairs.ru/news/show/18704> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

modeli” ifadeleri ortaya çıkmakta ve yayılmaktadır. Bunlar, Batılı uzmanlar tarafından dillendirildiği gibi, Çin’in uluslararası arenada teşvik etmeyi planladığı küresel sorunları çözme yaklaşımlarıdır. Bununla birlikte Çin, küresel emelleri içerisinde kimseyle savaşılmaya niyetli değildir. Çin lideri, program konuşmasında “Çin, dünya hegemonyası için ABD ile rekabet etmeyecek ve onlara meydan okumayacak” demiştir.⁷⁶ Çin, yumuşak güç ve kültürel etki yoluyla hedeflerine ulaşmayı planlamaktadır. Xi Jinping, konuşmasında, Çin’in yumuşak gücünün ve Çin kültürünün etkisinin önemli ölçüde arttığını belirtmiştir. Çin, barışçıl küresel misyonunu gerçekleştirirken birkaç yıl önce başlayan büyük çaplı askerî reformu da sürdürmeyi planlamaktadır.⁷⁷ Raporda şunlar ifade edilmektedir: “... yetkililer, 2035 yılına kadar Çin’in modern bir savunma ordusuna sahip olmasını sağlamak için çaba gösterecek ve sonuç olarak bu yüzyılın ortalarında ülkemiz dünyanın en gelişmiş birliklerine sahip olacak.”⁷⁸ Wan Qinsong (Doğu Çin Pedagoji Üniversitesi (Şangay) Rusya Araştırma Merkezinde araştırmacı) Çin liderinin kongredeki konuşmasını takdir etmekte ve Çin diplomasisinin daha da geliştirilmesi için sistematik bir analiz sağladığına inanmaktadır. Qinsong, “ilk kez, güç oluşumu için bir rota önerildi, bu da Çin diplomasisinin gelecekte daha kararlı ve iddialı olacağı anlamına geliyor”⁷⁹ ifadelerini kullanmıştır. Raporda, Pekin’in Çin Avrasya projesi gibi küresel hedeflerine ulaşması için bir araç setine özellikle dikkat çekilmektedir. ÇKP’nin XIX. Kongresinin raporuna göre Çin, “Bir Kuşak-Bir Yol” girişimi çerçevesinde uluslararası iş birliğini aktif olarak teşvik edecek; tüm gücüyle siyasi koordinasyonu, altyapının birbirine bağlılığını, kesintisiz ticareti, sermayenin serbest dolaşımını ve halkların arzularının karşılıklı olarak yakınlaşmasını sağlayacak; yeni uluslararası iş birliği alanları yaratacak ve ortak kalkınmaya yeni dürtüler getirecektir. Girişim, kongrenin önemli kararlarından biri olan partinin tüzüğüne dâhil edilmiştir.

⁷⁶ Van Tsinsun. Chto syezd KPK govorit o budushchey vneshney politike Kitaya. Valday. URL: <http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/natsionalnyy-sezd-kompartii-kitaya/> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

⁷⁷ Vystupleniye Xi Tszin’pina na XIX s’yezde KPK 18 oktyabrya 2017 goda (polnyy tekst doklada) URL: <https://aftershock.news/?q=node/587636> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

⁷⁸ Doklad Xi Tszin’pina na XIX syezde Kompartii Kitaya predstavil dorozhnuyu kartu na pyatiletiye. URL: <http://tass.ru/mezhdu-narodnaya-panorama/4656537> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

⁷⁹ Van’ Tsinsun. Chto syezd KPK govorit o budushchey vneshney politike Kitaya. Valday. URL: <http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/natsionalnyy-sezd-kompartii-kitaya/> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

1.3. Çin'in Orta Asya Dış Politikası

Çin'in yeni stratejisi ve bölgesel politikasının uygulanmasına bir örnek olarak Asya bölgesi verilebilir. Orta Asya da dâhil olmak üzere Asya ile ilgili yeni ana stratejilerin oluşturulması 1990'ların ortalarında Çin dış politikasının en önemli önceliklerinden biri hâline gelmiştir. Stratejinin unsurları, mevcut bölgesel girişimler ve mekanizmalar kullanılarak kademeli olarak oluşturulmuştur. Son konsepte "Ahenkli Asya"⁸⁰ adı verilmiş ve Çin Başbakanı Wen Jiabao tarafından Nisan 2007'de Boao Ekonomik Forumu'nda⁸¹ açıklanmıştır. Ahenkli Asya üç ana unsur içermektedir:

1. Çin'in komşu ülkeleri için bir refah garantisi olarak ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi ve çok taraflı ekonomik ilişkilerin gelişmesinde öncü mekanizma olması.

2. Komşu devletlerle ortaklık sisteminin geliştirilmesi. Çin'deki bazı devletlerle karmaşık ikili ilişkilerin çok taraflı iş birliği ve ortaklıklar yoluyla azaltılması planlanmıştır. Bu tür iş birliğinin yönlendirildiği güçler; ABD, Rusya, Hindistan ve Güney Kore'dir.

3. Komşu devletlerle çok taraflı bir güvenlik sisteminin geliştirilmesi. 2002'deki ÇKP XVI. Plenumu'nda, Çin'in Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği (APEC) Forumu, ASEAN Bölgesel Forumu ve Doğu Asya Zirvesi (EAS), ASEAN + 3 mekanizmaları, ASEAN + 1 dâhil olmak üzere tüm seviyelerde bir güvenlik sistemi geliştirmeye devam edeceği; buna ek olarak, ŞİÖ'nün lideri ve Altı Taraflı görüşmelerde aktif bir katılımcı olarak kalacağı belirtilmiştir. Ayrıca, Çin'in barışı koruma güçlerini çatışma bölgelerine yerleştirmeye ve diğer devletlerle ortak askerî manevralar yapmaya hazır olduğu ifade edilmiştir.

⁸⁰ Yuy Chzhochao, Andrey Grozin "Politika Kitaya v otnoşenii Tsentral'noy Azii", S.9.

⁸¹ Predlojennaya Kitayem strategiya "Novoy Azii" vyzvala bol'shoy rezonans // Sinkhua van.URL: http://news.xinhuanet.com/politics/2007-04/22/content_6012384.htm (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

Çin dış politikasının temelini oluşturan barışçıl bir arada yaşamının beş ilkesinin diplomasinin en önemli unsurları olmaya devam etmektedir⁸². Bu ilkeler, dünyada meydana gelen değişikliklere rağmen dış politikanın temel unsurlarını yansıtacak şekilde tasarlanmıştır. Aynı zamanda, Çin'i gerekli acil önlemleri alma, egemenliği koruma ve başka bir devletin içişlerine karışmama ilkesi ile sınırlandırmaktadır. Hemen hemen tüm Çinli yazarlar, “beş ilkenin” Çin'in dış politikasının teorik temeli ve yol gösterici ilkeleri olduğunu belirtmektedir. “Sosyalist insanın ve değişen dünya durumunun yeni aşamasında” beş ilkenin; içişlerine karışmama, egemenlik ve siyasi seçime saygı, iyi komşuluk, karşılıklı yarar için iş birliği, silahların eşitliği Çin diplomatik pratiğinin teorik çerçevesi olduğu belirtilmektedir.⁸³

Çin'in “reform ve açıklık” politikası, artan dış politika ilişkileri ve dış ekonomik faaliyetler getirmektedir. Çin'in 2000'li yılların başından bu yana Orta Asya devletleri ile benimsediği etkileşim modeli, bölücülük ve istikrarı sağlama sorunlarının bölgenin ekonomik kalkınması neticesinde çözüldüğü Sincan'da uygulanan bir iç model hâline gelmiştir. 2000'li yılların sonunda Çin, Orta Asya'daki finans ve yatırım alanlarına özel uygulamalar sergilemiştir.⁸⁴

Uluslararası sistemin ağırlık merkezi Asya-Pasifik bölgesine doğru kaydıkça, Avrasya'nın “heartland” jeopolitik merkezi olarak Orta Asya'nın da siyasi önemi artmaktadır. Bu büyük bölge ve Çin, çeşitli tarihî ve coğrafi nedenlerle birbirine bağlıdır. Son yıllarda, Çin'in bölge ile geliştirdiği iş birliği devam etmektedir. Çin'in çıkarları arasında güvenlik, politika, ekonomik ve kültürel gelişme ve çok daha fazlası yer alır. Çin için Orta Asya önemli bir bölge ve stratejik arka plandır. Pekin'in huzursuzluğu, özellikle ABD'nin dikkatini Pasifik havzasına yeniden yönlendirmesi nedeniyle büyümektedir ve bu da bu bölgedeki rekabetin artmasına katkıda

⁸² Pei Yuanying, the Five Principles of Peaceful Coexistence and China's Diplomacy in the New Period. //China Institute of International Studies. URL: <http://www.ciiis.org.cn/item/2005-02-25/50821.html> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

⁸³ Tendentsii i perspektivy razvitiya vneshney politiki KNR v postbipolyarnoy sisteme mezhduarodnykh otnosheniy s. 69 <https://core.ac.uk/download/pdf/46462393.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

⁸⁴ A.g.e.

bulunmaktadır.⁸⁵ Çin'in gündemindeki öncelikli konulardan biri batı bölgelerinin gelişmesidir. Çeşitli siyasi ve jeopolitik nedenler buna katkıda bulunmaktadır. Çin'in batı bölgeleri Orta Asya bölgesi ile yakından ilgilidir.⁸⁶ Örneğin, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin ticaretinin 1/3'ü Kazakistan'ladır. Çin, Orta Asya'nın batı bölgelerinin gelişimine özel önem vermekte ve bu hedeflere ulaşmak için çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Çin Devlet Konseyi Dışişleri Bakanlığına göre, "Sincan'ın coğrafi avantajlarının Batı'ya geçiş yolu imkânını vermesi ve aynı zamanda İpek Yolu ekonomik kuşağı, ulaşım, bilim, eğitim, kültür ve iş lojistiği merkezleri oluşturma gerekliliği, Orta ve Batı Asya ülkeleriyle iş birliğini geliştirme gerekçeleridir."⁸⁷

Çin liderlerine göre, her şeyden önce, 21. yüzyılın ilk on yılında ülkenin hem stratejik fırsatlar hem de stratejik zorluklar ile karakterize edilen önemli bir gelişme aşamasından geçtiği ve bu önümüzdeki yıllarda da Çin'in gelişimini etkileyecektir.⁸⁸ Ülkeler arasındaki barış, kalkınma ve iş birliği uluslararası ilişkilerde hâlâ baskın olarak görülmekle birlikte, istikrarsızlaştırıcı faktörlerin sayısının da arttığı kaydedilmiştir. Başka bir deyişle, yeni sorunlar ortaya çıkmış ve Çin'in birçok açıdan stratejik öneme sahip dış politikası bir seçenekle karşı karşıya kalmıştır. Bir yandan, Çin'in dünya ekonomisine entegrasyonu ve uluslararası örgütlerin çalışmalarına katılımı eşi görülmemiş bir seviyededir; öte yandan ise bu dönemde Çin'in dünyadaki ekonomik ve politik etkisinin büyümesi, mevcut uluslararası ilişkiler sisteminin, yeni bir etkili aktörün ortaya çıktığı gerçeğine uyum sağlamaya başlaması anlamına gelmektedir. Doğal olarak bu, yerleşik çıkarları ve etki alanları olan diğer aktörler tarafından olumsuz algılanacaktır.⁸⁹

⁸⁵ "U karty Tikhogo okeana" informatsionno-analiticheskiy byulleten' №32 (230) s.3

⁸⁶ "Prekrasnyye Perspektivy i Prakticheskiye Deystviya po Sovmestnomu Sozdaniyu Ekonomicheskogo Poyasa Shelkovogo Puti I Morskogo Shelkovogo Puti XXI Veka" Goskomitet po Delam Razvitiya I Reform, Ministerstvo Inostrannykh Del I Ministerstvo

⁸⁷ Prekrasnyye Perspektivy i Prakticheskiye Deystviya Po Sovmestnomu Sozdaniyu ekonomicheskogo Poyasa Shelkovogo Puti I Morskogo Shelkovogo Puti XXI Veka <https://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t1254925.shtml> (Erişim Tarihi: 13.06.2020).

⁸⁸ Borovoy V.R. "Hu Jintao çağında ÇHC'nin dış politikası: ana özellikler ve eğilimler" 2015, S.15.

⁸⁹ Waldron A. China's "Peaceful Rise" Enters Turbulence // **Orbis**. 2014. Vol. 58, № 2, S. 164-181.

İlişkilerin geliştirilmesinde, Orta Asya'nın⁹⁰ nüfusu ve bölge ülkelerindeki büyük hammadde ve enerji rezervlerinin varlığı önemli bir rol oynamıştır. Böylece, çevre ülkelerle iyi ve dostça komşuluk ilişkilerinin kurulması Çin dış politikasının önemli bir unsuru hâline gelmektedir.

Coğrafya açısından Orta Asya, Çin'in sınır bölgeleriyle ilişkilidir. Ayrıca Çin'in, Sovyetler Birliği sonrası üç devletle (Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) ortak sınırının uzunluğu 3.000 km'den fazladır. Orta Asya'dan Sincan'a ulaşmak, Çin'in iç bölgelerine göre daha kolaydır; özerk bölgede Lanzhou-Sincan demiryolunun sadece bir hattı vardır. Buna göre bölgedeki Çin diplomasisinin temeli, Çin'in sınır bölgeleriyle ilişkileri veya Çin'in sınır ötesi diplomasisidir.⁹¹ Aynı zamanda, bölgenin özel bir jeopolitik konumu da bulunmaktadır; Avrasya'nın orta kısmını işgal etmesine ek olarak, burada önemli enerji rezervleri ve diğer kaynaklar da keşfedilmiştir. Çin'in sınırlarının batısındaki devletlerle aktif olarak bağlar kurmasını sağlayan Orta Asya'da büyük bir Müslüman topluluk yaşamaktadır. Bölgedeki siyasi durumdaki (çoğunlukla istikrarsızlık veya “üç kötülük”⁹² olarak yorumlanan) herhangi bir değişiklik, Sincan'ın güvenliğini doğrudan etkilemektedir. Buna ek olarak Sincan, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte “Yeni Büyük Oyun” olarak adlandırılan Orta Asya'daki nüfuz mücadelesinde büyük güçlerin rekabetine sahne olmaya başlamıştır.⁹³

Çinli araştırmacı Zhao Huasheng'e⁹⁴ göre, Çin'in Orta Asya'daki bölgesel politikası çeşitli kilit faktörlerle şekillenmektedir. Birincisi, Çin'in dış politikasının ve diplomasisinin temel ilkeleridir. İkincisi, sınır devletleri ile ilgili politikasıdır. Üçüncüsü, Çin'in Orta Asya'daki çıkarlarıdır. Dördüncüsü, bölgenin özellikleri ve

⁹⁰Sincan ve Orta Asya arasındaki bölgesel ekonomik işbirliğini genişletme beklentileri Rusya, Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki pazarlar. 2006. No. 9.S.1.

⁹¹What Are the Implications of China's Growing Security Role in Central Asia? <https://thediplomat.com/2020/06/what-are-the-implications-of-chinas-growing-security-role-in-central-asia/> (Erişim Tarihi: 20.06.2020).

⁹² “Üç kötülük” (ayrılık, terörizm ve dini aşırılık) <https://mgimo.ru/about/news/experts/120555/> (Erişim Tarihi: 29.06.2020).

⁹³ Savkovich Ye.V. Ekonomicheskaya Politika Kitaya V Postsovetskoy Tsentral'noy Azii (1992–2012 gg.) s. 67.

⁹⁴ Yuy Chzhochao, Grozin A. “Politika Kitaya v otnoshenii Tsentral'noy Azii”, S.32.

Ülkelerin bölgesel kalkınmasıdır.⁹⁵ Kronolojik olarak, Çin'in bölgedeki dış politikasının oluşumunda birkaç aşamayı tanımlamak gerekir:

1. Çin'de Orta Asya dış politikasının temel ilkelerinin formüle edilmesi (1991-1996),
2. Güvenlik alanında iş birliği temelinde bölge ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi (1996-2001 sınır anlaşması dâhil),
3. Çin'in "yeni güvenlik türü" kavramı çerçevesinde iş birliğinin geliştirilmesi (2001-2005),
4. 2005'ten günümüze mevcut mekanizmalar temelinde "yumuşak g" kavramı çerçevesinde iş birliğinin geliştirilmesi.⁹⁶

Soğuk Savaş sonrası yeni jeopolitik durumda, bölge tekrar büyük bir stratejik önem kazanmıştır. Orta Asya, bu yüzyıldaki doğal kaynakların ana kaynaklarından biridir. Bu, çıkarları bölgede açıkça kesişen büyük glerin oldukça dikkatini çeken bir husustur. Çin, bölgedeki istikrarsızlığı artıracak bir çatışma istememektedir. Orta Asya bölgesindeki siyasi ve ekonomik durum son birkaç yılda iyileşmiştir; ancak yine de büyük ölçüde zayıf devlet inşası, ekonomik sorunların ciddiyeti, toplumun katmanlaşması, kutuplaşması ve sosyal sorunların ciddiyeti gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanan belirsizlik ile karakterize edilmektedir. Devletlerarası ilişkilerin karmaşıklığı, terörizm ve dinî aşırılıkta sürekli bir artış tehdidi de söz konusudur. Bölgedeki durum, büyük glerin rekabetiyle daha da karmaşık bir hl almaktadır. Orta Asya, Çin'in dış politikası için giderek daha önemli hâle gelmektedir. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır:

1. Bölge önemli ve uzun vadeli bir güvenlik rolü oynamaktadır. Orta Asya devletlerinin zayıflığı ve coğrafi konumlarının özellikleri bölgeyi komşu bölgelerdeki terörist glere esir etmektedir. Orta Asya ise uluslararası terörizmle mücadelede önemli bir merkezdir.

⁹⁵ Çin'in küresel ve bölgesel boyutlarda dış politikası MGIMO uzmanları: Sergey Luzyanin, Tarih Bilimleri Doktoru, Profesör <https://mgimo.ru/about/news/experts/216740/> (Erişim Tarihi: 16.06.2020).

⁹⁶ V. Paramonov, A. Stokov, O. Stolpovskiy Vneshnyaya politika Kitaya v Tsentral'noy Azii S. 141

2. Orta Asya hem büyük güçlerin hem de bölgesel öneme sahip güçlü devletlerin çıkarlarının geniş ve yoğun bir şekilde temsil edildiği bölgelerden biridir. Bu devletler; Rusya, Çin, ABD, AB, NATO ve Hindistan, İran, Türkiye, Japonya'dır. Hepsi, bölgedeki varlıklarını ve etkilerini aktif olarak genişletmektedir. Orta Asya, özellikle Rus-Amerikan, Çin-Amerikan ve Rus-Çin ilişkileri için büyük güçler arasında potansiyel çelişkiler ve çatışmaların olduğu bir yerdir.

3. ABD'nin Orta Asya'daki askerî varlığının uzun vadeli bir karaktere bürünmesi durumunda, eskiden Çin'in güvenilir arka bahçesi olarak kabul edilen bölgedeki durum değişebilir. Çin, Tayvan veya başka bir sorun üzerinde ciddi bir çatışmaya veya yüzleşmeye çekildiği takdirde Orta Asya onun için sadık bir müttefike dönüşebilir.

4. Orta Asya hammaddeleri Çin için kritik öneme sahiptir. Orta Asya'dan ham petrol ithalatı için aktif önlemler alınmaktadır. Kazakistan-Çin petrol boru hattı, Orta Asya'dan doğrudan petrol ithalatına imkân tanıyan ilk ve en önemli Çin boru hattıdır. Hazar Denizi'nin Kazak kıyılarından Çin'deki Sincan'a kadar uzanmaktadır. Aynı zamanda, Orta Asya bölgesinin Çin'in ekonomik güvenliği için önemi artacaktır. Bu bağlamda, Orta Asya Çin için temel çıkarların odağı hâline gelecektir.⁹⁷

Orta Asya'nın Çin'in dış politikası için artan stratejik önemi nedeniyle, gelecekteki rolü ve yerinin fazla olacağı tahmin edilebilir. Asya, petrol ithalatının temeli hâline geldikten sonra, Çin için güvenlik sorunları artık sadece terörizme indirgenmeyecek, Çin yatırımlarının güvenliğini, enerji arz güvenliğini ve ekonomik güvenliği de içerecektir. İlişkiler derinleştikçe, bu devletlerin siyasi, ekonomik ve diplomatik seyrindeki değişimler Çin üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip olacak ve bu nedenle bölge ülkelerindeki iç siyasi duruma daha fazla dikkat edilecektir. Aynı zamanda, Orta Asya'daki çıkarları arttıkça Çin kaçınılmaz olarak diğer büyük güçlerle daha yakın ve daha karmaşık ilişkilere girecektir. Hem iş birliği hem de

⁹⁷ Interesny Kitaya V Tsentral'noy Azii Spetsial'no dlya "Reality of Aid" S.4.

onlarla rekabet etmenin itici gücü artacaktır. Çin'in Orta Asya'daki dış politikasının ana unsurları:⁹⁸

- Terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılığa karşı mücadele,
- Sınır bölgelerinde güvenliği sağlama,
- Bölgede istikrarı sağlama,
- Ekonomik kalkınmanın desteklenmesi,
- Bölge ülkelerinin Çin ile dostane ilişkilerinin sağlanması,
- Orta Asya'nın düşman devletlerin kontrolü altına girmesini önlemek,
- Çin'e karşı bölgede askerî ittifakların kurulmasının önlenmesi,
- Bölgenin enerji kaynaklarının Çin'e açık olmasını sağlamak şeklinde sıralanabilir.⁹⁹

Çin, Orta Asya'da hem çok taraflı hem de iki taraflı yaklaşımlar kullanmaktadır. İlişkilerin çok taraflı versiyonu, esas olarak Çin ve Orta Asya devletleri arasındaki ilişkileri geliştirmek için geniş ve etkili bir platform oluşturan ŞİÖ'de sunulmaktadır. Örgüt, Çin'in bölgesel güvenliği sağlamada siyasi ve ekonomik süreçlere katılmasını sağlayan kurumsal bir çerçeveye sahiptir. İkili biçim, elbette, Çin ile Orta Asya'daki devletler arasında tek tek ilişkiler ile temsil edilmektedir. Bu tür ilişkiler daha az önemli olmamakla birlikte doğal olarak daha temeldir. Çok taraflı ilişkiler Orta Asya'nın tüm kaynaklarını ve yeteneklerini bütünleştiremez. Bölge devletleri ile tartışılacak pek çok konu da çok taraflı ilişkiler çerçevesinde çözülemez. Her iki yaklaşımın da birbirlerini tamamlayan ve sınırlayan kendi amaçları ve özellikleri vardır. Orta Asya'daki Çin, belirli özellikleri içeren istikrarlı ve sağlam diplomatik kaynaklara sahiptir. Çin sadece Orta Asya ülkelerine komşu değil, aynı zamanda büyük, güçlü bir devlettir. Bu durum, Çin'e, doğal ve kalıcı bir faktör olması gerçeğine bağlı olarak bölge meselelerinde önemli bir jeopolitik avantaj sağlamaktadır. Durum nasıl gelişirse gelişsin, Çin bu durumu terk etmeyecek ve her hâlükârda orada belirli bir etki yapmaya devam edecektir.

⁹⁸ Muraşkina M.Z., Tolstov S.V. Osnovnyye Napravleniya Politiki Kitaya V Regione Tsentralnaya Aziya, S.25.

⁹⁹ A.g.e. S.29.

Çin, Orta Asya ülkelerinin sınır bölgelerinde güvenliğin sağlanması ve bölgesel güvenliğin garantisi açısından vazgeçilmez bir ortaktır. Çin, uzunluğu 3 bin km'yi aşan üç Orta Asya devletiyle ortak bir sınıra sahiptir. Sınırın bu bölümünün güvenliği, bu devletlerin her biri için büyük önem taşımaktadır ve bunu garanti eden tek ortak yalnızca Çin olabilir. Çin aynı zamanda, genel olarak bölgesel güvenliğin garantörlerinden biridir. İkili ilişkiler yoluyla ve ŞİÖ çerçevesinde Çin, Orta Asya bölgesel güvenlik sisteminin önemli bir bileşenidir. Büyük bir güç olarak Çin, Orta Asya ülkelerine diplomatik faaliyetlerini yürütme fırsatı da sunmaktadır. Çin'in Orta Asya'da gerekli ve faydalı olmasının nedeni de budur. Çin, bölgedeki güç dengesinin sağlanmasında olumlu bir rol oynayabilir ve Orta Asya devletleri arasında dengeli ve dostane diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi üzerinde de yararlı bir etkiye sahip olabilir. Aynı zamanda, Çin diplomasisinin kültürü Orta Asya ülkelerine yakındır. Çin bölgede egemenlik aramamakta, güçlü olanın zayıf olanı ezmesini istememekte, iradesini dayatmamakta, komşularının iç işlerine karışmamaktadır. Herkese eşit davranarak müzakereler ve istişareler yoluyla her türlü sorunu çözmeye çalışmakta ve adaleti savunmaktadır. Bütün bu unsurlar, uluslararası ilişkilerde otoritesini yavaş yavaş oluşturmalarını sağlamaktadır. “Yumuşak Güç”, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde Çin'in önemli bir diplomatik yaklaşımıdır.¹⁰⁰

Çin'in, Orta Asya bölgesindeki stratejik çıkarları oldukça açık ve şeffaftır: Sincan Uygur Özerk Bölgesi güçlerinin pasifize edilmesi; Orta Asya'nın, Çin için güvenli bir bölge olacak şekilde güvenliğinin sağlanması; çok yönlü ekonomik ilişkiler geliştirerek bölgenin dış ticaret alanında bir iş birliği nesnesi hâline dönüştürülmesi ve enerji ithalatının kaynaklarından biri hâline getirilmesidir.

Orta Asya, 1990'ların başında İslam'ın ana din olduğu beş Orta Asya ülkesinin bağımsızlığını kazanmasının ardından, Müslüman dünyasının bir parçası olan yeni bir jeopolitik bölge hâline gelmiştir. Çin'in jeostratejik öneme sahip Sincan Uygur Özerk Bölgesi (SUÖB), Afganistan ve Pakistan sınırlarına benzer şekilde istikrarsız alanların kesişme noktasında yer almaktadır. SUÖB'un çatışma potansiyelinin artması, yalnızca Çin'in bir dünya gücü hâline gelmesini değil, aynı

¹⁰⁰ A Chzhao Khuashen Kitay, Tsentralnaya Aziya I Şankhayskaya Organizatsiya Sotrudničestva Rabochiye materialy № 5, 2005, Moskva, s.50.

zamanda Asya’da lider devlet olma durumunu da zorlaştıracaktır. Ayrıca, Sincan ekonomisine ciddi bir darbe indirerek Çin-İslam dünyasının uyumunu büyük ölçüde karmaşıklatacaktır, Pakistan ve İran’ın yanı sıra Orta Asya Cumhuriyetleriyle de müttefik ilişkileri tehlikeye girecektir. Bu nedenle, Çin’in Orta Asya’ya yönelik dış politikasının ana hedeflerinden biri, bölgede Çin’in toprak bütünlüğünü tehdit eden faaliyetleri önleyerek tüm Orta Asya devletlerinin Çinli ayrılıkçıları desteklememelerini ve Doğu Türkistan faaliyetlerini kısıtlamalarını sağlamaktır.

Dolayısıyla, konu daha geniş bir açıdan ele alındığında, Orta Asya ülkelerinin güvenliğinin Çin’in SUÖB’nin güvenliğiyle doğrudan ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Pekin’in görüşüne göre, Orta Asya bölgesindeki istikrarsızlık Çin’in kuzeybatısının tamamının güvenliği üzerinde doğrudan etkilidir. Bu nedenle Çin, bölgede güvenliği sağlamak amacıyla toplu tedbirlerin benimsenmesi için Rusya ve Orta Asya ülkelerinin katılımıyla tek bir bölgesel güvenlik yapısı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu, aynı zamanda, Orta Asya ülkelerinin de çıkarına bir durum olmakta ve ŞİÖ’nun yaratılmasının da ana nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Orta Asya ülkelerinin güvenliğinin garanti altına alınması, Çin’e güvenilir bir stratejik arka plan sağlamaktadır. Bu hedef, aynı zamanda, Çin’in büyük stratejik ve jeopolitik devlet çıkarlarıyla da ilgilidir.¹⁰¹ Bu nedenle, Doğu Türkistan hareketiyle mücadele ederek devlet güvenliğini sağlama şeklinde yukarıda ifade edilen görevden içerik olarak biraz farklıdır. Bu açıdan Orta Asya, Çin’in dış politikasında farklı stratejik işlevler ve çıkarları temsil eden bir yere sahiptir.

¹⁰¹ Çin için Orta Asya stratejik bir arka planı URL: <http://www.ca-portal.ru/article:52794>(Erişim Tarihi: 26.08.2020).

İKİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA DIŞ POLİTİKASI

2.1. Çin ile Orta Asya Ülkeleri Arasında İş Birliği

Orta Asya, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan mühim bir bölgedir; benzersiz bir jeopolitik konuma ve önemli enerji rezervlerine sahiptir. Hazar Denizi bölgesinde petrol yataklarının keşfi, Orta Asya'nın dünya enerji kaynakları içerisindeki önemini daha da arttırmaktadır. Avrasya kıtasının derinliklerindeki konumu nedeniyle, Orta Asya'nın jeopolitik, ekonomik ve stratejik durumu daha görünür hâle gelmektedir.

Çin; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın son 30 yıldır her biri için en önemli ortak hâline gelmiştir. Pekin ile iş birliği olmadan bölgenin daha da gelişmesini hayal etmek zaten imkansızdır. Çin tarafından kullanılan ticaret, yatırımlar, altyapı projeleri ve diğer araçlar, Avrasya bölgesindeki tüm alanlarda Çin'in gelecekteki hâkimiyetinin temelini oluşturur.¹⁰²

Çin'in Orta Asya'daki stratejisi birkaç yıldır değişmemiştir ve Pekin hâlâ üç temel kurala tutunmaktadır:

- Ülkelerin iç işlerine ve birbirleriyle ilişkilerine karışmamak,
- Ekonomik iş birliğine odaklanmak,
- İtibarını yükseltmeye çalışmak.

Çin, aktif ekonomik iş birliği karşılığında yalnızca “Tek Çin” ilkesine (Tayvan'ın Çin'in ayrılmaz bir parçası olarak tanınması) ve üç kötülüğe (terörizm, aşırılık, ayrılıkçılık) karşı mücadeleye bağlılığı talep ettiği için uygun bir ortak hâline gelmiştir. Geri kalan her şey oryantal bir şekilde, söylenmemiş kurallarla düzenlenmiştir.

¹⁰² Umarov T. Na puti k Pax Sinica Rost kitayskogo vliyaniya v stranakh Tsentralnoy Azii vyzyvayet ottorzheniye i bespokoystvuyu. Kak effektivno uravnovesit' vliyaniye Pekina? <https://www.ipg-journal.io/regiony/azija/na-puti-k-pax-sinica-1035/> (Erişim Tarihi: 26.08.2020).

2.1.1. Şangay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ) Çerçevesinde Çin ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki Etkileşim

Hızla gelişen dünya düzeninin uygulanması ve devletlerin güvenliğini tehdit eden yeni zorlukların ortaya çıkmasıyla birlikte, ülkeler arasında uluslararası barış ve güvenliği sürdürme ve başta uluslararası terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık olmak üzere modern zorluklar ve tehditlerle mücadeleye vurgu yapılmaktadır. Bu fenomenlerle mücadele etmek için, devletlerarası iş birliğinin temel ilkelerini belirleyen 15.06.2001 tarihli Şangay Terör, Ayrılıkçılık ve Aşırılıkla Mücadele Sözleşmesi'yle¹⁰³ ülkelerarası bilgi alışverişi, acil arama önlemlerinin yürütülmesine yönelik taleplerin yerine getirilmesi, eylemleri önlemek ve bastırmak için koordineli önlemlerin geliştirilmesi, deneyim ve bilgi alışverişi, düzenleyici yasal işlemler benimsenmiştir.

Hükümetlerarası daimî bir uluslararası örgüt olan ŞİÖ'nün ana hedefleri şunlardır:

- Üye devletler arasında karşılıklı güveni ve iyi komşuluğu güçlendirmek,
- Siyasi, ticari, ekonomik, bilimsel, teknik ve kültürel alanların yanı sıra eğitim, enerji, ulaşım, turizm, çevre koruma ve diğer alanlarda etkili iş birliğini teşvik etmek,
- Bölgede ortak barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi,
- Demokratik, adil ve rasyonel bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzenin yaratılmasına yönelik ilerleme.¹⁰⁴

Örgüt içindeki ilişkilerde, ŞİÖ üye devletleri “Şangay ruhu” fikrine, fikir birliği ve karşılıklı güven, karşılıklı yarar sağlayan iş birliği, eşitlik, karşılıklı istişareler, kültürlerin çeşitliliğine saygı duyma ve ortak gelişme için çaba gösterme

¹⁰³ Şankhayskaya konventsiya po borbe s terrorizmom, separatizmom i ekstremizmom ot 15.06.2001 g. // Byulleten' mezhdunarodnykh dogovorov. 2004, N 1., S. 29-36.

¹⁰⁴ Shanghai Cooperation Organization <http://rus.sectsc.org/docs/about/faq.html>.

ilkelerine bağılı kalırlar.¹⁰⁵ Dış ilişkilerde ise açıklık, bloklara aidiyet duymama ve üçüncü ülkelere karşı yönelmeme ilkelerine bağılıdırlar.

Çin için mühim ve çok taraflı bir öneme sahip olan ŞİÖ, Çin'in dış politikasının Orta Asya'da uygulanması için bir platform görevini yerine getirmektedir. Çin'in ŞİÖ'deki çıkarları, Orta Asya bölgesindeki¹⁰⁶ çıkarlar çemberine tamamen uyar. Bu çıkarlar; sınır bölgelerinde güvenliği sağlamak, terörle mücadele etmek, bölgede güvenlik ve istikrarı sağlamak, Çin, Rusya ve Orta Asya devletleri arasında iyi komşuluk ilişkileri sürdürmek, ekonomik iş birliğini geliştirmekdir vb.

Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Çin'in, onlarla ilişkilerini geliştirmesinin önünde ciddi bir engel kalmamıştır.¹⁰⁷ Tarih ortaklığı, gelenekler, güvenlik, ekonomi vb. ile ilgili nedenlerden dolayı, Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ikili bağlar en başından beri aktif olarak geliştirilmiştir ve şu an da bölgedeki tüm devletlerle dostane ilişkileri sürmektedir. Ancak ŞİÖ'nün oluşturulmasından önce, Çin'i bir bütün olarak Orta Asya'ya bağlayan çok yönlü bir evrensel yapı bulunmamaktadır. Bu, ikili ilişkilerin gelişmesine engel olmamakla birlikte ortak bölgesel sorunların çözümünü bir ölçüde sınırlamıştır. ŞİÖ çok taraflı iş birliği için bir fırsat sunmuş ve Çin'in bir bütün olarak bölge ülkeleriyle diyalog sürdürmesine izin vermiştir.

Orta Asya bölgesinde birçok bölgesel uluslararası örgüt vardır. Kendi liderleri ve belirgin faaliyet eğilimleri vardır. Örneğin Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin ve Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün yanı sıra Avrasya Ekonomik Topluluğunun da lideridir. GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova ittifakı) ABD tarafından desteklenmekte, "Barış için Ortaklık"ın başında NATO yer almaktadır. ŞİÖ, tek bir lideri olmamasıyla bu yapılardan farklıdır ve bu özellik büyük ölçüde Çin'in katılımından kaynaklanmaktadır. Çin, ŞİÖ'ye bir iç denge

¹⁰⁵ Luzyanin S. "Shankhayskiy dukh" pozvolyayet razvivat' ekonomicheskoye vzaimodeystviye v SHOS posledovatel'no i effektivno -- direktor IDV RAN http://russian.news.cn/2019-06/11/c_138133791.htm (Erişim Tarihi: 15.09.2020).

¹⁰⁶ Golobokov A.S. PRC and military contacts within the Shanghai Cooperation Organization.

¹⁰⁷ Klimenko A. F. Evolyutsiya voyennoy politiki i voyennoy doktriny Kitaya // Voyennaya mysl'. 2005. № 4, S. 2-17.

vermektedir. Bu yapı yaklaşık olarak eşit büyüklükte iki büyük güç içerir; Çin ve Rusya. Bu nedenle, herhangi bir devletin ŞİÖ'nün siyasi eğilimleri üzerindeki etkisi son derece önemsizdir. Bu durum, örgüt üyeleri ve aralarındaki ilişki açısından büyük önem taşımaktadır. Uygulamada, tek tek devletlerin politikalarına yönelik bir önyargıdan yoksundur, katılımcıların iç ve dış politikalarına hiçbir bağımlılık yoktur. Bu faktör, bağımsız bir dış politika seyrini sürdürmeyi uman Orta Asya ülkeleri için özellikle önemlidir. Birçok analist, Çin'in ŞİÖ'nün lideri olduğunu söylemektedir.¹⁰⁸ Bunu destekleyici argümanlar olarak şunlar öne sürülmektedir; kuruluşun adı bir Çin kentidir, sekreterliğinin merkezi Çin'in başkentindedir ve Çin Dışişleri Bakanlığının¹⁰⁹ eski bir üst düzey yetkilisi de örgütün sekreteri olarak atanmıştır. Ancak bu bakış açısı mutlaklık sağlamaz. Elbette, Çin'in ŞİÖ'de oynadığı önemli rolü kabul etmemek mümkün değildir;¹¹⁰ fakat esas olarak bu durum Çin'in en önemli konularda sürekli inisiyatif alması, organizasyonun gelişimini aktif olarak teşvik etmesi ve buna ek olarak her zaman yetenekleriyle orantılı bir sorumluluk payını almaya istekli olması gerçeğinde kendini göstermektedir. Ancak Çin, örgütün gelişmesine yönelik belirleyici prosedürler ve organlarındaki yapısal avantajlar üzerinde özel bir yetkiye sahip değildir. Asla tek lider konumunu işgal etmemiş ve bunun için çaba göstermemiştir. ŞİÖ'nün en önemli ilkesi, üyelerinin eşitliğidir. Bu, örgütün Orta Asya devletleri tarafından tanınmasının ana nedenlerinden biridir. Çin bu prensibi ihlal edemez. ŞİÖ, gelişme ve fırsatlar açısından farklılık gösteren ülkeleri içerir. Bazı akademisyenler örgütün üyelerini dört gruba ayırmaktadır:

1. Grup: Çin ve Rusya,
2. Grup: Kazakistan ve Özbekistan,
3. Grup: Kırgızistan ve Tacikistan,

¹⁰⁸ Shanghai Cooperation Organization: From Formation to Comprehensive Development (Materials of the Third Meeting of the SCO Forum, China, Beijing, May 19-21, 2008) Edited by Alexander Lukin, p.66.

¹⁰⁹ Mukimdzhanova R. Gosudarstva Tsentral'noy Azii i Kitay: problemy i perspektivy sotrudnichestva // Tsentralnaya Aziya i Kavkaz, 2004 №4 (34).

¹¹⁰ A. Kaukenov "Politika Kitaya v shankhayskoy organizatsii sotrudnichestva" Tsentralnaya Aziya i Kavkaz, 2007, №3, s.74.

4. Grup: Hindistan ve Pakistan'dır.¹¹¹

Çin, tüm üyelerin eşitliği ilkesine saygı duyarak örgütün gelişimine mümkün olan en büyük katkıyı yapmaktadır. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra ŞİÖ, Orta Asya'da gelişen durumlar konusunda pasif olduğu için eleştirilmiştir. Bu nedenle, katılımcılarından herhangi birinin aktif rolü üstlenmesi gereklidir ve bu diğer ülkeleri büyük uluslararası olaylarda ortak bir pozisyonu tartışmaya, kabul etmeye ve onaylamaya teşvik eder. Aksi takdirde örgüt aktif olarak hareket edemeyecektir. Bu anlamda Çin'in belli bir sorumluluk alması gerekmektedir. Uluslararası ilişkilerde Çin, dış politikasının genel ilkesine karşılık gelen bir lider olmama, yani lider rolünü üstlenmeme ilkesine bağlıdır. Bununla birlikte ŞİÖ, Çin'in sorumluluğunu, faaliyetlerini ve gelişimini yeniden canlandırmaktadır. Çin böyle bir işlevi üstlenmeye cesaret edemezse, o zaman diğer devletlerin bunu yapmak için hiçbir motivasyonu kalmayacaktır. Çin'in ŞİÖ'ye katılımı da bir dereceye kadar örgütün uluslararası imajını etkilemektedir. Eğer Çin katılmamış olsa, ŞİÖ uluslararası arenada sınırlı özel işlevlere sahip Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) gibi kapalı bir yapıya benzeyebilirdi. BDT, prensipte uluslararası topluma kapalı bir kuruluştur; yalnızca üye ülkeler çalışmalarına katılabilir. Ek olarak bu topluluk, sadece üyelerini ilgilendiren bir dizi sınırlı çok özel görevi ifa etmesi için toplanmaktadır.¹¹² Çin'in ŞİÖ'ya katılımı, uluslararası arenanın kapısını açmaktadır. Büyük ölçüde bundan dolayı ŞİÖ, uluslararası toplum tarafından BDT veya Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi kapalı bir yapı olarak algılanmamaktadır. ŞİÖ ayrıca, yalnızca iç önemi olan BDT ve benzerlerinden tamamen farklı görevleri de yerine getirmektedir. Bu, geniş bir uluslararası tanınırlık sağlamaya izin vererek diğer devletlere ve uluslararası yapılara onunla bir diyalog yürütme ve ilişki kurma fırsatı sağlamıştır.¹¹³

¹¹¹ Based on the results of the analysis performed by MGIMO professor S. Luzyanin.

¹¹² Chzhao Khuashen Kitay, 'Tsentral'naya Aziya I Shankhayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva https://vk.com/doc179937751_544729294?hash=735b6bae04020c67a5&dl=abb959964e7cdea052.

¹¹³ China plays a creative and constructive role in the SCO <http://russian.people.com.cn/n3/2019/0929/c95181-9619166.html> (Erişim Tarihi: 26.08.2020).

2.1.2. Bir Kuşak-Bir Yol İnisiyatifi ve Orta Asya

Eylül 2013'te Çin yönetimi, Çin'in Avrasya'daki tüm dış ekonomik faaliyetlerinin radikal bir şekilde canlandırılması için İpek Yolu Ekonomik Kuşağı adı verilen yeni bir program duyurmuş, daha sonra ise bu proje Bir Kuşak-Bir Yol adını almıştır. Çinli uzmanların yorumuna göre bu proje; Orta, Doğu, Güney ve Batı Asya'yı çeşitli ekonomik iş birliği bağlarıyla bağlama girişimidir.¹¹⁴ Böylece, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı projesinin uygulanmaya başlamasıyla birlikte Çin'in Orta Asya bölgesindeki ekonomik varlığı, başta hammadde sektörleri olmak üzere, proje ve yatırım faaliyetlerinde artış, ulaşım ve boru hattı projelerinin geliştirilmesi, bitmiş ürün arzında artış ve buna karşılık gelen finansal çabalara eşlik etmektedir. Ayrıca, 2014 yılında Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerin belirli alanlarında yeni bir atılım yapılarak siyasi, ekonomik, kültürel ve güvenlik alanlarında dikkat çekici yeni ana hatlar çizilmiştir. Buna aşağıdaki hususlar yol açmaktadır:

Birincisi; Çin'in yeni yönetimi, Orta Asya bölgesinin liderleriyle kişisel dostluk ilişkileri kurmuştur. Yıl boyunca Çin'li liderleri neredeyse tüm Orta Asya ülkelerinin liderleriyle birkaç toplantı düzenlemiştir.

İkincisi; Çin ile tüm Orta Asya ülkeleri arasında iş birliği içinde kurulan "stratejik ortaklık ilişkilerinin" temeli güçlendirilmeye devam etmektedir. Başlıca bölgesel ve uluslararası konularda yüksek derecede koordinasyon ve iş birliği sürdürülerek güçlü karşılıklı destek sağlanmaktadır.

Üçüncüsü; uluslararası finansal kriz, bölgedeki ekonomik kalkınmayı etkilemeye devam etmektedir.

"Kuşak ve Yol"un inşasının hızlandırılmasının ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağını, bölgesel etkileşimi teşvik edeceğini, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı boyunca yer alan ülkelerin farklı kültürleri arasındaki karşılıklı anlayışı güçlendireceğini ve genel olarak konuya odaklanacağını belirten yaklaşım Pekin'in

¹¹⁴ Golishnikov O. Tsentral'naya Aziya na pritsele Kitaya: posledstviya dlya Rossii. URL: <http://www.globalaffairs.ru/studconf/TcentralnayaAziyanapritceleKitaaposledstviyadlyaRossii16693>. (Erişim Tarihi: 17.09.2020).

resmî söylemidir.¹¹⁵ Bu yaklaşımın Çinli bilim insanlarının çoğunun yayınlarına yansıdığı görülmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi kapsamındaki projelerin uygulanması ortak istişare, iş birliği ve karşılıklı fayda ilkelerine göre yapılmalı ve katılımcı ülkelerin kalkınma stratejilerine entegre edilmeye çalışılmalıdır.

Resmî doktrinden hareketle, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. yüzyılın Deniz İpek Yolu'nun ortak oluşumunu teşvik etmek için konsept ve eylem planı,¹¹⁶ Kuşak ve Yol Ağı'nın temel hedeflerinden birinin, Avrupa'ya mallarını ulaştırmak için bir ulaşım altyapısı oluşturma arzusu olduğunu belirtmektedir. Çin, projesini, ulaşım tesislerinin inşasına çok ihtiyaç duyan Orta Asya ülkelerinde sermaye, teknoloji, ekipman ve iş gücü yatırımı için devasa bir mekanizma olarak kullanmayı planlamaktadır. İpek Yolu Ekonomi Kuşağı konsepti kapsamında sonuçlandırılan işlemlerin listesi, nakliye arterlerinin döşenmesinin Çin yatırımlarının ana hedefi olmadığını doğrulamaktadır. Çin; enerji, hammadde, hizmet, imalat, telekomünikasyon ve gayrimenkule büyük fonlar yatırarak sermayesinin diğer ülkelerin ekonomilerine girmesi hedefini, Çin'in ikinci küresel güce¹¹⁷ dönüşümünün jeopolitik hesaplamasıyla birleştirmektedir.

2.2. Çin'in Orta Asya Dış Politikasının Unsurları

Çin'in bölgedeki dış politikasının ana unsurları; Çin ile bölge ülkeleri arasındaki ticaret bağlantılarının genişletilmesi, bölgeyi Çin'e bağlayan bir boru hattı sisteminin inşası yoluyla bölge ülkelerinin enerji kaynaklarına erişiminin sağlanması, Çin'in bölge ülkeleri ekonomilerinin stratejik öneme sahip sektörlerine girişi, bölge ile Çin arasında bir ulaşım ve iletişim sisteminin kurulması ve Çin'den bölge ülkelerine mali ve ekonomik yardımlardan oluşmaktadır.

¹¹⁵ Yuan Sintao. "I day i lu" tszyan'shedegotszyachzhan'lyuefen'si [Yuan' Sin'tao. Analiz gosudarstvennoy strategii "Odin poyas, odin put"] // Lilun'yuekan'. 2014. № 11. S. 5–9. Shankhay gotsziven'tiyan'tszyuyuan'sychouchzhilutszintsizidayketitszu. [Shankhayskaya akademiya mezhdunarodnykh issledovaniy: Ekspertnyy doklad o razvitii proyektu EPSHP. 2015. Oktyabr'. Shankhay. S.88.

¹¹⁶ New "Silk Roads" Of China: Principles and Parameters of Official "Road Map" Uyanaev S.V. <https://elibrary.ru/item.asp?id=25124679>.

¹¹⁷ Luzyanin S.G., A.V. Afonasyeva One Belt, One Way - Political And Economic Dimensions, p.7.

Enerji, Çin'in Orta Asya ülkeleri ile ekonomik iş birliğinin en önemli bileşenlerinden biridir. Çin'in hızla gelişen ekonomisine güvenilir bir enerji tedariki sağlamak, stratejik öneme sahip uzun vadeli bir görevdir.¹¹⁸ Çin, 1993 yılında petrol ithalatçısı olmuştur ve o zamandan beri petrol ürünleri ithalatı istikrarlı bir şekilde artmaktadır. 2002'de petrol ithalatı hacmi 1997'ye göre iki kat daha fazla yükselmiştir. 2004'te ise ham petrol ithalatı 100 milyon tonu aşmıştır ve bu 1997'ye göre neredeyse üç kat bir artışa işaret etmektedir. Günümüzde Çin, enerji ihtiyacını karşılamak için dış pazara daha çok odaklanmakta ve dış piyasaya olan enerji bağımlılığı %50'yi¹¹⁹ aşmaktadır.

Orta Asya'daki enerji kaynakları konusunda, kıyıları beş ülkeye (Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve İran) bölünmüş olan Hazar bölgesi ele alınmalıdır. Hazar bölgesi, petrol ve gaz kaynakları bakımından zengindir ve önemli bir ihracat potansiyeline sahiptir. Bu bölge, dünya enerji pazarında kayda değer bir yere sahiptir ve büyük petrol şirketlerinin ilgi odağıdır. Bu nedenle, Hazar Denizi bölgesindeki petrol ve gaz rezervleri, Orta Asya'nın dünya enerji piyasasındaki konumunu iyileştirmede önemli bir faktördür.

21. yüzyılda küresel enerji kaynaklarına olan talebin hızla çoğalması nedeniyle Orta Asya ülkeleri petrol ve gaz kaynaklarının gelişme yoğunluğunu artırmış, bu da petrol ve gaz üretiminde hızlı bir yükselişe neden olmuştur.

Çin ve Orta Asya ülkeleri, karşılıklı fayda sağlayan iş birliği yoluyla uluslararası finansal krizin üstesinden gelmek ve olumlu sonuçlar elde etmek için ortaklığın geliştirilmesine doğru emin adımlarla ilerlemektedir. Örneğin, 2014 yılında Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki toplam ticaret 40 milyar doları¹²⁰ aşmıştır. Çin şimdiden Kazakistan ve Türkmenistan'ın en büyük, Özbekistan ve Kırgızistan'ın ise ikinci ticaret ortağı hâline gelmiştir. Ek olarak, Çin Özbekistan için

¹¹⁸ Vasilyev L.Ye. "O Sovremennom Sostoyanii Politicheskogo i Ekonomicheskogo Sotrudnichestva Kitaya s Gosudarstvami Tsentral'noy Azii" s. 178.

¹¹⁹ A Analysis of oil imports in China in 2002 // Economy of the oil industry in China. 2003. Issue 3, S. 26.

https://vk.com/doc179937751_544729294?hash=735b6bae04020c67a5&dl=abb959964e7cdea052

¹²⁰ Yang Jin. There were more remarkable moments in relations between China and Central Asian countries in 2014.

en büyük yatırımcı, Kırgızistan ve Tacikistan ekonomilerindeki ise en büyük ikinci yatırımcıdır.¹²¹

Tacikistan ve Çin'deki Tacik Büyükelçiliği, son 25 yılda Çin'in devlet kurumları ve iş yapılarıyla yakın ilişkiler kurma konusunda son derece aktiftir. Sonuç olarak; Tacikistan'da Çin yatırımları hız kazanmış, milyarlarca dolarlık sözleşmelerin sonuçlanması ve hibelerin sağlanmasıyla somut hâlini almıştır.¹²² Bugün itibarıyla, devletler arasında ekonomi, ticaret, teknoloji, yatırım, enerji, sanayi, sağlık, kültür, eğitim, bilim, tarım, haberleşme vb. alanlarda yaklaşık 200 belge imzalanmıştır. İkili ilişkilerin temelinde Tacikistan ile İyi Komşuluk, Dostluk ve İş birliği Anlaşması yer almaktadır. Çin ile Tacikistan arasındaki ticaret, 1992'de diplomatik ilişkilerin kurulduğu sırada 2,75 milyon dolarken 2014'te 1,5 milyar dolara yükselmiştir.¹²³ Çin'den Tacikistan'a ihraç edilen başlıca mal türleri; elektrik tekniği, ekipman ve makineler, tekstil ürünleri, teknolojik ürünler, iletişim endüstrileri için ürünler, mobilya, ev eşyaları ve benzerlerinden oluşmaktadır. Tacikistan Çin'e alüminyum ve alüminyum ürünleri, pamuk, deri hammaddesi, ipek vb. ihraç etmektedir.¹²⁴ Taraflar 50'den fazla büyük ve orta ölçekli iş birliği projesi yürütmektedir. Bu doğrultuda, Çinli şirketler; Tacikistan-Kırgızistan otoyolunu, Çin-Tacikistan otoyolunu inşa etmekte ve maden kaynaklarının işletilmesi için her türlü desteğe ve iş birliğine hazır olduklarını vurgulamaktadırlar. Altın, çinko ve kurşunun çıkarılmasına yönelik projeler, Çinli şirketler "Zijinkuanye" ve "GuojiTacheng" tarafından başarıyla uygulanmaktadır. Son yıllarda taraflar tarımsal iş birliğini başarıyla gerçekleştirmiştir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi (SUÖB)'ndeki birçok işletme, gelişmiş tarım teknolojileri uygulayarak ve yüksek kaliteli pirinç ve pamuk tohumları ekerek Tacikistan'da arazi kiralamış ve oldukça kâr elde etmiştir.

Çin, iletişim alanında Tacikistan'ın önemli bir ortağıdır. Huawei ve ZTE, Tacikistan'da yerel operatörlerle kârlı ortaklıklar kurmuş, iletişim ekipmanı ve

¹²¹ Vasiliev L.E., About the Current State of Political and Economic Cooperation of China with The States of Central Asia, p.175-178.

¹²² Tajik-Chinese Relations <https://tajikembassychina.org/istoriya-i-perspektivy/> (Erişim Tarihi: 26.09.2020).

¹²³ Economic Relations of Tajikistan and China Alimov Rashid Kutbiddinovich Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan.

¹²⁴ V Tadzhiqistane natsional'naya valyuta comoni vsego za nedelyu obestsenilas' po otnosheniyu k dollaru, rublyu i yevro boleye chem na 10% URL: <http://www.toptj.com/> (Erişim tarihi: 01.11.2020).

hizmetlerinin başlıca tedarikçileri hâline gelmiştir. Çin, Tacik elektrik projelerine artan bir ilgi göstermektedir. Pekin, Tacikistan'ı SUÖB'ın elektrik tedarikçisi olarak görmektedir. Çin, Rogun hidroelektrik santralinin tamamlanmasında, görünüşe göre Türkmenistan'dan Çin'e kadar olan doğalgaz boru hattının topraklarından geçtiği Özbekistan ile ilişkileri ihlal etmeyi istememesi sebebiyle, henüz yer almamıştır. Bununla birlikte, Çin orta kapasiteli HES projeleri ve Duşanbe'de bir Kombine ısı ve enerji santrali yapımı ihalesine katılmaktadır.¹²⁵ Bu sektörler ek olarak Çin'in çıkarları Tacik ekonomisinin diğer alanlarına da uzanmaktadır. Çin'in finans sektörü, jeolojik keşif, kimya endüstrisi, inşaat malzemeleri endüstrisi, çimento üretimi ve petrol ürünlerinin rafine edilmesine katılımı dikkat çekicidir. Zor ve tarihsel olarak miras kalan bir sınır sorunu, olumlu bir şekilde çözülmüştür. Sınır hattı sorununun çözülmesinin önemi, Tacikistan'ın tarihinde ilk kez Çin ile yasal olarak resmîleştirilmiş bir devlet sınırına sahip olmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁶

Çin ile Türkmenistan arasındaki enerji iş birliği, Çin-Türkmen ilişkilerinin en önemli bileşenidir. Türkmenistan, Çin-Orta Asya doğalgaz boru hattının faaliyete geçtiği 2009 yılından itibaren Çin'deki doğal gaz piyasasındaki durumu dengelemeye izin veren miktarlarda Çin'e doğal gaz sağlamıştır. Buna ek olarak, 2013 yılında taraflar, Türkmenistan'dan Çin'e yılda 65 milyar m³ doğal gaz tedariki konusunda bir anlaşma imzalamıştır. Bu projenin 2020 yılında tamamlanması gerekmektedir. Böylece, birkaç yıl içinde Türkmenistan Çin'in ana doğalgaz tedarikçisi konumuna gelmiştir. Şu anda Türkmenistan'dan sağlanan miktar Çin'in "Mavi yakıt" ithalatının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, uzmanların ortaya attığı ve ciddi soruları gündeme getiren önemli bir gerçeği belirtmek gerekir. 2015 Aralık ayı ortasında Aşkabat, TAPİ (Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan) doğalgaz boru hattı projesine katılan ülkelerin liderlerini ağırlamıştır. Projeye göre, 200'ü Türkmenistan topraklarında dönecek olan TAPİ güzergahının uzunluğu 1800 km olacak ve ardından Afgan şehirlerinden Herat ve Kandahar ile Pakistan'ın Quetta ve Multan'dan Pakistan-Hindistan sınırlarındaki Fazilka'ya geçecektir. Gaz boru

¹²⁵ Volkov V. Does China have competitors for influence in Tajikistan? URL: <https://p.dw.com/p/3Kpxq> (Erişim tarihi: 07.08.2020).

¹²⁶ Zakhvatov A. Sotrudnichestvo Tadzhikistana i Kitaya razvivayetsya po kitayskomu stsenariyu. URL: <http://www.dialog.tj/news/news20614> (Erişim tarihi: 07.08.2020).

hattının tasarım kapasitesi yılda 33 milyar m³'tür. Ayrıca, Aralık 2015 ortasında Türkmenistan, Doğu-Batı doğalgaz boru hattının yapımını tamamlamıştır. Bu boru hattının uzunluğu 770 km ve üretim kapasitesi yılda 30 milyar m³'tür. Bu boru hattı Galkynysh sahasını ve ülkenin diğer doğu tarlalarını Hazar kıyılarına bağlamıştır. Resmî Aşkabat, uzmanların, Türkmenistan'ın TAPİ doğalgaz boru hattına, ana hattan Çin'e ve Trans-Hazar yolundan Avrupa'ya giden bu kadar çok gazı nereden aldığına ilişkin yönelttiği sorularını yanıtlayarak 2030 yılına kadar yılda 230 milyar m³ gaz üretiminin planlandığını ve bu doğrultuda "Galkynysh" ile ülkede bulunan yaklaşık 30 alanın daha geliştirilmesine başlandığını ifade etmektedir.¹²⁷

Son yıllarda Çin ile Türkmenistan arasındaki ticari iş birliğinin diğer alanlarda da yoğun bir şekilde ilerlediğini belirtmek gerekir. Türkmenistan'da 37 tane Çinli şirket kayıtlıdır, 66 ortak yatırım projesi hayata geçirilmiştir ve böylece Çin, Türkmenistan'ın ilk büyük ticaret ortağı olmuştur. Petrol ve doğalgaza ek olarak taraflar iletişim, ulaştırma ve tekstil endüstrisi alanlarında aktif olarak çalışmaktadır.¹²⁸ İnşaatı hızla devam eden Türkmenbaşı şehrindeki Uluslararası Deniz Limanı büyük umutlarla açılmaktadır. Kullanımı, Asya ve Avrupa arasındaki ticari ilişkileri yeni bir seviyeye yükseltecek ve Avrupa'nın Asya pazarlarına erişimini kolaylaştıracaktır. Bu projenin hayata geçirilmesiyle, Uluslararası Türkmenbaşı Limanı üzerinden Çin, Japonya, Kore ve Orta Asya ülkelerinden İran'ın Bandar Abbas veya Azerbaycan Bakü Limanı'na ve oradan Gürcistan'ın Poti Limanı'na doğrudan gelen yüklerin yönlendirilmesi mümkün hâle gelecektir.

2.2.1. Orta Asya'da Kültürel Etki

Karşılıklı ilişki alanları kapsamında kültürel ve insani bir iş birliği sağlanmış, bu durum iş birliği ve karşılıklı yardım için çabalayan bir müttefik ülke olarak Çin'in imajının desteklenmesi anlamına gelmiştir. Xinhua Haber Ajansı'na¹²⁹ göre, Eylül 2017 itibarıyla dünyanın 142 ülke ve bölgesinde faaliyet gösteren 516 enstitü ve

¹²⁷ Mekhtiyev A. Pochemu "Gazprom" poshel na razryv otnosheniy s Turkmeniyey? URL: <http://mediafax.ru/?act=show&newsid=24598> (Erişim Tarihi: 16.10.2020).

¹²⁸ Sam Boothia. Turkmenistan highway to China URL: <https://russian.eurasianet.org> (Erişim Tarihi: 16.10.2020).

¹²⁹ 516 Institutov Konfutsiya sozdany v 142 stranakh mira http://russian.news.cn/2017-09/30/c_136650568.htm (Erişim Tarihi: 18.10.2020).

1.076 Konfüçyüs sınıfı vardır ve toplam dinleyici sayısı 7 milyon kişiye ulaşmıştır. 2020 yılına kadar Konfüçyüs Enstitülerinin sayısının 1000'e çıkarılması planlanmaktadır. Kuşak ve Yol üzerinde yer alan 51 ülkede, 135 enstitü ve 129 Konfüçyüs sınıfı oluşturulmuştur. Orta Asya'da Çin kültürel etkisinin yayılması için merkezi üs, Sincan'ın başkenti Urumçi'dir. 2010 yılından beri burada, Çin dilinin bölge ülkelerinde yaygınlaştırılması için özel bir üs faaliyet göstermektedir.¹³⁰

Orta Asya'da onlarca Konfüçyüs Enstitüsü kurulmuştur. Aralık 2014'te Semerkant'ta da bir Konfüçyüs Enstitüsü açılmıştır. Ağustos 2015'te Konfüçyüs Enstitüsü, Tacikistan'ın Sughd bölgesindeki Chkalovsk şehrinde Madencilik ve Metalurji Enstitüsü'nde açılmıştır.¹³¹ Şubat 2017'de, Kırgızistan'ın Oş bölgesindeki eğitim kurumları olan Oş Teknoloji Üniversitesi, Oş Eğitim Enstitüsü ve Oş Devlet Üniversitesinin Bilim Lisesi bazında üç Konfüçyüs sınıfı açılması için anlaşmalar imzalanmıştır.¹³² Ayrıca 1 Eylül 2017'de Bişkek'te 1.000'den fazla öğrenci için tasarlanan ve Çin'den sağlanan fonlarla inşa edilen ilk Kırgız-Çin Okulu açılmıştır. Aynı zamanda Pekin, Çin üniversitelerinde yerel öğrencileri eğiterek Orta Asya'daki kültürel etkisini genişletmektedir.¹³³ Kazakistan bu gösterge açısından liderdir ve vatandaşlarını aktif olarak yurtdışına okumaya göndermektedir.

Çin Eğitim Bakanlığına göre 2019 yılında Çin'deki Kazakistanlı öğrenci sayısı önceki 10 yıla göre 4 kat artarak 14 bine ulaşmıştır.¹³⁴ Haziran 2019 itibarıyla Çin'deki Kırgız öğrenci sayısı 4000 bin civarında, Kırgızistan'daki Çinli öğrenci sayısı ise 1000 civarındadır. Çinceyi, Kazak ve Kırgız üniversitelerinde de öğrenebilmek mümkündür. Böylece, Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesinde

¹³⁰ Pekin nachinayet Shelkovyy put' v SNG s vysshego obrazovaniya https://www.ng.ru/economics/2014-03-03/1_china.html.

¹³¹ Na severe Tadzhikistana otkrylsya institut Konfutsiya URL: <http://avesta.tj/2015/08/21/na-severe-tadzhikistana-otkrylsya-institut-konfutsiya/> (Erişim Tarihi: 15.09.2020).

¹³² Klassy Konfutsiya. V Oşe nachnut besplatno uchit kitayskomu yazyku https://kaktus.media/doc/353842_klassy_konfyciia._v_oshe_nachnyt_besplatno_ychit_kitayskomu_ia_zyky.html.

¹³³ V Bishkeke otkrylas pervaya kyrgyzsko-kitayskaya shkola <https://rus.azattyk.org/a/28709414.html>

¹³⁴ Kitay privlekayet inostrannykh studentov <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0715/tema01.php> (Erişim tarihi: 06.09.2020).

yaklaşık 2000 öğrenci, J. Balasagyn Kırgız Milli Üniversitesinin Kırgız-Çin Fakültesi'nde yaklaşık 1200 öğrenci Çince öğrenmektedir.¹³⁵

Çin'deki Tacik öğrenci sayısı ise son derece sınırlıdır. Tacikistan Eğitim ve Bilim Bakanlığına göre 2014 akademik yılına 122 Tacik öğrenci Çin'in tahsis ettiği kontenjanlar kapsamında Çin üniversitelerinde okumuş ve bir sonraki yıl sayıları ikiye katlanmıştır. 2015-2016 yılında Çin, Tacik vatandaşlarına dil kurslarında eğitim görmeleri için 64, lisans programları için 105 ve lisansüstü programlar için yirmi kontenjan ayırmıştır. Tacik medyasının 2017'de bildirdiğine göre, toplamda 189 kişiye, 2019'da 298 kişiye Çin bütçesinden karşılanmak üzere Çin'de eğitim alma fırsatı sunulmuştur.¹³⁶ Tacikistan'ın Çin Büyükelçiliği'nin 2019-2020 verilerine göre, şu anda Çin'de 3,500 kadar öğrenci eğitim görmektedir. Tacikistan'da iki Konfüçyüs Merkezi bulunmaktadır. Bunlardan ilki 2009 yılında Tacik Millî Üniversitesinde açılmış ve bu merkezde on yılda on bin kişiye eğitim verilmiştir. Geçen yıl Chkalovsk'ta açılan ikinci merkezde ise madencilik, metalurji ve petrol endüstrileri için uzmanlar yetiştirilmektedir.¹³⁷

Bununla birlikte, Çin üniversiteleri tarafından sağlanan eğitimin kalitesi hakkındaki tartışmalar devam etmektedir. Örneğin Tacik öğrenciler, Çince öğrenmenin zorluğuna ve bilimsel makale yazarken danışman ihmaline dikkat çekmektedir. Rus uzmanlara göre Çin, gerçek birer uzman yetiştirmek üzere öğrencilere hiçbir ilgi göstermemektedir. Çin'de eğitim almanın önemi, Çin dili ve kültürünün inceleniyor olmasıdır. Dolayısıyla aslında Pekin, bölgede faaliyet gösteren Çinli firmalara yönlendirmek için profesyonel çevirmenler hazırlamaktadır. Çin üniversitelerinin mezunlarının genellikle kendi memleketlerinde iş bulma sorunuyla karşı karşıya olmaları, onları bölgede faaliyet gösteren Çinli işletmelere muhtaç bırakmaktadır.

¹³⁵ Boleye 10 tysyach kyrgyzstanskikh studentov uchatsya v Kitaye
<https://knews.kg/2015/01/16/bole-10-tyis-kyrgyzstanskikh-studentov-uchatsya-v-kitae/> (Erişim tarihi: 06.09.2020)

¹³⁶ Vu Chzhan I (2014 g), "Si predlagayet novyy Shelkovyy put' iz Kitaya v Tsentral'nuyu Aziyu", China Daily, 8 sentyabrya, http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-09/08/content_16952304.htm.

¹³⁷ Tsentr Konfutsiya pri TNU v Dushanbe rasshiryayet svoyu deyatelnost
<http://avesta.tj/2015/12/21/tsentr-konfutsiya-pri-tnu-v-dushanbe-rasshiryayet-svoyu-deyatelnost/>.

Çin, Orta Asya'daki kültürel etkisini genişletmek amacıyla bilgi potansiyelini güçlendirmek için de ayrıca önlemler almıştır. Çin Merkez Televizyonu (CCTV), Doğu Türkistan topraklarından bölge ülkelerine Rusça yayın yapmaya başlamıştır. Xinhua haber ajansının¹³⁸ ve JenminJibao'nun¹³⁹ (Halkın Günlüğü) Rusça versiyonlarının faaliyetleri hızlandırılmıştır. Örneğin Kazakistan'da JenminJibao (Halkın Günlüğü), Guangmingzhibao,¹⁴⁰ Xinhua Haber Ajansı, Çin Uluslararası Radyosu ve CCTV'nin şubeleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, Çin'nin bölgedeki bilgi oluşturma etkisi hem Rusça hem de ulusal dillerde yayın yapan bölgesel medya kuruluşlarına aktif olarak sponsor olan Rusya veya Amerika Birleşik Devletleri'ninkinden çok daha düşüktür.¹⁴¹

Çin, etkisini artırmak için çeşitli uluslararası etkinlikleri ve sergileri de aktif olarak kullanmaktadır. Bunların en büyüğü Pekin'deki 2008 Yaz Olimpiyatları ve 1 Mayıs-31 Ekim 2010 tarihleri arasında Şangay'da gerçekleştirilen World Expo 2010'dur. Yurt dışından milyonlarca turist katıldığı bu etkinlikler, Çin'i güçlü, modern ve teknolojik bir devlet olarak sunmuş ve Çin'in imajını iyileştirmiştir. Çin düzenli olarak Orta Asya devletlerinin millî kültür günlerinin yanı sıra ticaret, ekonomik ve insani iş birliğinin gelişmesine katkıda bulunan çeşitli ticari ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Bölge ülkelerinde, Çin'in ulusal mallarının fuarları her yıl Pekin'de (Kaşgar Fuarı) ve Urumçi'de Orta Asya Ülkeleri'nin katılımıyla ve ekonomik bir forum olarak düzenlenmektedir.¹⁴²

¹³⁸ Informationsnoye agentstvo "Sin'khuá" — ofitsial'noye informatsionnoye agentstvo pravitel'stva Kitayskoy Narodnoy Respubliki i krupneyshiy tsentr informatsii i press-konferentsiy v KNR.

¹³⁹ "Zhenmín' zhibáo" — kitayskaya yezhednevnyaya gazeta, vykhodyashchaya na kitayskom, russkom, angliyskom yazykakh; ofitsial'noye pechatnoye izdaniye Tsentral'nogo komiteta Kommunisticheskoy partii Kitaya.

¹⁴⁰ Guanmín zhibáo — kitayskaya yezhednevnyaya gazeta, vykhodyashchaya yezhednevno s 1949 goda. Tirazh 490 000 ekzemplyarov. Eto odna iz samykh populyarnykh gazet v Kitaye.

¹⁴¹ Shvedova I.A. Internatsionalizatsiya Vysshego Obrazovaniya V Kitaye.

¹⁴² Myagkaya sila drakona: kak Kitay pytayetsya zavoyevat vliyaniye v Tsentralnoy Azii <https://eurasia.expert> (Erişim tarihi: 06.09.2020)

2.3. Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle İşbirliğine Yönelik Tehditler ve Beklentiler

Çin'in demografik ve ekonomik hâkimiyeti, komşu ülkelerle ticaret ve ekonomik bağların ve diğer iş birliği türlerinin gelişimini engelleyen açık ve örtük korkulara yol açmıştır.

Orta Asya'da, Çin'in kültürel ve ideolojik etkisini güçlendirmesinin önünde Pekin'in henüz üstesinden gelemediği bir engel vardır. Buna “Çin tehdidi” denir. Çin'e yakınlığı, ekonomik ve demografik potansiyelinin Orta Asya ülkeleriyle karşılaştırılamazlığı birlikte ele alındığında bile, Pekin ile iş birliğine karşı halk ve yerel seçkinler tarafından temkinli bir tavır ortaya çıkmaktadır.

Birçok ülke, bölgenin hâlihazırda en büyüklerinden biri hâline gelen Çin ile yapılan ekonomik ortaklıklar ve yatırımlar sonucunda kabul etmek zorunda kalacakları zorlu bir mali ve ekonomik ve ardından da askerî ve politik bağımlılığa girecekleri konusunda oldukça güçlü korkulara sahiptir. Bu durumda, “ejderhanın pençelerinden”¹⁴³ kurtulmak son derece zor olacaktır. Bu tür korkular, özellikle Çin ile ortak sınırı olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da güçlüdür. Bu durum zaman zaman “Çin tehdidi” korkusunu ortaya çıkarmaktadır.

Çin-Özbekistan İlişkileri

Son yıllarda, Çin'in dış politikasının tüm önemli küresel ve bölgesel süreçlerdeki mali ve ekonomik rolünde istikrarlı bir artış eğilimi gözlenmektedir. Özbekistan ile Çin arasındaki ilişkilerin çok yönlü gelişimi, uzun vadeli beklentiler hedefleyen kapsamlı bir stratejik ortaklık aşamasına geçmelerine imkân sunmuştur. Özbekistan ve Çin arasındaki ilişkiler, stratejik ortaklık ruhu içinde dinamik olarak gelişmeye devam etmektedir. Tarafların karşılıklı iş birliği; siyaset, ekonomi, ticaret, sanayi, finans, inşaat, bilim, eğitim, kültür alanlarını kapsamaktadır. Ülkeler arasındaki ilişkiler, Stratejik Ortaklığın Kurulmasına İlişkin Ortak Deklarasyon,¹⁴⁴ Dostluk ve İş Birliği Antlaşması ve İkili Stratejik Ortaklık İlişkilerinin Daha da

¹⁴³ Dorogami Sredinnogo Puti <https://Anashina.Com/Kultura-Drakona/> (Erişim Tarihi: 25.09.2020).

¹⁴⁴ Uzbekistan-china: strategic partnership URL: <https://china-uz-friendship.com/?p=409> (Erişim Tarihi: 12.09.2020).

Geliştirilmesi ve Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon¹⁴⁵ gibi bir dizi önemli anlaşma temelinde sürekli olarak gelişmektedir. Çin, Özbekistan'ın ticaret, ekonomi ve yatırım anlamında büyük ortaklarından biridir ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi giderek büyümektedir.

Özbekistan Devlet Komitesine göre 2019 yılı sonunda Özbek-Çin ticaret hacmi 7,6 milyar dolar veya Özbekistan'ın toplam dış ticaretinin %18,1'i olarak gerçekleşmiş ve 2020'nin ilk çeyreğinde 1 milyar 364 milyon 300 bin dolara ulaşmıştır. Özbekistan'ın Çin'e ihracatı 400,8 milyon dolara, Çin'den Özbekistan'a ihracat ise 963,5 milyon dolara ulaşmıştır.¹⁴⁶ 2019 yılında 531 olan işletme sayısı, 20 binden fazla istihdam yaratan petrol ve gaz, tekstil, telekomünikasyon, tarım, ilaç endüstrileri, kimya endüstrisi ve inşaat malzemelerini kapsayan Çin yatırımlarıyla 2020'nin başında 1.652'ye yükselmiştir (toplam sayının %16'sı). Üstelik %100 Çin sermayeli 120'den fazla işletme bulunmaktadır.¹⁴⁷ Yakın zamana kadar, Özbek ihracatının %50'sinden fazlasını oluşturan Özbekistan ile Çin arasındaki en umut verici ekonomik iş birliğini, doğal gaz, bakır, uranyum, pamuk lifi ve mineral gübreler gibi “stratejik hammaddelerin” Çin'e satışı sağlamaktadır. Bu mallardan en önemlisi, 2011 yılı ikili doğal gaz alım satım anlaşmasına göre Çin'e tedarigi 25 yıllık olarak tasarlanan doğalgazdır.¹⁴⁸ Ayrıca, Eylül 2013'te Xi Jinping'in Taşkent'e yaptığı ziyaret sırasında 25 milyar m³ kapasiteli Çin doğalgaz boru hattının dördüncü etabının inşasını sağlayan Özbekistan-Çin Boru Hattının İnşaat ve İşletme Esaslarına İlişkin Anlaşmanın imzalanması Pekin'in bölgesel gaz taşımacılığı politikasında Özbekistan'ın artan rolüne işaret etmektedir. Çin ile Taşkent için daha da önemli hâle gelen bir diğer ekonomik ortaklık, Pekin'in sanayi, ulaşım, ilaç, telekomünikasyon, tarım ve su yönetimi alanlarındaki çeşitli projeler ve ayrıca ortak Çin şirketlerinin katılımıyla Özbek bölgesinde yüksek teknolojili sanayi parklarının oluşturulmasıdır.

¹⁴⁵ Lidery Kitaya i Uzbekistana obsudili perspektivy torgovo-ekonomicheskogo sotrudnichestva dvukh stran URL: <https://ictsd.iisd.org/> (Erişim Tarihi: 26.09.2020).

¹⁴⁶ Rusya, Çin'i Özbekistan'ın ana ticaret ortağı pozisyonundan çıkardı URL: <https://ia-centr.ru/publications/rossiya-vytesnila-kitay-s-pozitsii-glavnogo-torgovogo-partnyera-uzbekistana/>

¹⁴⁷ Kutbitdinov Yu. Kitayskiy vektor uzbezkoy ekonomiki. // Ekonomicheskoye obozreniye №2 (242) URL: <https://review.uz/ru/post/kitayskiy-vektor-uzbezkoy-ekonomiki> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

¹⁴⁸ Özbekistan'ın Çin umudu hammaddeye bağımlılıktan kurtulmaktır. Özbek uzman B.Ergashev ile röportaj URL: <https://www.sonar2050.org/publications/uzbekistan-v-2050-godu/>. (Erişim tarihi:24.02.2021).

Bu iş birliği, Mart 2013'te, Syrdarya bölgesindeki bir şubeyle, Serbest Sanayi Bölgesi'nde bu tür bir parkın oluşturulmasıyla başlamıştır. Ağustos 2019'un sonunda, iki ülkenin hükümetleri, görevi kimya işletmelerinde yüksek teknoloji projeleri uygulamak olan 1 milyar dolarlık yetkili sermaye ile ortak yatırım fonu oluşturulması konusunda bir anlaşma imzalamıştır. Şu anda taraflar, Cumhuriyet'in bölgeleri içinde bulunan ihracata yönelik işletmeler için gelecek vaat eden projeler listesinin onayını tamamlamaktadır.

Özbekistan için Kuşak-Yol girişimi çerçevesinde etkileşimin ana unsurlarından biri de ulaştırma iş birliğinin geliştirilmesidir. Ana öncelikler arasında, yapım aşamasında olan ve mevcut güzergahlara kıyasla malların teslimat süresini 7-8 gün kısaltacak Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolunun erken hizmete alınması bulunmaktadır.¹⁴⁹ Nisan 2019'da demiryolu ile Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran koridoru, "Yeni Avrasya Kara Köprüsü" yollarının bir parçası olarak, Çin'in kıyı bölgeleri ile Orta Asya ülkelerini, Orta Asya ülkeleri ile de AB ülkelerini birbirine bağlayacaktır.¹⁵⁰ Bazı Özbek analistlere göre, Özbekistan ve diğer Orta Asya ülkelerinin Kuşak-Yol projelerinin uygulanmasına katılımı, sadece Çin'in değil, komşularının da ekonomisine yeni bir ivme kazandıracaktır. V. Panfilova'nın makalesine göre, daha önce ABD'nin etkili olduğu Özbekistan'ın dış politikasındaki alanın bir kısmını, gelecekte Çin doldurarak Özbekistan için önemli ortaklardan biri olacaktır. ABD'den farklı olarak Çin, ekonomide somut bir yatırımcı olabilmektedir. Taşkent, Çin'in demografik genişlemesinden daha az korkmakta ve ekonomideki çıkarlarını dikkatli bir şekilde dağıtarak Moskova ile Pekin arasında denge kurmaktadır.¹⁵¹

Özbek-Çin ekonomi ve yatırım iş birliğinin son on yılda artan pozitif dinamikleri ve ikili ticaret hacmindeki istikrarlı artışa rağmen, Özbekistan için bir takım ciddi risklerin olabileceği görülmektedir. Özbek ekonomisinin bazı sektörlerinde (telekomünikasyon, bankacılık, tarım) Çin'in lehine önemli bir artış

¹⁴⁹ Kutbitdinov Yu. Kitayskiy vektor uzbekskoy ekonomiki. // Ekonomicheskoye obozreniye №2 (242) 2020 g. URL: <https://review.uz/ru/post/kitayskiy-vektor-uzbekskoy-ekonomiki>. (Erişim tarihi:23.02.2021)

¹⁵⁰ Geopoliticheskoye igry v Tsentral'noy Azii. Obzor mneniy. URL: <https://caa-network.org/archives/18292>. (Erişim tarihi:23.02.2021)

¹⁵¹ Panfilova V. Kitay zanimayet v Uzbekistane nishu SSHA // Nezavisimaya gazeta. 20.08.2014.

gözlenmektedir. 1992’den beri, Çin’in Özbekistan ekonomisine yaptığı doğrudan yatırımların toplam hacmi 9 milyar doları aşmasına rağmen, bu, Kazakistan, Rusya ve diğer bazı BDT ülkelerinde gerçekleşen miktarlardan çok daha düşüktür.¹⁵² Çin’in ekonomik etkisi uzun vadede büyüdükçe, ikili düzeyde ve kuşak-yol bağlamında büyüyen ortaklıkları göz önüne alındığında, Özbekistan ve diğer Orta Asya ülkeleri için en ciddi zorluklardan biri, Çin’in bölgedeki siyasi etkisinin güçlenmesidir.

Çin-Tacikistan İlişkileri

Tacikistan’daki korkular, Çin’e, giderek artan ve “kronik” özellikler kazanan mali ve ekonomik bağımlılıktan kaynaklanmaktadır. 2016 yılı sonunda Çin’in ülkedeki yatırımları 1.016 milyar dolar iken, tüm BDT ülkelerinin yatırımları 950 milyon dolara ulaşmıştır. İki ülkenin anlaşmalarına göre Çin’in Tacikistan’daki doğrudan yatırımının 2020 yılına kadar 3 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Pekin ile ilgili şüpheler, özellikle Duşanbe’nin Pamirs’deki 1,1 bin kilometrekarelik tartışmalı araziye Ocak 2011’de Çin’e devretmesinden sonra yoğunlaşmıştır. Medyada, Duşanbe’nin bu toprakları borcunu ödemek için Pekin’e devrettiğine dair sürekli söylentiler vardır. Ancak her şey, bölgesel bir anlaşmazlığın çözümü olarak resmîleştirilmiştir.¹⁵³

Çin için Tacikistan (Çin’in SUÖB ile 1344 km’lik ortak bir sınıra sahiptir) öncelikle batı sınırlarında sakinliği sürdürme açısından ilgi çekicidir. Sheng Xiyu’nun¹⁵⁴ da belirttiği gibi Tacikistan, Çin’in ulusal güvenliğini doğrudan etkileyen kilit noktalardan biridir. Tacik Dağ Badakhshan, Çin Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin doğrudan bir yoludur.”¹⁵⁵ Çin ile Tacikistan arasındaki ikili iş birliğinin geliştirilmesinde önemli bir kilometre taşı, ikili ilişkilerin hâlihazırda elde edilen sonuçlarını pekiştiren ve önümüzdeki yıllar için oldukça spesifik görevlerin ana

¹⁵²Ekonomika Uzbekistana-2020: Krizis v sferakh, rost beznalichnykh platezhey i defitsit byudzheta.URL: <https://stanradar.com/news/full/39472-ekonomika-uzbekistana-2020-krizis-v-sferah-rost-beznalichnykh-platezhey-i-defitsit-bjudzheta.html>. (Erişim tarihi:27.02.2021)

¹⁵³Pochemu Tadzhiqistan Peredal Kitayu 1158 Kv. Km Zemel’ URL: <http://xn----7sbooiiklil0c.xn--p1ai/2020/07/pochemu-tadzhiqistan-peredal-kitayu-1158-kv-km-zemel/> (Erişim tarihi: 02.08.2020).

¹⁵⁴“Pekin osvaivayet Gornyy Badakhshan” <https://rbc.ru/13631> (Erişim tarihi: 09.08.2020).

¹⁵⁵ Panfilova V. Kitaytsy vyshli na okhranu tadjhiksko afganskoy granitsy. – Независимая газета. URL: https://www.ng.ru/cis/2019-07-30/1_7636_border.html (Erişim tarihi: 02.08.2020).

hatlarını çizen Stratejik Ortaklık Bildirgesi'nin Mayıs 2013'te imzalanması olmuştur. Belgenin ilk paragrafı iki ülke arasındaki stratejik ortaklık kavramını detaylandırmaktadır. Karşılıklı güvenliği sağlamak, küresel tehdit ve zorluklara karşı koymak, bölgesel istikrarı güçlendirmek, siyasi, ekonomik ve insani alanlarda iş birliğini genişletmek ortaklık bildirgesinin başlıca konularıdır.

Kültürel alışverişin yaygınlaştırılması, turizm, sağlık ve sporun geliştirilmesi çerçevesinde planlanan insani yardım alanında iş birliğine ayrı bir madde ayrılmıştır. İki ülke arasında eğitim alanındaki etkileşim ihtiyacı özellikle not edilmiştir. Çin'in, üniversitelerinde, Tacikistan'dan gelen öğrencilerin eğitimini memnuniyetle karşıladığı ve başarılı Tacik öğrencilere devlet bursu vermeye hazır olduğunu teyit ettiği vurgulanmıştır. ŞİÖ bünyesinde, Çin ile Tacikistan arasındaki çok taraflı iş birliğine ilişkin deklarasyonun ana hedefi "üç kötülüğe karşı ortak mücadele olarak belirlenmiştir: Terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık." Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanmasının önemi vurgulanmış ve BM'nin dünyada barışın korunmasındaki merkezî rolü not edilmiştir.¹⁵⁶

Geçtiğimiz yıllarda, bu bildirgenin hükümleri Çin-Tacik ilişkilerinin gelişmesiyle giderek daha fazla ilgili hâle gelmiştir. Pekin, şu anda Çin ile Tacikistan arasındaki ikili iş birliğinin tarihteki en iyi döneminden geçtiğini belirtmektedir. Enerji sektörü, hafif sanayi, tarım, petrol arıtma ve madencilikte Çin sermayesinin katılımıyla 300'den fazla işletme Tacikistan'da kayıtlıdır.¹⁵⁷ Tacikistan Cumhurbaşkanı E. Rahmon'a göre, Nisan 2019 itibarıyla birikmiş Çin yatırımlarının hacmi 2 milyar doları aşarak Tacikistan'daki toplam yabancı yatırım hacminin %47,3'üne tekabül etmektedir.¹⁵⁸ Çin yatırımları, Tacikistan'ın ekonomisinin neredeyse tüm alanlarını etkilese de, Çin özellikle yol yapımı ve madencilikle

¹⁵⁶ V ramkakh soglasheniya Shankhayskoy organizatsii sotrudnichestva v 2009 godu v Tadzhikestane byl otkryt pervyy Institut Konfutsiya URL: <https://tj.sputniknews.ru/education/20150821/1016503961.html>.

¹⁵⁷ Ob"yem kitayskikh investitsiy v Tadzhikestane prevysil 2 mlrd. doll. URL: <http://avesta.tj/2019/06/18/obem-kitajskihinvestitsij-v-tadzhikestane-prevysil-2-mlrd> (Erişim tarihi 03.08.2020).

¹⁵⁸ Results-2018: how Tajikistan depends on Russia, China and the United States. URL: <http://www.stanradar.com/news/full/32369-itogi-2018-kak-tadzhistan-zavisit-ot-rossii-kitaja-i-ssha.html>. (Erişim tarihi 03.08.2020).

ilgilenmektedir. Başlangıçta, Çin kredileri için öncelikli bir alan hâline gelen yol inşaatıdır. Yüksek hızlı otoyolların oluşturulması, başta Çin mallarının bölgedeki diğer Cumhuriyetler'e taşınmasını hızlandırmıştır. Pekin'in İpek Yolu programının uygulanması için Tacikistan'ın ulaşım ve transit imkânlarını aktif olarak kullanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, Tacikistan'ın yol ağının modernizasyonu, kitlesel istihdam yaratılması ve buna bağlı olarak yerel nüfus arasında işsizliğin azaltılmasıyla ilişkili değildir; diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi yol inşaatı büyük ölçüde Çinli işçilerin yardımıyla yapılmaktadır.

Çin finansmanının bir diğer önemli alanı da Tacikistan'ın madencilik endüstrisidir. Özellikle altın yatakları, esas olarak Çin sermayesinin hâkim olduğu işletmeler tarafından işletilmektedir. Çinli şirketlerin yedi altın yatağında işletme lisansları vardır. Altın madenciliğine Çin yatırımlarını çeken lider kurum, Tacik-Çin işletmesi “Zarafşon” dır. Çin ayrıca, Sughd bölgesindeki Zarnisori Shimoli kurşun-çinko yatağını da satın almıştır. Dört yıl içinde, Çinli şirketin bir polimetal işleme tesisi ve burada bir metalurji tesisi geliştirmesi ve inşaatına başlaması gerekmektedir. Xi Jinping'in Haziran 2019'da Tacikistan'a yaptığı resmî ziyaretin ardından on sekiz yeni anlaşma imzalanmıştır. Bunlar arasında; Dağ-Badakhshan Özerk Bölgesindeki gümüş yataklarının geliştirilmesine ilişkin bir anlaşma, Çinli yatırımcılar karşılığında nadir ve demir dışı metallerin çıkarılması için bir girişimin inşası için bir projenin hazırlanmasına ilişkin bir anlaşma ve Çin yatırımları karşılığında Tacikistan hükümeti ve parlamentosunun binasının inşası üzerine bir anlaşma bulunmaktadır.¹⁵⁹

Çin'in Tacik ekonomisine sağladığı finansman, temel olarak imtiyazlı kredilendirmeye ve belirli projeler için hibe sağlanmasına dayanmaktadır. Çin, Tacikistan'a imtiyazlı koşullarda ve 20 yıl veya daha uzun bir süre için “ucuz” krediler vermekte ve karşılığında, uzmanların dediği gibi, eşit bir sözleşme durumunda olabileceğinden daha uygun koşullarda mevduat almaktadır. Fiilî olarak, tüm projeler Çin kontrolüne girerek kârın çoğu Çin tarafına gitmektedir. Bu koşullar altında, bağımsız Alman uzman B. Eschment, Çin'in Tacikistan'a kendi endüstriyel

¹⁵⁹ Ivanov R. Chem zakonchitsya kitayskaya ekspansiya v Tadzhiqistan – issledovaniye.URL: <https://365info.kz/2019/01/chem-zakonchitsya-kitajskaya-ekspansiya-vtadzhiqistan-issledovanie> (Erişim tarihi: 05.08.2020).

üretimini yaratmada yardımcı olacağına inanmamaktadır. Alman uzman, “yatırımlar Tacik endüstrisine değil Çin endüstrisine fayda sağlıyor. Tacik iş adamları, komşu devasa ülkeden yatırım vaadi gibi görünen tehlikelerin farkına varamazlar, ancak bunları kabul etmekten başka çareleri de yok” ifadelerini kullanmıştır.¹⁶⁰

Çin ile Tacikistan arasında gelişen ekonomik etkileşimin kaçınılmaz bir diğer sonucu, Pekin’e olan borç bağımlılığıdır. Tacikistan’ın Çin’e olan borcu 2019’un başında 1,2 milyar dolara, diğer bir ifadeyle toplam dış borcunun yarısından fazlasına ulaşmıştır. Çin’in kendi içinde artan finansal gerilimin zemininde Pekin, kredi ödemeleri talep etmeye başlamıştır. Bu koşullarda, uzmanların belirttiği gibi, “aynı ödeme yapılan bir durum ortaya çıkmıştır,” yani doğal kaynaklar karşılığında yapılan yatırımlar.¹⁶¹ Çinli şirketler, borç karşılığı maden yatağı elde etme uygulamasına başvurmaya yönelmiştir. Bu, Duşanbe-2 Isı ve Enerji Santralinin modernizasyonundan kaynaklanan borcun geri ödenmesi için, Çin şirketi Tebian Electric Apparatus (TBEA)’ya devredilen Sughd bölgesindeki Upper Kumarg altın yatağının Çin tarafına transferiyle olmuştur. Resmî raporlara göre Çin, elektrik santraline yatırılan fonlar geri ödenene kadar sahada altın çıkarmaya devam edecek ve ardından yeni şartlarda bir sözleşme imzalanacaktır. Genel olarak, daha önce ekonomik genişlemeye bel bağlayan Çin’in, giderek artan bir şekilde, dünya siyasi süreçlerinin düzenlenmesine katılma arayışında olduğu ve bu politikada Tacikistan’ın son sırada yer almadığı söylenebilir. Aynı zamanda, Çin’in ekonomik ve askerî-politik etkisinin ilerlemesine Çin’in insani genişlemesi de eşlik etmektedir. Bu, öncelikle eğitim sektöründen kaynaklanmaktadır; hem Tacikistan’dan yaklaşık 5000 öğrenci Çin’de okumakta hem Tacikistan’da Çin dilini öğreten okulların sayısı artmakta hem de Çin’in “yumuşak gücünün” şefleri hâline gelen iki Konfüçyüs Enstitüsü kurulmaktadır.

Ortak bir sınırı olmayan ve dolayısıyla Çin ile toprak anlaşmazlığı olmayan Özbekistan ve Türkmenistan’da, genel ihtiyatlı tavır sürmekle birlikte, bu tür sorunlar yoktur. Bölge ülkelerindeki Çinli büyükelçilerin, iş birliği kurma

¹⁶⁰ Volkov V. Yest li u Kitaya konkurenty za vliyaniye v Tadzhikistane? URL: <https://p.dw.com/p/3Kpxq> (Erişim tarihi: 07.08.2020).

¹⁶¹ Tadzhikistan rasplatilsya s Kitayem zolotorudnym mestorozhdeniyem. EurAsia Daily, URL: <https://easaily.com/ru/news/2018/04/16/tadzhikistan-rasplatilsya-...> (Erişim tarihi: 07.08.2020).

ihtimalinden bahseden kalıp yargıların üstesinden gelme ihtiyacını beyan etmesi tesadüf değildir.

Çin- Türkmenistan İlişkileri

Çin-Türkmen ilişkileri derinleştikçe Aşkabat, Çin'e bağımlı kalma konusunda endişeler yaşamaktadır. Çin'e komşu diğer Orta Asya ülkeleri gibi Türkmenistan da güçlü bir Çin etkisi hissetmeye başlamıştır. Bunu dikkate alan Türkmen makamları, güzergahlarını ve enerji kaynaklarının alıcılarının listesini çeşitlendirmek için önlemler almaktadır. Özellikle, Türkmen gazının Avrupa ve Güney Asya'ya ihraç edilmesi için çeşitli seçenekler değerlendirilmektedir. Ancak alınan tedbirler henüz istenen sonuçları vermemekte ve Çin'in Türkmen ekonomisinin stratejik sektöründeki payı büyümeye devam etmektedir.

Türkmenistan'ın siyasi sistemi ve tarafsızlık politikası, Çin için uygun hâle gelmiştir. Sonuç olarak, Çin-Türkmen ilişkileri en yüksek siyasi düzeyde destek gören sağlam bir temele sahiptir. İkili ilişkilerin daha da derinleşmesi, birkaç büyük ortak projenin uygulamaya geçirilmesi şartına bağlanmıştır. Kuşkusuz uzun yıllar Çin-Türkmen iş birliğinin özünü “doğalgaz bağı” oluşturacaktır. Çin, hâlihazırda Türkmen gazının ana ithalatçısı hâline gelmiştir ve Çin'de gaz tüketimi önümüzdeki on yıllarda kesinlikle artacaktır. BMI Research'e¹⁶² göre Çin, gaz tüketimini 2020 yılına kadar 283 milyar metreküp'e çıkaracaktır. Veriler, Çin'in hidrokarbon ithalatı için kara yollarına güvenerek boru hattı gazı satın aldığını göstermektedir. Çin, enerji dağıtımı için deniz yollarına bağımlılığını azaltmaya yönelik bir stratejiyle, boru hattı gazına giderek daha fazla bağımlı olacaktır. Doğalgaz ithalatı açısından Türkmenistan rekabetin ötesindedir. Bugün Türkmen mavi yakıtı, Çin'in yaptığı tüm gaz ithalatının yaklaşık %50'sini sağlamaktadır. Çinli şirketler diğer yatırımcıların Türkmenistan iç pazarına girmesini engellemeye çalışmaktadır. Bu, Çin tarafının Japon başkentinin petrol ve gaz yataklarının geliştirilmesi için olası cazibesine gösterdiği tepki ile doğrulanabilir.¹⁶³ Bununla birlikte, Türkmen makamlarının diğer

¹⁶² Zagruzhennost' magistral'nogo gazoprovoda Turkmenistan-Uzbekistan-Kazakhstan-Kitay priblizilas' k 100% URL: <https://neftegaz.ru/news> (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

¹⁶³ Turkmenistan proposes Japan to participate in the construction of the Turkmenistan-India gas pipeline <http://futures.eastmoney.com/news/1514,20160709640395025.html>.

büyük güçleri çekmek için fırsatlar aramaya devam ettiği de belirtilmelidir. Özellikle Türkmen tarafı, boru hattının dördüncü şubesini Çin'e inşa etme projesini uygulamaya geçirme konusunda bir Japon firmasının katılımını geçtiğimiz günlerde kabul etmiştir.

Türkmen gazının Çin tarafından ithal edilmesi ikili iş birliğinin ana alanını oluşturmaktadır. Şu anda Türkmenistan-Çin gaz boru hattının 3 şubesi vardır ve bu boru hattıyla Çin'e sağlanan toplam gaz hacmi yılda yaklaşık 30 milyar metreküp bulmaktadır. Boru hattının faaliyete geçmesinden bu yana, önemli miktarda doğal gaz temin edilmiştir. 2020'nin sonunda Türkmenistan, Çin'e doğalgaz tedarikinde liderliğini korumaktadır. Örneğin, Temmuz 2020'de Türkmenistan, arzını 1.788 milyar m³ veya 78,3 milyon m³/gün gaza çıkarmıştır. Haziran 2020'ye kadar sevkiyatlar günlük bazda %7 artmış ve önceki sevkiyatları geçmiştir.¹⁶⁴

Çin ekonomisinin büyüme hızındaki yavaşlamaya rağmen, doğalgaz tüketimindeki artış büyümeye devam etmektedir. “Çin'de Doğal Gaz: Bölgesel Analiz” monografisinin yazarı, Oxford Enerji Araştırma Enstitüsünde araştırmacı olan Xing Li, önümüzdeki beş yıl içinde hacmin yılda 315 milyar metreküpe ulaşacağını belirtir.¹⁶⁵ Sınırlı yerli doğal gaz üretimi göz önüne alındığında, Çinli yetkililer ithal gaz hacmini artırmak için fırsat aramaya devam etmektedir. Pekin, ana ortak olarak Türkmenistan'ı seçtiğini belirtmiştir. Buna dayanarak Eylül 2013'te Çin ve Türkmenistan liderleri 4. hattı inşa etme noktasında anlaşmış ve 2020'de boru hattı inşaatı tamamlanmıştır. Hükümetler arası anlaşmalar uyarınca, Orta Asya-Çin gaz boru hattının dördüncü etabının devreye alınmasının ardından Türkmenistan'dan Çin'e doğalgaz tedariki yılda 65 milyar m³'e çıkacaktır.

Türkmenistan'daki Çin kültürel etki projesi, bölgedeki tüm ülkeler arasında en başarılı projelerden biri olduğunu kanıtlamıştır. Konfüçyüs Enstitüsü burada hiç açılmamış olmasına rağmen, Çin dili çalışmaları tüm hızıyla devam etmektedir. Son zamanlarda Türkmen yetkililer, ülkenin çeşitli bölgelerinde Çince öğrenimini

¹⁶⁴ Türkmenistan, Temmuz 2020'de Çin'e 1.788 milyar metreküp doğal gaz tedarik etti. <https://neftegaz.ru/news/Trading/633130-turkmenistan-postavil-v-kitay-1-788-mlrd-m3-prirodnogo-gaza-v-iyule-2020-g/> (Erişim Tarihi: 23.02.2021).

¹⁶⁵ NaturalGasInChina: A Regional Analysis// <http://caa-network.org/archives/6181>.

yabancı dil olarak tanıtmaya karar vermiştir. Şu anda Balkan, Lebap, Akhal, Daşoguz ve Meryem vilayetlerinde Çin dili öğretimi yapılmaktadır. Ayrıca, Türkmenistan üniversitelerinde ve okullarında yabancı dil olarak İngilizce, Almanca veya Fransızca da öğretilmektedir.¹⁶⁶ Diğer taraftan, Çin tarafı Türkmen öğrenciler ve Çin üniversitelerindeki öğrencilerin eğitimi için hibeler vermektedir. 2018 verilerine göre Çin’de 1.500’den fazla kişi eğitim görmektedir. Çin-Türkmen Araştırmaları Merkezi birkaç yıldır Çin’de faaliyet göstermekte ve söz konusu faaliyetler Pekin’in Türkmenistan ile ciddi bir şekilde iş birliğine gittiğinin delili olmaktadır.¹⁶⁷

Türkmenistan, Çin’in Orta Asya stratejisindeki en önemli önceliklerden biri olmaya devam etmektedir. Pekin’in yeni Kuşak ve Yol Girişimi uyarınca, Türkmenistan uzun vadede önemli bir hidrokarbon kaynağı ve aynı zamanda Çin’in Körfez pazarlarına alternatif olarak gördüğü önemli bir ulaşım ve transit merkezidir. Türkmen yetkililer ise Çin’in en güvenilir ekonomik ortak olduğunu ve Türkmenistan’ın ekonomik kalkınmasının ihtiyaçlara ve satın aldığı enerjiye bağlı olduğunu anlamaktadır. Aşgabat’ın enerji ortakları listesini genişletme girişimleri henüz beklenen sonuçları vermemiştir. Bu durumda, ekonominin ham ve kaynak dışı sektörlerindeki Çin-Türkmen bağlarının askerî, kültürel ve insani alanlarda yeni anlaşmalarla daha da derinleştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

Kırgızistan ve Kazakistan bir sonraki bölümde detaylı olarak ele alınacağı için burada yer verilmemiştir.

Genel olarak, Çin’in Orta Asya’daki “yumuşak gücünün” etkinliği hem Sovyet hem de Sovyet sonrası dönemde oluşan olumsuz klişeler, kültürel politika yönetiminin merkezîleştirilmiş doğası, evrensel kültürel değerlerin eksikliği ve Batı araçlarının belirli bir esneklik özelliği nedeniyle sınırlıdır.¹⁶⁸ Çin’in avantajları; muazzam potansiyele sahip güçlü bir kültürel ve tarihî gelenek, gelişmiş bir eğitim sistemi ve bazı analistlerin “yumuşak gücün” araçları olarak da adlandırdıkları artan ekonomik etkidir. Çin’in Orta Asya’daki ekonomik varlığının güçlendirilmesi aynı zamanda insani etkinin artmasını da gerektirir.

¹⁶⁶ School teachers of Japanese and Chinese languages are being trained in Turkmenistan URL: <http://www.turkmenistan.ru/ru/articles/41424.html> (Erişim Tarihi: 24.02.2021).

¹⁶⁷ Turkmen teachers, students and schoolchildren visited China URL: <http://tm.china-embassy.org/rus/sbwl/t1628099.html> (Erişim Tarihi: 24.02.2021).

¹⁶⁸ Shustov A. Dragon’s soft power: how China is trying to gain influence in Central Asia.

2.3.1. Geçmişin Kalıntıları-Sovyet Sinofobisi

Bazı uzmanlar, Sovyet sonrası ülkelerdeki sinofobinin, halkın bilincinde Çin yayılmacılığı fikrine dayanarak kendiliğinden gelişen bir fenomen olduğuna inanır. Çin hakkındaki olumsuz algı, 1960'ların başından beri Sovyet propagandasıyla şekillenmektedir. Kırgızistan ve Kazakistan, Çin ile savaşa hazırlanan Orta Asya Askerî Bölgesi'nin bir parçası olmuştur. Buna göre nüfus, temel askerî eğitim derslerinde okuldan başlayarak bu yüzleşmeye de hazırlanmıştır. O dönemde ortaya çıkan Sovyet-Çin sınır çatışmaları, Çinlilere karşı olumsuz bir tavrın zihinlere iyice yerleşmesine neden olmuştur.

Bazı uzmanlar, Çin karşıtlığının kamçılanması, Çin ve Rusya'nın siyasi ve ekonomik etkisinin büyümesinden endişe duyan Batı düzeni tarafından desteklendiğine ve Batı'nın bunları Orta Asya'da kontrol altına alma stratejisinin bir parçası olduğuna inanmaktadır. "Siyasi Eğitim Kampları" ile ilgili haberler ilk kez Şubat 2018'de Radio Free Asia'nın (Özgür Asya) bir parçası olarak faaliyet gösteren Radio Liberty'nin Çin kanalında yayınlanmış ve CNN tarafından da yayılmıştır. Dahası, Rus ve Orta Asya "liberal" elektronik medyası bu konuyu ele alarak "ıslah kamplarından" söz etmişlerdir. Çeşitli açıklamalar yapan çok sayıda yabancı kurum ve kuruluş tarafından bu ıslah kampı değerlendirmeleri artırılmıştır.

Öncelikle, "toplama kampı"ndakilerin etnik kökeni vurgulanmış ve etnik yoğunluğa sahip Uygurlar ön plana çıkarılmıştır. İlk haberlerin ardından Uygur kökenliler tarafından kurulan örgütler aracılığıyla Türkiye, ABD, Avustralya, Almanya, Belçika'da Çin karşıtı gösteriler düzenlenmiş ancak beklentiler çerçevesinde bir destek gelmemiştir. Bu nedenle daha sonra Müslüman olan "rehinelerin" dinî aidiyetlerinin altı çizilerek ilkbahar ve yaz aylarında Çinli Kazaklar ve Kırgızlar hakkında bir "yayın dalgası" başlatılmıştır. İlginç bir gerçek olarak ifade edilmelidir ki "Çin karşıtı protesto dalgası"nın tanımı sadece raporlarda ve medyada verilmektedir. Örneğin, Bişkek'teki Çin Büyükelçiliğindeki göstericiler, öncelikle Çin Kırgızları'nın durumu hakkında güvenilir bilgi almak istemiş ve bunu yalnızca bir internet yayını bildirmiştir. Yerli ve yabancı medyanın ezici çoğunluğu diğer sloganlara odaklanmıştır: "Yabancı işletmeleri kontrol etmeye başlayın,"

“Kırgızlar için özgürlük” vb. “Kırgızistan, Çin’in genişlemesine karşıdır” sloganı bu eylemlere katılanlar tarafından reddedilmesine rağmen, gazeteciler ve blog yazarları bu sözleri onlara atfederek açıklama yapmaya devam etmektedir. Kırgızistan’da ciddi bir Uygur araştırmaları okulu bulunmamaktadır ve bu nedenle Batı, Sovyet, Kazak ve Doğu kaynaklarına güvenmeye mecbur kalınmaktadır.

Çatışmaların yoğunlaşmasının birkaç nedeni vardır, bunların temel ve en eski olanı etnik mitlerin gücüdür. Örneğin, Uygurların Sincan sınırları içindeki otokton doğası, Orta Çağ’dan beri Uygurların hâkimiyetinin Batı Bölgesi topraklarında kurulduğu ve birkaç Uygur devletinin var olduğu iddialarına dayanmaktadır. Uygur bilim adamları, Uygur etnosunun modern temsilcileri ile uzak tarihsel dönemlerde Uygur adını taşıyan kişiler arasında doğrudan paralellikler kurmanın doğru olmadığına inanmaktadır.

Bu Çin karşıtı anlatılar, bölgesel medyada büyük ilgi görmektedir. Ancak Gallup World Poll tarafından yapılan bir ankete göre, ortaya çıkan bu Çin karşıtı yeni duygular Orta Asyalılar arasında yaygın değildir.¹⁶⁹ Gallup’un 2006-2018 Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan anketlerine katılanların modal tepkisi, Çin liderliğini onaylamaktadır. Gallup anketlerinde, çok az sayıda Orta Asyalı Pekin’i onaylasa da Çin’in azınlıklar hakkındaki görüşleri onaylamamakta veya bu görüşlerden emin olmamaktadır. Pekin’i onaylamayan Orta Asyalıların payı son on iki yılda yüzde 18,3’ten yüzde 26,2’ye yükselirken; Pekin’in onay oranı yüzde 44,3’ten yüzde 39,2’ye düştüğü için, bu durum Çin için biraz endişe verici olmuştur.¹⁷⁰ Otuzlu ve daha küçük yaşlarda olan Orta Asyalı gençler ise yaşlı Orta Asyalılardan daha iyimserdir ve bugün Çin hükümetini 2006’daki yaşlılarından daha olumlu görmektedir. 2006¹⁷¹ yılında, 30 yaş ve altındaki Orta Asyalıların %39,6’sı Çin hükümetini onaylarken 2018’de bu oran yüzde 42,5’e yükselmiştir.

¹⁶⁹ Eric McGlinchey. Policy Memos Questioning Sinophobia in Central Asia URL: http://www.ponarseurasia.org/memo/questioning-sinophobia-central-asia#_ftn2 (Erişim Tarihi: 26.08.2020).

¹⁷⁰ Kamila Eshaliyeva, “Is anti-Chinese mood growing in Kyrgyzstan?” openDemocracy, March 2019.

¹⁷¹ Central Asia at a crossroads the changing roles of Russia and China in the region and implications for peace and stability. S. 40-41.

Genç Orta Asyalıların Pekin hakkında yaşlılardan daha olumlu olmasının birkaç olası açıklaması vardır. Bunlardan biri, Çin karşıtı duygunun geçmişteki Çin-Sovyet rekabetlerine aşına olan eski Orta Asyalılar arasında daha fazla yankı bulması, diğer bir olasılık ise Pekin'in orantısız bir şekilde Orta Asya gençlerini hedef alan yumuşak güç çabalarının ivme kazanmasıdır.¹⁷²

Çin'e karşı hoşnutsuzluğun gelişimini özetleyen birkaç ana neden öne çıkmaktadır:

Birincisi, SSCB'de kök salan sinofobidir. Çin de ABD, Almanya, Japonya vb. gibi olası bir düşman olarak kabul edilmiştir. SSCB'nin varlığı sona ermesine rağmen fobiler sömürülmeye devam etmektedir. Komünizm örneğinde görülebileceği gibi, 1960'larda Sovyet ve Çin komünizminin iki farklı sosyal düşünce okulu olduğu bilinmesine rağmen bu bir fobi hâline getirilmiştir. Dahası, Çin'in komünist fikirleri, Batı sosyal demokrasisinin fikirlerine benziyor olsa da düşman imajı hâlâ korunmaktadır. Bir toplum, birlikte yaşayabilecek ve çalışabileceklerine dair bir tasavvura sahipse, o zaman başkalarını da bu durumun varlığına ikna edebilir. Batılı ülkeler, Çin'e Soğuk Savaş standartlarına göre davranmaya devam etmekte ve sinofobilerini Sovyet sonrası ülkelere de yaymaktadırlar.¹⁷³

İkincisi, İngilizce veya Rusça'dan farklı olarak çok az kişi Çince konuşmaktadır. Bu nedenle, birincil kaynaklar okunamadığı için, Çin'de neler olduğu her zaman anlaşılamamaktadır. İngilizce ve Rusça konuşan yazarlar, kendi ülkelerinin çıkarlarını Orta Asya'dakilere yansıtan yaygın yorumlar yapabilmektedir. Bu sebeple, yalnızca diğer ülkelerin vatandaşları için yaratılan fobi ve korkuları Orta Asya ülkelerinin sakinleri de benimsemektedir.

Üçüncüsü, Çin'in bilgisizliğidir. Öğrencilerin çoğu Çin dilini, kültürünü ve geleneklerini incelemektedir. Ancak ülkenin siyasi bağlamı, karar verme teorisi ve

¹⁷² Grozin A. V. Sinofobiya v Tsentralnoy Azii: ot mifologii k instrumentu informatsionnoy borby. S.47-56.

¹⁷³ Laruelle M, Peyrouse S, (2009), "China as a Neighbor: The Perspective and Strategy of Central Asia", Institut Central Asia and Caucasus and the Silk Road Studies Program, Johns Hopkins University SAIS, Institute for Security and Development Policy, Sweden, p.177.

pratiğinin felsefesi ve nüansları, genel ulusal ideoloji bilgisi olmadan Çin'in gerçek saiklerini anlamak zordur.

Yukarıdakileri dikkate alarak, benzer önyargıların sadece Orta Asya ülkelerinde değil aynı zamanda Sovyet sonrası ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde de örneğin Endonezya, Sri Lanka vb. yaygın olduğu sonucuna varılabilir. Gelişmiş ülke nüfuslarının ise böyle bir fobisi yoktur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN VE KIRGIZİSTAN'DA ÇİN'İN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASININ ÖZELLİKLERİ

3.1. Çin'in Kazakistan'a Yönelik Dış Politika Uygulanması

Kazakistan ve Çin arasındaki diplomatik ilişkiler, 3 Ocak 1992'de "Kazakistan Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin ortak tebliğ"ın yayınlanmasıyla kurulmuştur. O zamandan itibaren çeşitli alanlarda yoğun siyasi temaslar ve iş birliği başlamıştır. Kazakistan ile Çin arasında imzalanan ana belgeler; 18 Ekim 1993 tarihli "Kazakistan Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında dostane ilişkilerin kurulmasına ilişkin ortak bildiri," "Kazakistan Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki dostluk ilişkilerinin daha da geliştirilmesi ve derinleştirilmesine ilişkin ortak bildiri," 11 Eylül 1995 ve 26 Nisan 1994 tarihli "Kazakistan Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında Kazak-Çin devlet sınırına ilişkin anlaşma," 1997 ve 1998 "Çin-Kazak devlet sınırında ek anlaşmalar" ve diğerleridir.

Resmî olarak, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimi birkaç aşamaya ayrılabilir. İlk aşama, diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonraki ilk yıllar siyasi bağlar kurma dönemidir. İkili ilişkilerin düzenleyici ve hukuki çerçevesi kısa sürede oluşturulmuş, iki devlet arasındaki en önemli alanları düzenleyen temel belgeler sonuçlandırılmıştır. İkinci aşama, 90'ların ortasında iki ülkenin liderlerinin iş birliği için düzenleyici bir çerçeve oluşturmaya çalıştığı, sınır sorunu, ticaret, suçla mücadele vb. gibi ikili ilişkilerde acil çözüm bekleyen konuların ele alındığı bir dönemdir. 90'ların sonlarından bu yana ise ilişkilerin çok boyutlu hâle geldiği üçüncü aşama başlar. Hem Çin hem de Kazakistan, bölgesel ölçekte entegrasyon süreçlerine aktif olarak katılmakta ve hatta bazen başlatmaktadır. Genel olarak, iki ülke arasındaki ilişkiler iyi komşuluk ilişkileri olarak tanımlanabilir. Her alanda (ekonomik, hukuki, askerî vb.) aktif ikili temaslar, ilişkilerin barışçıl doğası, çatışma durumlarının olmaması, örneğin sınır çizgisi gibi en önemli konuların çözümü, tüm

alanlarda daha fazla iş birliği için gereken olumlu hava ve ortam mevcuttur. Her iki ülkenin yönetimi, ikili ilişkileri verimli olarak nitelendirmektedir.

3.1.1. Çin ile Kazakistan Arasında Ticari ve Ekonomik İş Birliği

Kazakistan, Avrasya'nın merkezinde yer almaktadır. Çin ile 1780 kilometreden uzun ortak sınır hattına sahiptir. Stratejik ortaklık ilişkileri ile birbirlerine bağlı olan Çin ve Kazakistan, Orta Asya bölgesinde tarihin bıraktığı sınır sorunlarını tam olarak çözen ilk komşu ülkeler olmuştur. Kapsamlı bir stratejik ortaklık kurulmuş, iki ülkenin devlet başkanları, hükümet başkanları ve bakanlıkları arasında çok aşamalı bir etkileşim yapısı geliştirilmiştir. İki ülke, “Komşu Bölgelerin İş Birliği ve Kalkınma Programları”nı imzalamıştır. Merkezî ve yerel yönetimleri kapsayan kapsamlı değişim ve iş birliği mekanizmaları bu programlarla oluşturulmuştur. Diplomatik ilişkilerin kurulduğu döneme kıyasla, mevcut ikili ticaret neredeyse 40 kat artmış, Çin'in Kazakistan ekonomisindeki toplam yatırım hacmi 42,8 milyar doları aşmıştır.

Ülkeler arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından ticari ilişkiler hızla gelişmiş ve Çin mallarının Kazakistan'da Çin malları hızla artmıştır. Ülkeler arasındaki ticaret cirosu sürekli yükselmektedir. 1991'de Sincan'ın Kazakistan'a ihracatı 90 milyon dolara eşitken, 1992'de sadece ilk çeyrekte 50 milyon dolara ulaşmıştır.¹⁷⁴ Çin ürünlerinin Kazakistan'ın toplam ihracatı içindeki yıllık payı %44,6 (yaklaşık 211 milyon dolar) olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁵

1992 baharına gelindiğinde, Kazakistan'da kamu ve özel sözleşmeler kapsamında en az 600 Çinli işçi istihdam edilmiştir. Takas ticareti geliştirmiş; gıda, hafif sanayi ürünleri, teknolojiler, ekipman karşılığında Çin çeşitli mineraller almıştır.¹⁷⁶ Takas ticareti Çin yasaları tarafından teşvik edilerek bölge

¹⁷⁴ Kokarev K. A. “Kitaysko-kazakhstanskiye otnosheniya// Kazakhstan: realii i perspektivy nezavisimogo razvitiya”. M.1995, s.347-348.

¹⁷⁵ A.g.e.

¹⁷⁶ Syroyezhkin K.L. Kazakhstan-Kitay: ot prigranichnoy trgovli k strategicheskomu partnerstvu. Kniga 1. v nachale puti. Almaty: KISI pri Prezidente RK. 2010, S.21.

Cumhuriyetleri'yle takas anlaşmalarına dâhil olan iller ve şehirler önemli gümrük avantajları elde etmiştir.¹⁷⁷

Kazakistan Başbakanı S. Tereşenko,¹⁷⁸ Şubat 1992'de Çin'e resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Hükümetler arası ticari, ekonomik, bilimsel ve teknik iş birliği üzerine bir komisyonun kurulması, iki ülke vatandaşlarının karşılıklı seyahatleri, "Devlet sınırının ötesinde kontrol noktalarının açılması konusunda anlaşma" ve bir dizi başka anlaşmalar imzalanmıştır. Aynı yılın ağustos ayında Çin Dışişleri Bakanı Kazakistan'a gelmiş ve 10 Ağustos'ta Pekin'de, başka istişareler ve müzakereler sırasında, yatırımların karşılıklı korunmasına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Aynı yılın eylül ayına kadar, Sincan ve bölge ülkeleri, toplam 40 milyon dolarlık 18 projenin uygulanmasında ekonomik ve teknolojik iş birliği anlaşmaları imzalamıştır.¹⁷⁹ Bu dönemde, Urumçi'ye, özel bir ticaret politikası yürütme hakkı veren açık bir şehir statüsü verilmiştir. Kazakistan'da artan iş birliği seviyesinin bir sonucu olarak ortak girişimler oluşturulmuş, birçok sınır kasabası ve ilçesinde ticaret organizasyonları kurulmuş ve eylül ayında Urumçi'de ilk uluslararası ticaret fuarı düzenlenmiştir. Çoğu Orta Asya ülkelerinin vatandaşı olan 85.000 yabancı, turistlere açık olan Sincan'ı ziyaret etmiştir.¹⁸⁰

Kısa zamanda Çin, Kazakistan ve genel olarak dünyanın birçok ülkesi için önemli bir dış ekonomik ortak hâline gelmiştir. Sovyet sonrası dönemde ikili ticaret çok dinamik bir şekilde gelişerek 27 kat artmıştır.

¹⁷⁷ Chzhunguo yuy Chzhun (Kitay i Tsentral'naya Aziya)/Pod red. Sin Gunchena, Syue TSzyun'du. Pekin: Shekhuey kesyue ven'syan' chuban'she, 1999, S.101.

¹⁷⁸ Koshkin S. A. Trends and prospects for the development of China's foreign policy in post-bipolar system of international relations.

¹⁷⁹ Harris L.C. Xinjiang, Central Asia and the Implications for China's Policy in Islamic World// The China Quarterly. March 1993, №133, S.123.

¹⁸⁰ A.g.e.

Tablo 2. Kazakistan'ın 2019-2020 ana ticaret ortakları ve ticaret hacmi

Ülke	Rusya	Çin	İtalya	Güney Kore	Hollanda	Fransa	Türkiye
Milyar \$	19,67	14,39	9,96	6,5	4,63	4,3	3,13

Kaynak: Raimbekova A. Amuyeva Ü. (2020) Anadolu Agency Russia/ “Kazakistan ticaret cirosunu artırıyor” (Erişim tarihi: 20.02.2021)

Aynı zamanda, Kazakistan'ın Çin ile dış ticaret hacminde ve genel olarak ticaretteki değişim, dış pazarlardaki fiyat ortamına güçlü bir bağımlılık ile karakterize olduğu için Çin'e ihraç edilen ürünlerin fiyatlarındaki değişiklikler ekonomiyi etkilemektedir. Geçtiğimiz birkaç yılda dünya emtia piyasalarının fiyatlandırma ortamının elverişsiz olması, Kazakistan'ın Çin dâhil ihracatının azalmasına ve dolayısıyla da bu ülkeden yapılan ithalatın azalmasına neden olmuştur. Öncelikle Kazakistan'ın ihraç ürünleri fiyatlarında yaşanan düşüşün sebep olduğu ticaretteki azalma, Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) projesinin uygulamasının hemen başında, bu girişimin yayınlandığı yıl ve 2015 yılından bu yana yaşanan fiili uygulama dönemi de dâhil olmak üzere devam etmiştir.¹⁸¹ Bu dönemde, ikili ticaret hacmi 2013'teki zirve seviyesinden önemli ölçüde gerilemiştir. Kazak istatistiklerine göre, 2015-2020 yıllarında ortalama ticaret cirosu 14,39 milyar dolar olarak 2013 yılı 22,7 milyar dolarlık seviyenin yarısından daha az gerçekleşmiştir. Bu nedenle, resmî bir bakış açısıyla, BRI uygulama dönemi ve Kazakistan'ın bu girişime katılımı, karşılıklı ticarete bir düşüşle ve hepsinden önemlisi, Kazakistan'ın Çin'e ihracatı açısından ön plana çıkmış ve ticaret hacmi 2013'te 14,4 milyar dolardan 2020'de 8,9 milyar dolara düşmüştür.¹⁸² Çin'den Kazakistan'a ithalat daha ılımlı bir hızla 2013'te 8,4 milyar dolardan 2020'de 7,6 milyar dolara düşmüştür. Bu durum, bir yandan ikili ticaretteki olumsuz eğilimlerin kanıtı gibi görünürken diğer yandan, 2014 yılında başlayan emtia fiyatlarındaki düşüşten ciddi şekilde etkilenen Kazakistan'ın dış ticaretindeki genel eğilimleri yansıtmaktadır.¹⁸³ Kazakistan'ın bir bütün olarak dış

¹⁸¹ Problemy i perspektivy torgovo-ekonomicheskogo sotrudniçestva mejdu Kazakhstanom i KNR URL: <https://articlekz.com/article/8023>.

¹⁸² KazDATA INSIDER Tekuşaya situatsiya na rynkakh Kazakhstana v tsifrah. <https://blog.kazdata.kz/>.

¹⁸³ Dvustoronneye sotrudniçestvo Kazakhstan-Kitay, <https://qazindustry.gov.kz/docs/otchety/7022242.pdf>.

ticaret cirosu da 2013'te¹⁸⁴ 136,4 milyar dolardan 2020'de¹⁸⁵ 99,5 milyar dolara gerileyerek önemli ölçüde azalmıştır. İhracat da 85,6 milyar dolardan 61 milyar dolara gerilemiştir. İthalat ise 50,8 milyardan 32,5 milyar dolara kadar düşmüştür.¹⁸⁶ Böylece, belirtilen dönemde Kazak-Çin ticaretinin eğilimi, Kazakistan'ın dış ticaretinin genel durumuna paralel olarak gelişmiştir. Bununla birlikte, Kazakistan'ın Çin ile ticaretinin daha yakından incelenmesi pek de olumlu olmayan bir tablo ortaya koymaya devam etmektedir. Yalnızca mutlak ticaret hacmi değil, aynı zamanda Çin'in Kazakistan'ın dış ticaretindeki özgül ağırlığı da dikkate alındığında, BRI'nin pratik uygulama döneminde bile ikinci göstergede düşüş eğilimi olduğu fark edilmektedir. Üstelik, bu düşüşün nedeni olarak Çin'e atfedilebilen pay, %18,2'den %11,4'e gerileyen ve genel olarak ticaretin payının %20,9'dan %15,7'ye düşmesine neden olan Kazakistan ihracatından kaynaklanmaktadır. Çin'den yapılan ithalat bu altı yılda neredeyse hiç değişmemiştir: 2013'te %27,8 ve 2020'de %17,8.¹⁸⁷ Bu nedenle, BRI projesinin uygulanması sırasında, Kazakistan'a ithalat tedarikçisi olarak Çin sürekli olarak yüksek payını korurken; Kazakistan için bir ihracat hedefi olarak Çin'in payında azalma eğilimi vardır. Sonuç olarak, Kazakistan istatistiklerine göre, Kazakistan'ın inceleme altındaki tüm dönem boyunca Çin ile ticaretteki pozitif ticaret dengesi, 2013'te 6 milyar dolardan 2020'de 990 milyon dolara gerilemiştir.

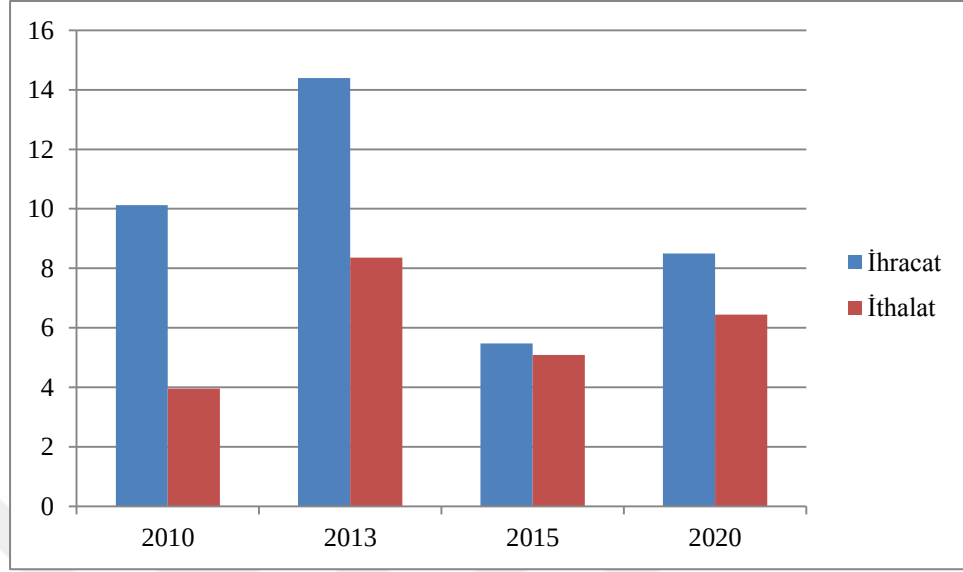
¹⁸⁴ Balance of payments of the Republic of Kazakhstan: analytical presentation / Statistics of the balance of payments. National Bank of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://nationalbank.kz/?docid=343&switch=russian> (Erişim Tarihi: 12.10.2020).

¹⁸⁵ Foreign and mutual trade statistics. Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. URL: <http://stat.gov.kz/faces> (Erişim Tarihi: 12.10.2020).

¹⁸⁶ Harris L.C. Xinjiang, Central Asia and the Implications for China's Policy in Islamic World// **The China Quarterly**. March 1993, №133, S.123.

¹⁸⁷ Statistika vneshney i vzaimnoy trgovli. Komitet po statistike Ministerstva natsionalnoy ekonomiki RK. URL: <http://stat.gov.kz/faces/> (Erişim tarihi: 15.10.2020).

Tablo 3. Kazakistan - Çin Ticaret Hacmi (2010-2020)

Kaynak: KazDATA INSIDER Kazakistan ve Çin arasındaki ticaret cirosu.
<https://blog.kazdata.kz/> (Erişim tarihi:14.02.2021)

3.1.2. Yatırımlar ve ortak projeler

Kazakistan, Çin'in Orta Asya'daki en büyük ticaret ortağı ve "Bir Kuşak-Bir Yol" güzergahında en büyük yatırım ortağıdır. Dana önce bahsedildiği üzere, Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping, Kazakistan ziyareti sırasında Nazarbayev Üniversitesinde konuşmuş ve İpek Yolu Ekonomik Kuşak girişiminin ortak uygulanmasına ilişkin fikri ilk kez öne sürmüştür. Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nazarbayev, altı ay sonra ulusal kalkınma için yeni bir ekonomi politikası olan "Nurly Zhol"u* ortaya koymuştur. Şu anda Çin ve Kazak tarafları, Çin inisiyatifi "Bir Kuşak-Bir Yol" ile Kazak stratejisi "Nurly Zhol"u birleştirmek için kapsamlı bir iş birliği başlatmıştır. Bu iş birliği, Çin-Kazak Uluslararası Sınır Ötesi İş Birliği Merkezinin inşaatının hızlandırılması, 27 milyar dolar değerinde 51 üretim projesinin uygulanması için ön anlaşmalar yapılması gibi önemli sonuçlara yol açmıştır. 2016 yılında Çin'den Avrupa'ya giden 1200'den fazla tren Kazakistan topraklarından geçmiş¹⁸⁸ ve bu, eski İpek Yolu'nun yeni bir canlılık kazandığını göstermiştir.

* 2015-2019 için altyapı geliştirmeye yönelik devlet programı (Nurlu Yol).

21. yüzyılın başında olduğu gibi, bugünlerde de Çin ile ilişkiler Kazakistan dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır. Kazakistan, tüm Orta Asya ülkeleri arasında Çin'in önde gelen ticaret ortağıdır. Pekin ve Nur-Sultan, petrol ve gaz sektörünün yeterince güçlü olmadığı koşullarda bile ticaret ve ekonomik iş birliği alanlarını (daha önce olduğu gibi) genişletmeye çalışmaktadır. Böylelikle Çin'in, Kazak ekonomisinin gelişmesinde etkin bir lokomotif olarak kalması hedeflenmektedir. Çin'in güçlü ve yeni bir finansal ve yatırım faaliyeti turuyla katlanan çeşitlenme, ülkelerin ekonomik ilişkilerinde niteliksel değişiklikler yaratmanın yanı sıra Çin'e Kazakistan'ın ana ekonomik ortağı statüsünü verme konusunda da oldukça etkilidir. Ekim 2017'de, Kazakistan'ın bağımsızlık yıllarındaki en iddialı gaz iletim projesi (kaynak temeli Kazakistan'ın batısındaki sahalar) yani Beineu-Bozoi-Chimkent gaz boru hattı hayata geçirilmiştir. Projenin devreye girmesiyle birlikte Kazakistan-Çin doğalgaz boru hattının kuzey kesimi hâline gelmiş ve Kazakistan'a, sadece ülkenin güney bölgelerine yerli doğalgaz sağlama imkânını vermekle kalmayarak, aynı zamanda Çin'e gaz ihracatı yapmasına da olanak tanımıştır. Kazakistan ile Çin arasında 5 milyar metreküp Kazak gazının satışı konusunda anlaşma imzalanmış, bir yıl sonra ise KazTransGas JSC ve PetroChina International Company Limited, Kazak gazının 2019'da Çin'e ihracatını ikiye katlamak suretiyle 10 milyar m³'e kadar artırmak için bir sözleşme imzalamıştır. Bozoi ve Karaözek kompresör istasyonlarının devreye alınması, doğalgaz boru hattının tasarım kapasitesini yılda 15 milyar metreküpe çıkarmıştır.¹⁸⁹

Petrol ve petrol ürünleri, bugün, Kazakistan'ın Çin'e ana ihracat kalemidir. Avrasya Kalkınma Bankası analistlerinin yaptığı bir araştırmaya göre, 2015 yılına kadar Kazakistan'a Çin'den gelen yatırımların %98'i yakıt ve enerji kompleksine, petrol ve gaz üretimine ve ayrıca ana petrol boru hatlarının inşasına yönlendirilmiştir. Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkelerinden (özellikle Türkmenistan) hidrokarbon arzı, Çin ekonomisine enerji kaynaklarını daha iyi sağlama fırsatı olarak değil, aynı zamanda deniz hidrokarbon arzının kırılganlığıyla ilişkili riskleri telafi etmenin bir yolu olarak da görülmektedir. Çin'li şirketler Kazakistan'da her geçen gün faaliyet

¹⁸⁹ Smirnov S. Evraziyskaya Integratsiya Kazakhstan snijayet eksport gaza v Kitay URL: <https://ru.sputnik.kz/economy/20171010/3451805/kto-vinoven-v-organizacii-toplivnogo-krizisa-v-kazahstane.html> (Erişim tarihi: 19.10.2020)

alanlarını geliştirmekte ve genişletmektedir. Kazakistan’da stratejik olarak önemli bir ekonomik varlığı kontrol eden Çinli petrol ve gaz şirketi CNPC,¹⁹⁰ Kazakistan’da petrol ve gaz üretimi için altı büyük projeye katılmaktadır. Uzmanların tahminlerine göre, Çinli firmaların bugün Kazakistan’ın petrol üretimindeki ortalama payı yaklaşık olarak %20-25 olsa da bazı kaynaklara göre 2013 yılında bu oran %40’ı aşabilecektir.

Nur-Sultan ile Pekin arasındaki ilişkilerde petrol ve gaz sektöründeki iş birliği sağlam bir ekonomik temel oluşturmaya devam etmesine rağmen, bugün iki ülkenin ekonomik alandaki etkileşimi ciddi niteliksel değişimler geçirmektedir. Değişikliklerin temel özellikleri; petrol ve gaz sektörüyle ilgili olmayan projeler, ekonomik iş birliği alanlarının çeşitlendirilmesi ve Çin’in, Kazakistan ve Orta Asya’da yeni finansal ve yatırım girişimleri yapma isteğidir. Kazakistan ve Çin arasındaki yeni öncelikli iş birliği alanları arasında, Kazakistan’da ulaşım ve endüstriyel altyapının geliştirilmesi, otomotiv ve kimya endüstrilerindeki girişimler ve Çin pazarına arz için Kazakistan’da tarım ürünlerinin üretimi yer almaktadır.¹⁹¹ 2015 yılında, ülkenin yetkilileri tarafından Kazakistan’ın ulaşım ve endüstriyel altyapısını geliştirmek üzere büyük ölçekli projelerle iç talebi desteklemek için tasarlanan “Nurly Zhol”, devlet altyapı geliştirme programı olarak uygulanmaya başlanmıştır. Kazak yetkililer, İpek Yolu Ekonomik Kuşaağı girişiminin bir parçası olarak, Çin’in Orta Asya’daki artan mali ve ekonomik faaliyetiyle birlikte, bu programın uygulanmasının ülkeye ciddi ekonomik faydalar sağlayacağını ummaktadır. Yeni koşullarda, Kazakistan yetkilileri ciddi bir fon eksikliği yaşarken, Kazakistan’daki ortak projeler için Çin’den gelen finansmanın rolü de artmaktadır. Bu tür krediler, Çin’in ekonomi politikasının yönlendiricileri olan, devlete ait bankalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Çin’den projeler için kredi almak, görece düşük faiz oranları, düşük ve uzun vadeli geri ödeme süresi nedeniyle Kazakistan’a cazip gelmektedir. Bu da ülkenin ekonomik kalkınma sorunlarını öz kaynak sıkıntısı

¹⁹⁰ V RK 22 neftyanıye kompanii s kitayskim uçastiyem URL: https://forbes.kz/process/probing/v_rk_rabotayut_22_neftyanıye_kompanii_s_kitayskim_uchastiem (Erişim Tarihi: 23.10.2020).

¹⁹¹ Çin, Kazakistan’da üretilen petrolün %40’ına sahiptir. URL: <https://kapital.kz/economic/10517/kitayu-prinadlezhit-40-dobyvayemoy-v-rk-nefti.html> (Erişim Tarihi: 23.10.2020).

karşısında çözmeyi sağlar. Aynı zamanda, Çin devlet bankaları tarafından kredi verme koşulları; projedeki hisselerin Çin tarafına devredilmesi, yüklenicilerin Çin'den çekilmesi ve Orta Krallık'ta üretilen ekipman ve malzemelerin kullanılması anlamına gelmektedir. Bu tür fonların hacmindeki önemli ve tek yönlü büyüme, Kazakistan'ın Çin'in mali ve ekonomik desteğine olan bağımlılığının oluşumuna yol açabilir.

Eylül 2016 sonunda, Hangzhou'daki G-20¹⁹² zirvesinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 2020 yılına kadar Çin'in desteğiyle ülkede 20 milyar doları aşan 55 projenin hayata geçirileceğini söylemiştir. Ayrıca, bu projeler içerisinde yer alan otoyol inşaatı ve petrokimya endüstrisi olmak üzere iki büyük projenin hayata geçirildiğini kaydetmiştir. Ulusal İhracat ve Kaznex Invest Yatırım Ajansı Başkanı Borisbiy Zhangurozov'a göre, projelerin finansmanı Çin'in üç bankası ve Çin yatırım fonu "İpek Yolu" tarafından yürütülecek ve bu amaçla, yumuşak krediler sağlayacaklardır.¹⁹³

Kazakistan Maliye Bakanlığının internet sitesinde yayınlanan verilere göre Ocak-Ağustos 2018 döneminde Çin ile konsolosluk bölgesi arasındaki ticaret 669 milyon dolardır. Çin'den Kazakistan'a ihracat 2.981 milyar dolar iken, Kazakistan'dan Çin'e ithalat ise 2.312 milyar dolar olmuştur. İthalat ve ihracat hacimleri geçen yılın aynı dönemine göre önemli ölçüde artmıştır.¹⁹⁴ Eylül 2018'de, Çin-Kazak sınır kapısı Khorgos-Nur Zholy açılmış ve bunun sonucunda yıllık kargo hacmi 1 milyon tondan 3,5 milyon tona çıkmıştır.¹⁹⁵ Uluslararası Sınır Ötesi İş Birliği Merkezi Khorgos'a yapılan ziyaret sayısı 5,9 milyonu geçmiştir.

Çin ve Kazakistan, zengin tarımsal kaynaklara sahip büyük tarım ülkeleridir.¹⁹⁶ Bu alanda her iki tarafın iş birliği tamamlayıcıdır. Kuşak ve Yol Ortak

¹⁹² Bremya bolshikh nadezhd: v Khanzhou zavershilsya sammit G20 <https://ria.ru/20160905/1476140670.html> (Erişim Tarihi: 23.10.2020).

¹⁹³ A.g.e.

¹⁹⁴ Kitaysko-kazakhstanskoye sotrudnichestvo stremitel'no dvizhetsya v perspektivnom napravlenii <http://almaty.chineseconsulate.org/rus/zlszc/t1638675.htm>.

¹⁹⁵ Otkryt novyy punkt propuska "Nur zholy" na granitse Kazakhstana i Kitaya <https://cdb.kz/sistema/novosti/otkryt-novyy-punkt-propuska-nur-zholy-na-granitse-kazakhstana-i-kitaya/>.

¹⁹⁶ Za 10 let Kitay investiroval v Kazakhstane okolo 13 mlrd dollarov http://russian.news.cn/2016-09/24/c_135709701.htm.

İnşaatı Girişimi'nin uygulanması sonucunda tarımsal iş birliği hızlı bir gelişme yoluna girmiş ve ikili ticaret için yeni bir büyüme noktası hâline gelmiştir. Kazakistan buğdayı, un, et, yemeklik yağ, bal ve diğer ürünler sürekli olarak Çin'e ihraç edilmektedir. Çevre dostu, sağlıklı, kaliteli ve uygun fiyatlı Kazak tarım ürünleri Çinli tüketiciler arasında büyük talep görürken aynı zamanda, Kazakistan pazarındaki Çin sebzeleri yelpazesi daha da zenginleşmektedir. Mayıs 2018'de Almatı, Çin ve Kazakistan'dan 100'den fazla tarım işletmesini bir araya getiren "Tarımsal İş Birliği İş Toplantısına" ev sahipliği yapmıştır. Her iki ülke tarafından ortaklaşa finanse edilen ve Almatı bölgesinde inşa edilen tarımsal yenilik parkı; bitki çeşitlerinin deneysel ekimi, seraların inşası, su tasarrufu sağlayan sulama, tarım makineleri dâhil olmak üzere tarım teknolojilerinin tanıtımı üzerinde çalışmaktadır. Şu anda buğday, mısır, soya fasulyesini de içeren toplam 6 türden 45 tarım ürünü yetiştirilmektedir. Deneysel çeşitlerin verimi önemli ölçüde artarken birçok çeşit için her arsadan elde edilen verim de %50'den fazla büyümüştür.¹⁹⁷

Sanayi ve yatırım alanındaki iş birliği de iyi sonuçlar vermiştir. Çin ve Kazakistan arasındaki 55 sanayi ve yatırım iş birliği projesinden, 26 proje yer almaktadır. Toplam yatırım miktarı 10 milyar doları aşmaktadır. Türkistan bölgesinde Çimkent Çelik Fabrikası, Çimkent PetroKazakistan Petrol Ürünleri ve Altın Deve Grubu kuru deve ve kısrak sütü fabrikası gibi ortak iş birliği projeleri art arda devreye alınmıştır.¹⁹⁸ Bahsi geçen fabrikaların açılış törenlerine Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ya bizzat katılmış ya da bu projelerin başlatılmasını video ile tebrik etmiştir. İleri teknoloji ile donatılan bu yeni fabrikalarda üretilen ürünler oldukça rekabetçidir. Bulundukları şehre ve bölgeye önemli miktarda vergi indirimi getirmekte ve çok sayıda istihdam yaratmaktadır. Örneğin, Çimkent rafinerisinde üretilen benzin yüksek kalitede olup Euro IV ve Euro V eko standartlarını karşılamaktadır. Çelik fabrikası, işletmeye alındıktan sonra bölge sakinlerine yüzlerce iş imkânı sağlamıştır. Golden Camel Grubu'nun kuru deve ve kısrak sütü fabrikasının günlük üretimi 100 tona ulaşmıştır. Bu tesis, 2.000'den

¹⁹⁷Çin-Kazak iş birliği beklenen yönde hızla ilerliyor. <https://www.kt.kz/rus> (Erişim tarihi 20.10.2020).

¹⁹⁸ Kitaysko-kazakhstanskoye sotrudnichestvo semimil'nyimi shagami dvizhetsya v ozhidayemom napravlenii. https://www.kt.kz/rus/authors_column/kitaysko-kazakhstanskoe_sotrudnichestvo_semimilnyimi_shagami_1377880541.html (Erişim tarihi 22.10.2020).

fazla çoban için bir dağıtım kanalı görevi görerek yerel hayvancılık üretiminin geliştirilmesini teşvik etmiştir. İlk Çin Uluslararası İthal Mal Fuarı'nda Kazakistan Başbakan Yardımcısı Umirzak Shukeev, Golden Camel Group'tan süt tozunu seçkin yabancı konuklara “ulusal hediye” olarak seçmiştir. “Ortak istişareler, ortak inşaat ve ortak kullanım” prensiplerine bağlı kalarak, Çin-Kazak iş birliği, karşılıklı ilişkilerin tüm alanlarında daha da hızlı ve müreffeh bir gelişme sağlama yolundadır.¹⁹⁹

Yüzyıllardır Kazakistan ve Çin arasında sadece eski İpek Yolu boyunca ticaret alışverişleri yapılmamış, aynı zamanda yoğun bir fikir ve bilgi zenginleştirme süreci de yaşanmıştır. Çin ve Kazakistan arasındaki uzun ikili diplomatik ilişkilerdeki liderler düzeyinde diyalog, her zaman iki halk arasındaki iletişimin ve herhangi bir sorunun çözümünün en önemli kanalı olmuştur. İki ülkenin, iyi komşuluk ve sadık ortaklık ilkesine bağlı kalması Çin-Kazak ilişkilerinde uyum ve uyumun gelişmesine izin vermektedir; çünkü bu kategoriler her iki kültürde de ortak önemli değerlerdir.

Ünlü Çin atasözünde denildiği üzere, “Yakın komşular uzak akrabalarından daha iyidir.” Çin İnceleme Merkezi (Nur-Sultan, Kazakistan) direktörü Gülnar Shaimerghanova'nın²⁰⁰ da belirttiği gibi, Çin ile Kazakistan arasındaki ilişkiler bu bilgeliği tamamen doğrulamaktadır.

3.1.3. Çin'in Kazakistan'daki Yumuşak Güç Politikasının Özellikleri

Çin'in Orta Asya'da izlediği politikanın doğasını anlamak önemlidir ve sınır komşusu olduğu unutulmamalıdır. Sınır bölgesi, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'dir. Bu bölgenin bir özelliği, bazı Orta Asya ülkelerinin nüfusu ile özdeş olan nüfusun etnik dağılımıdır (çok sayıda Kazak, Kırgız ve Özbek asıllı toplulukların varlığıdır). V. A. Korsuna göre, Çin'deki “Uygur meselesi” Çin liderliği için çok hassas bir konudur.

¹⁹⁹ Şukeev Umurzak rasskazal o kommerçeskih proektah Astanı i Pekina URL: <https://kapital.kz/business/> (Erişim tarihi: 20.10.2020)

²⁰⁰ Kazahstano-kitayskiy forum SMI planiruyetsya provesti v Nur-Sultane <https://www.kazpravda.kz/news/politika/kazahstansko-kitaiskii-forum-smi-planiruetsya-provesti-v-nur-sultane> (Erişim tarihi: 20.10.2020).

İkinci bölümde bahsedildiği gibi, Orta Asya'daki Çin dış politikasının dört stratejik yönü vardır: Güvenlik, enerji, ticaret ve kültürel iş birliği. Dış politikayı incelerken V. Paramonov, O. Stolpovsky ve A. Storokov bu gelişimi üç aşamayla tanımlamaktadırlar.

İlk aşama (1992-1995):

- SSCB'nin yıkılması ve yeni bir bölgenin ortaya çıkışını anlamak,
- Diplomatik temasların kurulması ve genişletilmesi,
- Devletin, sınırlarının güvenlik sorunlarını çözmeye çalışması.

İlk aşamadaki Çin'in dış politikasının özellikleri, Orta Asya politikasının sıfırdan oluşumunda, dış politikanın doğasında (aşırı esneklik ve ihtiyat gösterilmesi) ortaya çıkmıştır. Ülkeler ile ilişkilerin formatı ikili olarak tanımlanmış ve kurumsal iş birliği, Uygur ayrılıkçılığı temel sorununu çözmeye çalışan “4+1” çalışma grubu (Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Çin) tarafından temsil edilmiştir.

İkinci aşama (1996-2001):

- Çok taraflı etkileşim mekanizmaları ve kurumlarının oluşturulması,
- Orta Asya'daki ekonomik varlığın genişletilmesi.

İkinci aşamada, Orta Asyaya yönelik dış politikada (penetrasyon stratejisi) dikkate değer bir canlanma sözkonusu olmuştur. Bölgenin ulusötesi kırılğanlıklara (uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve uyuşturucu kaçakçılığı) eğilimli olduğu anlayışı bulunmaktadır. “4+1” grubu “Şangay Beşlisi” (1996) olarak kurulmuş, daha sonra 2001'de Şanghay İş Birliği Örgütü hâlini almıştır. İkinci aşama, Çin-Orta Asya ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Güvenlik sorunlarının çözülmesinin yanı sıra Orta Asya ülkeleri ve Rusya ile ortaklıkların artırılmasına ve güçlendirilmesine önem verilmiştir.

Üçüncü aşama (2001-günümüz):

- “Saldırgan politikaya” geçilmesi,
- Bölgede lider konum almaya çalışılması.

11 Eylül 2001'den sonra, Çin'in Orta Asya'daki dış politikasında bazı “düzenlemeler” yapılmıştır. Bir saldırı stratejisi seçilmiş, ABD'nin bölgeye gelişiyile bağlantılı olarak belirli bir güç dengesini sağlama adına girişimlerde bulunulmuştur. Etkisini kuvvetlendirmek amacıyla Çin, ŞİÖ'nün bölgedeki konumunu güçlendirmeye odaklanarak ŞİÖ üyesi ülkeler için kredi hacmini artırmakta ve güçlendirme araçları olarak ekonomik teşvikleri seçmektedir. Çin'in Orta Asya'daki dış politikasının geliştirilmesindeki üçüncü aşama; Çin'in pozisyonlarının önemli ölçüde güçlendiğini, ŞİÖ'nün yeteneklerini kullanarak ve kendisini güvenliğin garantörü ilan ederek bölgede bir lider rolü üstlenme arzusunı göstermektedir. Ancak bu politikanın güçsüz tarafı, ticaretin yapısı ve yenilikçi endüstriyel bağlar geliştirmeye yönelik zayıf girişimlerdir.²⁰¹

Çin, Kazakistan'ın öncelikli dış politika ve ekonomik ortaklarından biri hâline gelmiştir. Çeşitli alanlardaki ikili ilişkiler giderek genişlemekte, ticaret hacminin çoğalmasıyla birlikte ülkelerin birbirine bağımlılığı da artmaktadır. Kazakistan halkının Çin'e yönelik fobi ve korkularına rağmen, geçtiğimiz yirmi yılda Çin'in bu ülkedeki imajı kademeli olarak değişmiş ve olumlu değerlendirmeler kısmen ağır basmaya başlamıştır. Bugün Çin'e sadece politikacılar tarafından değil sıradan insanlar tarafından da oldukça olumlu bakılmaktadır. Bu nedenle, örneğin, ucuz ve düşük kaliteli malların yerini yavaş yavaş Çin'in sağlam, dayanıklı, güvenilir ürünleri ve varlıklı yatırımcıları almıştır. Nispeten pahalı olmayan iyi bir eğitim ve yüksek kaliteli ekipman eski düzenin yerine geçmiştir. Hem halkın hem de Kazakistan'ın güç yapılarının temsilcilerinin Çin'e karşı nispeten olumlu tutumu, ülkede Çin etkisinin keskin bir şekilde genişlemesine katkıda bulunmuştur. Çin'in etkisini genişletmek amacıyla yumuşak güce dayalı bir politika izlemeye başlaması halkın gözünde ve zihninde Çin algısının dönüştürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Son yıllarda Pekin'in “yumuşak güç” unsurları sayesinde somut neticeler alınmaya başlanmış ve Çin, Kazak halkının kendisine karşı tutumunu daha olumlu bir yöne çevirmeyi başarmıştır. Çin'in Kazakistan da dâhil olmak üzere komşu ülkeler üzerindeki yumuşak etki politikasının uzun vadeli sonuçları olacağını söylemek mümkündür.

²⁰¹ A.g.e., s.87.

Son 25 yılda cumhurbaşkanlığı ve bakanlık düzeylerinde ikili ziyaretler artmıştır. Nisan 2013'te, önce, Nazarbayev Çin'e resmî bir ziyaret gerçekleştirmiş; ardından Çin'in başkanlığını yürütürken Xi Jinping ilk kez Kazakistan'ı ziyaret etmiştir.²⁰² Aynı yıl, komşu ülkeler arasında kapsamlı bir stratejik ortaklığın derinleştirilmesine yönelik bir bildirge imzalanmıştır. 2014'te iki ülkenin liderleri, Soçi'deki Kış Olimpiyatları, Lahey'deki Nükleer Güvenlik Zirvesi ve Duşanbe'deki ŞİÖ Zirvesi de dâhil olmak üzere birkaç kez bir araya gelmiştir. Ayrıca Kazakistan, Orta Asya'daki Sovyet sonrası dönemde Çin'le önemli bir ticaret ortağı olmaya devam etmektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi yıldan yıla %10-12 civarında büyümektedir. Çin'in Kazakistan'daki yatırımları, iki ülke arasındaki ticaret hacmine -26 milyar dolardan fazla- neredeyse eşittir. Sun Wedong'un iddialarına göre Kazakistan "Çin'den sermaye yatırımı çeken dünyadaki ilk"²⁰³ ülke olmuştur. Çin şirketlerinin çoğu hidrokarbon endüstrisine yatırım yapmakta ve şu anda Kazakistan'da 22'den fazla petrol şirketinin Çinli hissedarı bulunmaktadır.²⁰⁴ Ayrıca, 2006 yılında Çin-Kazak sınırında bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulması, ticaret hacmindeki artışa katkıda bulunmuştur. Aralık 2014'te ülkeler, ortakların ikili anlaşmalar için ulusal para birimlerini kullanmalarına da izin verecek bir para takas anlaşması yapmıştır. Doğu komşusunun olumlu ekonomik deneyimi, Kazak halkının da dikkatini çekmektedir. Kazakistan, başarılı bir kalkınma için diğer ülkelerin uygulamalarını "özümsemeye" çabalayan nispeten genç bir devlettir.²⁰⁵ Bu, personel temini için eğitim alanında yakın iş birliğinin kaynağıdır.

3.1.4. Kültürel Etkileri

Eğitim ve bilim alanında iş birliği iki belge temelinde yürütülmektedir; Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile Çin Eğitim Bakanlığı arasında yapılan 3 Haziran 2003 tarihli anlaşma ve ŞİÖ üyesi devletlerin hükümetleri arasında imzalanan 15 Haziran 2006 tarihli eğitim alanında iş birliği anlaşması. İlk anlaşmada

²⁰² Ministerstvo inostrannykh del KNR. URL: <http://www.fmprc.gov.cn>. (Erişim tarihi: 19.09.2020)

²⁰³ V gazete "Ekspress K" opublikovana avtorskaya stat'ya vremennogo poverennogo v delakh posol'stva KNR v RK Sun Veyduna. URL: <http://kz.china-embassy.org/rus/sgxx/sgdt/t1199322.htm>.

²⁰⁴ V Kazahstane 22 neftnyaye kompanii s kitayskim uchastiyem. URL: http://forbes.kz/process/probing/v_rk_rabotayut_22_neftnyaye_kompanii_s_kitayskim_uchastiem. (Erişim tarihi: 17.09.2020)

²⁰⁵ Luzyanin S.G. Tsentral'naya Aziya: izmereniya bezopasnosti i sotrudnichestva (2016) s.12

Çin ve Kazakistan, taraf devletlerin eğitim kurumları veya kuruluşlarının öğrenci, lisansüstü öğrencisi, stajyerleri ve öğretmenlerinin değişiminde iş birliği yapmaktadır.²⁰⁶ Çin Eğitim Bakanlığının 2017-2020 dönemi son verilerine göre, Çin'deki yüksek öğretim kurumlarında 492,185 bin yabancı öğrenci eğitim görmektedir. Çin'de eğitim gören toplamda 14 binden fazla Kazak öğrenciyle Kazakistan 9. sırada yer almaktadır.²⁰⁷

Çin'deki Kazakistanlı öğrenciler arasında en popüler dallar; Çin dili ve edebiyatı, uluslararası ekonomi ve ticaret, turizm, petrol, bankacılık, hukuk, pazarlama ve işletme yönetimidir. Kazakistanlı öğrencilerin çoğu, Çin'in en prestijli üniversitelerine ev sahipliği yapan Urumçi, Pekin, Şangay, Nanjing, Wuhan ve Xian gibi şehirlerde eğitim görmektedir. Pekin'de yaklaşık 2.500 öğrenci, Şangay'da yaklaşık 600, Urumçi'de 1.400, Xian'da 600 ve diğer şehirlerde 100 kadar öğrenci eğitimine devam etmektedir.²⁰⁸ Çin eğitimi, Kazak gençler arasında büyük bir popülerlik kazanmakta ve gelecekte gençlere açılacak ikili iş birliği beklentileri bu popüleritenin ana nedeni olarak kabul edilmektedir. Özellikle Başkan Xi Jinping'in "Bir Kuşak-Bir Yol" girişiminin başlatılmasından sonra, Çin'de okumak isteyenlerin sayısı her geçen yıl artmaktadır. Bu popülerliğin bir diğer önemli nedeni de değişim eğitimi hibelerinin sayısındaki artıştır.²⁰⁹ Ek olarak, Çin'de bilgi teknolojisi, petrol ve gaz sektörü, hukuk vb. alanlarda birçok üniversite bulunmaktadır. Aynı zamanda Çin'de eğitim, Batı ülkelerine göre nispeten daha ucuzdur. Bununla birlikte, birçok Çin üniversitesinin sıralamalarını yükseltmek için akademik performansı çok yüksek olmayan yabancı öğrencileri kabul etmeye hazır olduklarını da belirtmek gerekir. Kazakistan'daki Birleşik Ulusal Testi (UNT) başarıyla geçemeyen birçok Kazak öğrencinin, Çin üniversitelerine girerek Çin'deki

²⁰⁶ Soglasheniye mezhdur pravitel'stvami gosudarstv-chlenov Shangkhayskoy organizatsii sotrudnichestva o sotrudnichestve v oblasti obrazovaniya // adilet.zan.kz. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P060001262_ (Erişim tarihi: 05.10.2020).

²⁰⁷ Çin Eğitim Bakanlığının Çinli ve Uluslararası Öğrencilerin Öğretimine İlişkin Büyük Verisi: Çin, Asya'dan Öğrencileri Çeken En İyi Ülke Oldu 教育部发留学大数据：中国成亚洲留学国 // chinanews.com <http://www.ecns.cn/>

²⁰⁸ Prakticheski vse kazakhstantsy obuchayutsya v kitayskikh vuzakh za schet Pekina... URL: <https://kursiv.kz/news/obrazovanie/2019-05/prakticheski-vse-kazakhstancy-obuchayutsya-v-kitayskikh-vuzakh-za-schet> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

²⁰⁹ V Podnebesnoj uchatsya bolee 14 tysyach kazakhstanskikh studentov URL: <https://24.kz/ru/news/obrazovanie-i-nauka/item/288845-v-podnebesnoj-uchatsya-bolee-14-000-kazakhstanskikh-studentov> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

eğitimleri için kendi masraflarını karşıladığı bilinmektedir. Aynı şekilde, Kazakistan da Çinli öğrenciler için en popüler ülkelerden biridir. Kazakistan’da okuyan Çinlilerin sayısı hakkında çok fazla resmî veri bulunmamaktadır. Çin’in Kazakistan Büyükelçisi Zhang Xiao’nun yazdığı bir makalede, 2018’de yaklaşık 1.400 Çinli öğrencinin Kazakistan’a okumak için geldiği ifade edilmiştir. Temel olarak bunlar, masrafları kendilerine ait olmak üzere Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nden gelen öğrencilerdir.²¹⁰ Öğrencilerin çoğu Rusça öğrenmek için Kazakistan’ı tercih etmektedir. Bunun nedeni, Kazakistan’da eğitim ve yaşama maliyetinin Rusya’dakinden nispeten daha düşük olmasıdır. Çinli öğrenciler ağırlıklı olarak Almatı ve Astana’da Rusça, gazetecilik ve ticaret gibi beşerî bilimler alanlarında eğitim görmektedir.

Ayrıca, her yıl iki ülke arasında kültürel alanda bir alışveriş de yapılmaktadır. 2002 yılından beri kültür ve insani yardım alanlarında özel bir iş birliği komisyonu oluşturulmuştur. Çin neredeyse her yıl, Çin Yeni Yılı arifesinde, Kazakistan’ın büyük şehirlerinde sanat grupları “turları” düzenlemektedir.²¹¹ Ayrıca, Çin Büyükelçiliği, Çin ve Kazak devlet organları ile birlikte, Fransa, Almanya, ABD, Brezilya, Nijerya vb. dâhil olmak üzere dünyanın yaklaşık 40 ülkesinde uygulanan “Çin ile Tanındık” projesi çerçevesinde çeşitli kültürel etkinlikler gerçekleştirmektedir. 2016 yılında yenilikçi projelerin fuarları düzenlenmiş ve Çin’deki turistik yerlerin tanıtımı yapılmıştır. Almatı sakinleri İpek Yolu-Çağlar İçin Dostluk Konseri’ni çok sevmiştir. Astana da dövüş sanatları, Taijiyuan’da akrobasi, Pekin Operası ve Henan, Siçuan vb. eyaletlerden de diğer sanatların ustalarının yer aldığı “İpek Yoluna Bağlanma” adlı çeşitli gösterilere ev sahipliği yapmıştır. Kazakistan’da 2017 yılı “Çin Yılı” ilan edilmiştir. Bu bağlamda, Kazakistan’ın turizm işletmesi, Çin’den gelen turistlerin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan “China Friendly” programının başlatıldığını duyurmuştur. Böylece, 1 Temmuz 2016’dan itibaren Çin’den gelen turistler, gruplar hâlinde Kazakistan’ı ziyaret etmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Komitesine göre, 2010’da 108.630

²¹⁰ Novyy posol Kitaya pozhelal Kazakhstanu yeshche bol’she “Dimashey”// tengrinews.kz. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/novyy-posol-kitaya-pojelal-kazahstanu-esche-bolshe-dimashey-353356/. (Erişim tarihi: 14.01.2021)

²¹¹ Çin-Kazak kültürel bağları (Zhongguo yu Hasakesitan de wenhua guanxi). URL: <http://cpc.people.com.cn/n/2013/0905/c64387-22819235.html>. (Erişim tarihi: 19.12.2020)

olan Çin'den gelen turist sayısı 2018'te 551.217'ye yükselmiştir.²¹² Ayrıca, Çinli temsilciler de Kazakları, Çin ve özellikle de Siçuan eyaletindeki pandaları ziyaret etmeleri için sürekli davet etmektedir.²¹³ Almatı ve Astana gibi büyük şehirlerdeki Kazaklar, Çin'nin diplomatik misyonlarının düzenlediği çeşitli kültürel etkinliklere büyük ilgiyle katılmaktadır. Çin Büyükelçiliği; Kazakistan'ın devlet kurumları, analitik kuruluşlar, üniversiteler ve kültürel figürlerin temsilcilerine konser, sergi ve diğer etkinliklere katılmaları için çok sık davetiye göndermektedir. Diğer taraftan, Kazaklar arasında Çin müziğine, pembe dizilerine ve filmlerine olan ilgi ise düşüktür. Birçok orta yaşlı Kazak "Crouching Tiger, Hidden Dragon" filmini hatırlasa da gençler en çok Hollywood, Koreli pop grupları ve TV dizileri, Rus ve Batılı sanatçılar tarafından yapılan filmleri sevmektedir. Yine de Konfüçyüs'ün sözlerini taşıyan kitaplar ve Sun Tzu'nun "Savaş Sanatı" adlı kitapları Kazakistanlılar arasında çok popülerdir.

Kazakistan'da, kırktan fazla Çince TV kanalı içeren kablolu televizyon paketlerini Kazakistanlılara bağlama hizmetleri de dâhil olmak üzere, bir dizi Çin medyası faaliyet göstermektedir. Birçok yabancı ülkede olduğu gibi Kazakistan'da da Xinhua Haber Ajansı'nın şubeleri, *Halkın Günlük Gazetesi*, *Guangmin Ribao Gazetesi*, Çin Uluslararası Radyosu, CCTV Çin Merkezî Televizyonu ve (Kazakça) Xinjiang TV Kanalı bulunmaktadır. Xinhua Haber Ajansı şubelerinin Rusça yayın yaptığı ve bunun da onlara Kazakistan'daki izleyicilerini genişletmeleri için imkân verdiği unutulmamalıdır.²¹⁴

3.1.5. Tehditler ve Beklentiler

Ayrıca, Çin'in Kazakistan politikasındaki önemli noktalardan biri de vatandaşlarının göçüdür. Son yıllarda bazı uzmanlar, bu durumun Kazakistan'ın en çok göçmene sahip bölgelerinde sosyal gerilime neden olduğuna dair kaygıyı dile

²¹² Büro nacionalnoy statistiki Agenstva po strategičeskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan <https://stat.gov.kz/official/industry/22/statistic/7> (Erişim tarihi: 12.12.2020)

²¹³ Tengrinews. Kazakhstansev zovut v Kitay posmotret' na pand.23.08.2020. Доступно: <https://tengrinews.kz/asia/kazahstantsev-zovut-v-kitay-posmotret-na-pand-300889/>. (Erişim tarihi: 12.12.2020)

²¹⁴ Kitayskiye mass-media v Kazakhstane URL: <http://today.kz/news/zhizn/2014-08-21/547050-kitajskie-mass-media-v-kazaxstane/> (Erişim Tarihi: 26.08.2020).

getirmektedir. Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın 1 Eylül 2015 tarihinde Çin'e yaptığı dönüm noktası olan ziyaretten yaklaşık bir yıl sonra, Kazakistan'ın Arazi Kanunu'nda yapılan değişikliklere karşı ülkenin büyük şehirlerinde protestolar düzenlenmiştir. Bu kanunla, yabancılara 25 yıl süreyle Kazakistan topraklarını kiralama hakkı verilecektir. Millî Ekonomi Eski Bakanı Yerbolat Dossayev'in Temmuz 2016'nın başından itibaren 1,7 milyon hektar tarım arazisinin açık artırmaya çıkarılacağını açıklamasının ardından, Kazak sosyal ağlarının aktif kullanıcıları, yasadaki değişikliklerden memnuniyetsizliklerini dile getirmeye başlamıştır. 11 Nisan'da aydınlar, Kazakistan Cumhurbaşkanı'na açık bir mektup göndererek Kazak toplumunun korkularını bir kez daha dile getirmiş ve 50.000'den fazla Kazakistan vatandaşının çeşitli bölgelerde toplandığını ve itirazı imzaladığını iddia etmiştir.²¹⁵ 24 Nisan 2016'da Astana ve Almatı'da gerçekleşen mitinglerden sonra, çeşitli tahminlere göre bir ila iki bin kişinin toplandığı ilk toplu miting Atyrau'da yapılmıştır. Ülkenin batı kesimindeki gösterilerden üç gün sonra Aktobe ve Semey şehirlerinde büyük mitingler düzenlenmiştir.²¹⁶ 5 Mayıs'ta Nazarbayev, Arazi Kanunu'nun bazı normlarına ilişkin bir moratoryum ilan etmiştir. Nazarbayev adına Kazakistan Cumhuriyeti Birinci Başbakan Yardımcısı, Nur Otan Partisi Birinci Başkan Yardımcısı, bakanlar, kolluk kuvvetleri, dernek başkanları, halk temsilcileri, insan hakları aktivistleri, milletvekilleri ve uzmanları içeren bir Toprak Reformu Komisyonu oluşturulmuştur.²¹⁷

Bu kitlesel eylemler, Arazi Kanunu'nda yapılan değişikliklerden memnuniyetsizliklerini ifade eden Kazakistan vatandaşlarının, olası bir Çin genişlemesine ilişkin korkularını gizlemediklerinin bir göstergesidir. Protestocular, Arazi Kanunu'nda yeni değişiklikler kabul edilirse, Çin vatandaşlarının böylesine elverişli bir konumdan yararlanacak ilk yabancılar olacağını ve 25 yıl sonra kiralanan tarım arazisini iade etmeyeceklerini, iade etseler bile arazilerin verimsizleşeceğini ve

²¹⁵ Intelligentsiya prizvyayet Nazarbayeva byt ostorozhnym URL: <https://rus.azattyq.org/a/zemelniy-vopros-obraschenie-k-nazarbaevu/27680758.html> (Erişim Tarihi: 26.08.2020).

²¹⁶ A. Abdurasulov. Strah pered Kitayem vyvel lyudey v Kazakhstane na ulitsy. BBC Russkaya slujba, URL: http://www.bbc.com/russian/international/2016/04/160429_kazakhstan_land_rent_protests (Erişim tarihi: 27.08.2020)

²¹⁷ Kapital. Utverzhen sostav Komissii po zemelnoy reforme URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/50217/utverzhen-sostav-komissii-po-zemelnojreform.html>. (Erişim Tarihi: 26.08.2020).

daha fazla uygun olmayacaklarını savunmuşlardır. Arazi Komisyonu üyeleri, tarımda ve diğer alanlarda Çin ile iş birliği konusunu da göz ardı etmemiştir. Komisyonun bazı üyeleri, yabancılara arazi satışı ve kiralınması ve yabancı sermaye ile ortak girişimler kurulmasına karşı çıkmıştır. Kazak tarım işletmelerinin temsilcileri ise kira lehine konuşarak bu durumun yabancı yatırımcılar ve modern teknolojilerin ülkeye çekilmesini sağlayacağını iddia etmişlerdir.²¹⁸ Sonuç olarak, 2021 yılının Şubat ayında Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, beş yıl önce protestolara neden olan tarım arazilerinin yabancı yatırımcılara açılması kararının iptal edildiğini resmen duyurmuştur.²¹⁹ Kazakistan Cumhurbaşkanı, alınan karar üzerinde yasa tasarısı hazırlanması için bir komisyon kurma talimatı vermiştir.

Yukarıda açıklanan iki durum, Kazakistan'da gelişen ve güçlenen Çin ekonomik gücüne ilişkin zıt görüşleri temsil etmekte ve hiçbir şekilde birbirini dışlamamaktadır. Her iki söylem birbiriyle rekabet hâlinde olsa da iç içe geçmiştir.²²⁰ Çin hakkındaki fobi ve basmakalıp düşünceler bazen ortadan kalkarken bazen de daha da kötüleşmiştir. Aynı zamanda, Çin ile bağlantılı hükümet ve iş dünyasından birçok olumlu beklenti vardır. Onlar için “Bir Kuşak ve Bir Yol” ve Çin yatırımları hem Kazak ekonomisini canlandırmak hem de kendi sermayelerini korumak ve artırmak açısından önemlidir ki bu da Çin ile etkileşime pragmatik bir yaklaşımı gösterir. Bu bağlamda, siyaset bilimci Sebastian Peyrouse'un da belirttiği gibi sinofobi ve sinofili Orta Asya ülkelerinde el ele yürümektedir.²²¹

Kazakistan ve Çin'in toplam 27,5 milyar dolarlık 55 ortak projesi bulunmaktadır. Esas olarak bu projeler makine mühendisliği, endüstri, tarımsal-endüstriyel kompleks, kimya ve ilaç endüstrileri, petrol ve gaz sektörü ve enerji

²¹⁸ Zemelnaya diskussiya: khronologiya, soderzhaniye, itogi. Kazakhstanskiy institut strategicheskikh issledovaniy pri Prezidente Respubliki Kazakhstan, URL: <http://kisi.kz/ru/categories/articles/posts/zemel-naya-diskussiya-hronologiya-soderzhanie-itogi>. (Erişim Tarihi: 26.12.2020).

²¹⁹ Kazakistan, tarım arazilerinin yabancılara satılması ve kiralınmasını yasakladı URL: <https://tr.euronews.com/2021/02/25/kazakistan-tar-m-arazilerinin-yabanc-lara-sat-lmas-ve-kiralnmas-n-yasaklad> (Erişim tarihi:01.03.2021).

²²⁰ Sebastien Peyrouse. Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia, Journal of Eurasian Studies 7 (2016) s.14-23.

²²¹ A.g.e.

alanlarında uygulanmaktadır.²²² 2 Eylül’de, yaklaşık yüz Zhanaozen sakini, şehir akimat* yakınında toplanmıştır. Cumhurbaşkanı Kassym-Jomart Tokayev’in Pekin’e yapacağı ziyaretin iptal edilmesini ve Çin projelerinin sanayi ve tarım alanındaki uygulamalarının durdurulmasını talep etmişlerdir. 3 Eylül’de yüzlerce Zhanaozen sakini şehrin merkez meydanında tekrar toplanarak Kazakistan’da 55 Çin fabrikasının inşasına karşı çıkmıştır.²²³ Vatandaşlarla buluşmaya gelen Mangistau bölgesinden Akim Serikbay Trumov, protestocuları sakinliğe çağırmıştır. Aynı gün Nur-Sultan, Çimkent ve Aktobe’de de Zhanaozen halkını desteklemek için eylemler düzenlenmiştir. 4 Eylül’de ise Almatı, Aktobe, Aktau, Karaganda, Nur-Sultan, Semey ve Shymkent’te Zhanaozen halkıyla dayanışma mitingleri düzenlenmiş ve protestolar “Çin genişlemesi yok!” sloganıyla birleşmiştir.²²⁴

4 Eylül 2019’da Nur-Sultan’daki Çin Büyükelçisi Zhang Xiao, Çince ders kitaplarının Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığına aktarılması konusunda düzenlenen etkinlikte, Çin projelerine karşı yapılan mitingler hakkında yorum yapmıştır. Büyükelçi’ye göre Kazakistan Cumhurbaşkanı’nın Çin ziyaretinin arifesinde gerçekleşen bu mitingler tesadüfi değildir:

“Mitingler şu anda her iki ülke tarafından da tüm hızıyla hazırlanmakta olan en önemli ziyaretin arifesinde gerçekleşti. Dolayısıyla bu tür eylemlerin, tam da bu önemli olaya yönelik olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu protestocuların arkasında, halkın Çin’e ve ikili ilişkilerimizin gelişmesine karşı hafif olumsuz havaya katkıda bulunan, iten, alevlendirmeye çalışan bazı güçlerin olduğu varsayılıyor.”²²⁵

²²² “55 kitayskikh zavodov v Kazakhstane”: Forbes.kz obyasnayet, o chem idet reč URL: https://forbes.kz/process/economy/55_kitayskikh_zavoda_forbeskz_obyyasnyaet_pochemu_v_kazakhstane_etih_predpriyatny_ne_poyavitsya (Erişim Tarihi: 26.10.2020).

* Kazakistan’da bölgesel yürütme organı

²²³ Murat Auezov: “Çin ile ilişkilerde çok dikkatli olmalıyız” URL: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-murat-auezov-protests-chinese-investment-projects/30148427.html> (Erişim Tarihi: 26.10.2020).

²²⁴ “Çin fabrikalarına karşı” Zhanaozen’de performans ve dayanışma eylemleri. URL: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-zhanaozen-anti-chinese-protest/30144860.html> (Erişim Tarihi: 29.10.2020).

²²⁵ Posol KNR v Kazakhstane vyskazalsya ob antikitsayskikh mitingakh... URL: <https://kursiv.kz/news/geopolitika/2019-09/posol-knr-v-kazakhstane-vyskazalsya-ob-antikitsayskikh-mitingakh> (Erişim Tarihi: 26.10.2020).

Ayrıca, Çinli şirketlerinin yanı sıra diğer büyük yabancı şirketlerin de Kazakistan'da faaliyet göstermesine dikkat edilmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın Çin'i ziyareti öncesinde ülkede gerçekleşen sinofobik mitingler, Kazakların, Çin'in ülke için ne kadar tehlikeli olduğu hakkında fikirlerini açıklamalarını sağlamıştır. Kazakistan'ın Çin ile uzun bir ilişki geçmişi vardır. Birbirine komşu diğer ülkeler gibi, ilişki her zaman mükemmel değildir. Ortak tarihlerinde zor dönemler olmuştur. Başka bir gerçek de modern Kazakistan topraklarının, eski çağlardan beri Büyük İpek Yolu'nun önemli bir parçası olmasıdır. Bu da halklar arasındaki ilk ticari ilişkilerin yüzlerce yıl önce başladığı anlamına gelmektedir.

Bugün Kazakistan'ın Çin ile olan sınırının toplam uzunluğu 1.782 km'dir. Bugüne kadar olan tüm sınır sorunları çözülmüş ve bu konuda ülkeler arasındaki ilişkiler iyi bir seyir izlemiştir. Ancak, zaman zaman anlaşmazlıklar silahlı çatışmalara kadar da sıçrayabilmiştir. Bunların en büyüklerinden biri, Ağustos 1969'da Zhalanashkol Gölü yakınlarındaki çatışmadır. SSCB'nin dağılmasından sonra, 1994'te Kazakistan ve Çin arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu belgeye göre, Zhalanashkol Gölü'nün doğusundaki topraklar Çin toprakları olarak kabul edilmiştir.²²⁶ Kazakistan ve Çin arasında sınıraşan nehirlerin, özellikle İli ve İrtiş nehirlerinin sularının kullanımı konusundaki anlaşmazlıklar da iki ülke arasındaki ilişkilere gölge düşürmüştür. Çin tarafı, her zaman olmamakla birlikte, bu su kaynaklarını kendi takdirine göre kullanmaktadır. Uzlaşma girişimlerinde diyalog 20 yılı aşkın süredir devam etmektedir, fakat bu konuda henüz kesin bir anlaşmaya varılmamıştır.

İki ülke arasında demografik süreçlerde de yakın bir bağlantı vardır. Bağımsızlık ilanından bu yana, Kazakistan, Kazakları yurt dışından geri getirmek için bir program yürütmektedir ve şimdiye kadar 1 milyondan fazla vatandaşı ülkeye geri dönmüştür. Resmî verilere göre bunların yaklaşık %15'i (150 binden fazlası) Çin'den gelmiştir. Bugün çeşitli tahminlere göre Çin'de 1 ila 1,5 milyon Kazak

²²⁶ Boy u ozero Zhalanashkol' v 1969 godu: kak kitaytsev vygnali s territorii SSSR URL: <https://russian7.ru/post/boy-u-ozera-zhalanashkol-v-1969-godu-kak-kit/> (Erişim Tarihi: 23.10.2020).

bulunmaktadır.²²⁷ Son yıllarda, SUÖB’de yaşayan Müslümanların (Kazaklar dâhil) maruz kaldığı kitlesel baskılarla ilgili raporların sayısında artış olmuştur. Ancak Çinli yetkililere göre böyle bir ihlal bulunmamakta, ayrılıkçı ve terörist güçlere karşı bir mücadele sürdürülmektedir ve bazı yerlerde aşırılıklar ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda Çinli yetkililer, Çin’in iç sorunlarına dışarıdan gelenlerin müdahalesine karşı son derece hassastır.

Financial Times dergisine verdiği röportajda Kazakistan Eski Başbakanı Karim Massimov, Çin’in Kazakistan’ın bağımsızlığı için bir tehdit oluşturmadığını ve Rusya ile Çin arasında bir denge olduğu sürece endişelenilmemesi gerektiğini belirtmiştir.²²⁸ Üstelik, 2009 yılında yürürlükte olan mevzuat buna izin vermediği için, Kazakistan’ın “topraklarını Çin’e vermeyeceği” göz önüne alınmalıdır.²²⁹ Yukarıdakilerin yanı sıra, Kazakistan Ekonomik Kalkınma ve Ticaret Eski Bakanı Kairat Kelimbetov, Rus *Kommersant* gazetesine verdiği röportajda, Çin’in genişlemesi korkusunu paylaşmadığını ve AB’nin Kazakistan’ın ana ticaret ortağı olduğunu ifade etmiştir. AB’nin peşi sıra Rusya ve Çin gelmektedir. Bununla birlikte, Çinli şirketler Kazakistan’daki petrol üretiminin yalnızca %20’sini gerçekleştirmektedir. Bu da Çin’in varlığının Kazakistan’ın stratejik olarak önemli endüstrileri arasında çok büyük ölçekli olmadığını göstermektedir. Genel olarak, Ekonomik Kalkınma ve Ticaret Eski Bakanı, “bir şeyler yapmak yanlışsa” ifadeleriyle Çin ile iş birliğinin bazı riskleri olduğunu kabul etmekle birlikte bunun “dünya ekonomisinin önde gelen itici gücüne” erişme fırsatı da olduğunu belirtmektedir.²³⁰

Çin devletine ait şirketler, Kazakistanlı büyük işletmeler ile siyasi seçkinler arasındaki yakın bağlantıdan yararlanmaktadır. Çin, Kazakistan’daki herhangi bir siyasi grubu destekleyen bir aktör olarak ilişkilendirilmemiştir. Öte yandan, Pekin’in

²²⁷ Kazakistan Cumhuriyeti Doğu Kazakistan Bölgesi Kızat Cumhuriyetleri ve Kentsel Alanı, s.3.

²²⁸ Isabel Gorst. Kazakh PM defends growing links with China, *Financial Times*. URL: <http://www.ft.com/cms/s/0/d8dee514-f3d9-11de-ac55-00144feab49a.html#axzz4K6ZAH5su>.

²²⁹ Isabel Gorst. Kazakh PM defends growing links with China, *Financial Times*, URL: <http://www.ft.com/cms/s/0/d8dee514-f3d9-11de-ac55-00144feab49a.html#axzz4K6ZAH5su> (Erişim Tarihi: 23.10.2020).

²³⁰ A. Gabuyev i A. Konstantinov. Poka idet zaderzhka v otnosheniyakh, mesto zanimayut drugiye: Kayrat Kelimbetov-o privatizatsii po-kazakhstanski, kitayskoy ekspansii i otnosheniyakh s Rossiyey. *Kommersant*. URL: <http://kommersant.ru/doc/1690893>.

politikaları ve Çin şirketlerinin Kazakistan'daki faaliyetleri birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilir. Çin kredileri, altyapı ve sanayi projelerine yapılan yatırımlar, Kazak yönetiminin ekonomik krizin etkilerini hafifletmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda, Çin'in Orta Asya'daki nüfusunun da hızlı bir şekilde yükselmesi, bölge devletleri arasında alarmla neden olmaktadır. Bu da Çin karşıtı duyguların artması ve Toprak Kanunu'ndaki²³¹ değişikliklere karşı kitlesel eylem ve gösterilerde kendini hissettirmektedir.

Her ne kadar Pekin ile Nur Sultan arasındaki resmî ilişkilerle birlikte iki ülkenin siyasi, mali-sanayi çevreleri arasındaki ilişkiler genişliyor olsa da Kazak toplumunda hâlihazırdaki Çin karşıtı duyguların varlığı, Kazakistan'ın sıradan vatandaşlarının Çin'i "organik bir aktör" olarak algılamasına yetmemektedir. Çin'in ekonomik faaliyetinin, özellikle Kuşak ve Yol Girişimi projelerinin uygulanması yoluyla hızla büyümesi, nüfusun Çin hakkında nesilden nesile aktarılan klişe ve korkuları unutacağını garanti etmemektedir. Ayrıca, Çin ile ekonomik iş birliğinden elde edilen faydanın büyük ölçüde Kazakistanlı büyük işletmeler tarafından alındığı, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ise bu süreçlere doğrudan dâhil olmadığı bilinmektedir. Sıradan vatandaşlar, Çin'in varlığı konusunu ele alırken, soruna Çin'in günlük yaşamları üzerindeki etkisi açısından bakarlar. Fiyatların istikrarlı bir şekilde artması ve işgücü piyasasının daralması göz önüne alınırsa, sıradan Kazaklar işlerinin göçmenler tarafından ellerinden alınacağından korkmaya başlamaktadır. Bazen, çatışmalar sadece sıradan çalışanlar arasında değil, üst düzey yöneticilerin şikayetlerini Kazakistan'daki bir Çin şirketinin yönetimine bildirdiklerinde de ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, Kazak göç uzmanı E. Sadovskaya, 2006, 2010, 2013 ve 2015 yıllarında Atyrau ve Aktobe bölgelerinde ve 2019'da Doğu Kazakistan bölgesinde çok sayıda işçi çatışması olduğunu kaydetmiştir.²³² Ona göre, orta ve uzun vadede Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkelerine göç, özellikle altyapı ve endüstriyel projelerin uygulanmasına bağlı olarak artma eğiliminde olacaktır.

²³¹ Syroyezhkin K.. Nuzhno li boyat'sya Kazakhstanu Kitaya: mify i fobii dvustoronnikh otnosheniy. Astana – Almaty: IMEP pri Fonde Pervogo Prezidenta RK, 2014. S.112

²³² Devyat trudovykh konfliktov zafiksirovano v Kazakhstane v 2019 godu. URL: <https://zonakz.net/2019/11/26/devyat-trudovyx-konfliktov-zafiksirovano-v-kazaxstane-v-2019-godu/>. (Erişim Tarihi: 22.10.2020).

Örneğin, uluslararası “Batı Avrupa-Batı Çin”²³³ otoyolunun yapımına katılan Kazak ve yabancı işçiler arasında hâlihazırda birkaç çatışma vakası yaşanmıştır. Ayrıca, Kazakça konuşanların çoğunlukta olduğu nüfusun Çin’i bir tehdit olarak görmeye devam ettiğini belirtmekte fayda vardır ki bu, önde gelen Kazakça konuşan medyadaki kamuoyunu şekillendiren yayınlardan da anlaşılmaktadır. Devlet tarafından finanse edilen gazete ve dergiler Çin’e olumlu bir perspektiften bakarken, özel yazılı basın Çin’i olumsuz bir şekilde tasvir etme eğilimindedir.

Dolayısıyla, Kazakistan toplumunun önemli bir kısmının, arazi kiralamaları konusundaki heyecanına bakılırsa, Çin’den şüphelendikleri sonucuna varılabilir. Sinofobi, Çin’in artan gücüyle beslenmektedir. Çin’in Kazakistan’daki “Yumuşak Güç” politikasının kuvvetli yönü, tüm dünya toplumunu cezbeden başarılı ekonomik imajı ve bunun sonucunda gerçekleşen büyük ölçekli yatırımlarıdır. Bu rakam, Kazakistan’daki Rus yatırımlarının birkaç katıdır. Çin propagandası, Çin’i gizli bir gündemi olmayan, yalnızca karşılıklı yarar sağlayan iş birliğiyle ilgilenen, barışçıl bir komşu olarak göstermektedir. Çin bilim camiasında, Çin’in “Yumuşak Gücünün” bileşenleri olarak hareketli bir siyaset ve kültürün tamamlayıcı bir sistem oluşturduğuna dair görüşler vardır. Bu nedenle, araştırmacı Yan Xuetong “kültürün gücü”nün Çin “yumuşak gücünün” kaynak bileşeni olduğuna; “siyasetin gücü”nün ise işlevsel bir güç olduğuna inanmaktadır. Başka bir Çinli bilim adamı Guo Jiemin, “kültürün gücü”²³⁴ ve “siyasetin gücü”nün belirli bir değerler sistemi tarafından yönetildiğini, her şeyin “yumuşak gücün” temelini oluşturan derin kültürel köklere dayandığını belirtir. Bu nedenle, “yumuşak gücün” iç içe geçen bileşenleri olan kültür ve siyaset, kültürel içeriğinin uygulanmasının iç çekirdeği ve araçlarıdır. Bununla birlikte, kültür okulunun siyasi gidişatın gelişimi üzerinde güçlü bir etkisi olmuştur. Kültürün “yumuşak gücün” uygulanmasındaki merkezî rolü, Çin’in üst düzey liderleri tarafından seçilmiştir. Hu Jintao’nun 15 Ekim 2007’deki 17. ÇKP Kongresi’ndeki raporunda belirttiği “yumuşak gücün” kültürel yönelimi, aslında Çin’in “yumuşak güç” politikasının başlangıç noktası olmuştur. Sonrasında, Çin’in

²³³ Tengrinews. Stroitel trassy “Zapadnaya Yevropa – Zapadnyy Kitay” ustroili zabastovku, URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/stroitelitrassyi-zapadnaya-evropa-zapadnyiy-kitay-ustroili-255190/ (Erişim Tarihi: 01.11.2020).

²³⁴ Tarabarko K. A. “Myagkaya sila” kul’tury: evolyutsiya kontseptsii v trudakh kitayskikh uchonykh // Tambov: Gramota, 2016. № 7(69): v 2-kh ch. CH. 2.

şu anki Başkanı, Çin ve ötesinde “ahenkli bir barış” yaratmak için ülkenin kültürel “yumuşak gücünü” artırma çağrısında bulunmuştur.²³⁵

3.2. Çin’in Kırgızistan’a Yönelik Dış Politika Uygulanması

Kırgız ve Çinliler arasındaki temasların tarihi uzun bir geçmişe sahiptir. Eski zamanlarda Büyük İpek Yolu ile birbirine bağlanmışlardır. SSCB’nin bir parçası olarak Kırgızistan, 1950’lerden 1980’lere kadar Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesi’ne komşu olmuş, iki ülke arasındaki ilişkiler inişler ve çıkışlar yaşamıştır. Aynı zamanda, tarihsel ve coğrafi olarak, Kırgızistan ve Çin’in batısındaki SUÖB tek bir siyasi ve kültürel bölgeye dâhildir.²³⁶ Bağımsızlığın ilan edildiği andan günümüze kadar, Kırgızistan ile Çin arasında sağlam bir yasal çerçeve oluşturulmuştur. İki ülke arasında siyasi iş birliğinin geliştirilmesi ve güvenlik alanlarında etkin etkileşim için elverişli bir ortam sağlanmıştır.

Kırgızistan ve Çin arasındaki diplomatik ilişkiler 5 Ocak 1992’de kurulmuştur. Bu bağlamda, Bişkek’te iki devletin hükümetleri arasında, tarafların egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, birbirlerinin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarar ilkelerine dayalı olarak devletler arası etkileşim geliştirme ve barış içinde bir arada yaşama²³⁷ niyetlerini ifade ettikleri ortak bir tebliğ²³⁸ imzalanmıştır.

Kırgız Cumhurbaşkanı Askar Akayev, Çin’e ilk resmî ziyaretini Mayıs 1992’de gerçekleştirmiştir. Ziyareti sırasında Çin Başkanı Yang Shangkun, ÇKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri Jiang Zemin ve Çin Devlet Konseyi Başkanı Li Peng ile görüşmelerde bulunmuştur. Askar Akayev’in Çin’de kaldığı süre içerisinde, iki devletin başkanları 16 Mayıs’ta Kırgız-Çin Ortak Bildirisi’ni imzalamıştır. Bu

²³⁵ Hu Jintao’nun Çin Komünist Partisi 17. Tüm Çin Kongresi’ndeki raporunun ana hükümleri. 15 Ekim 2007. URL: www.intelros.ru/2007/10/23/osnovnye_polozenija_doklada_khu_czintao_na_xvii_vsekitajjskom_sezde_kommunisticheskoy_partii_kitaja_15_oktjabrja_2007_g.html#comment.

²³⁶ Omarov N.M. Kitay vo vnesheynoy politike suverennogo Kirgizstana: osnovnyye tendentsii i perspektivy // Vestnik KRSU, 2004. Tom 4, № 4, s.20.

²³⁷ Sovmestnoye kommyunike ob ustanovlenii diplomaticheskikh otnosheniy mezhdur Respublikoy Kirgizstan i Kitayskoy Narodnoy Respublikoy ot 5 yanvarya 1992 goda. www.mfa.gov.kg.

²³⁸ Sovmestnoye Kommyunike ob ustanovlenii diplomaticheskikh otnosheniy mezhdur Respublikoy Kirgizstan i Kitayskoy Narodnoy Respublikoy. Bishkek, 05.01.1992 // Informatsionnyy tsentr “Toktom”: zakonodatel’s tvo Kirgizskoy Respubliki // www.toktom.kg.

tebliğ, daha sonra devletler arasında ikili iş birliğinin gelişiminin²³⁹ ilk aşamasını oluşturmuştur.

21. yüzyılın başlangıcı Orta Asya'da Çin'in etkinliği ile karakterize edilebilir. Çin'in bölge devletleriyle ilişkilerinin gelişme vektörü; Çin'in stratejik öneme sahip Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki durumu çözme görevleri ve 2001'den sonra Orta Asya'daki jeopolitik değişiklikler tarafından belirlenmiştir. Aynı zamanda, Çin'in "Orta Asya stratejisindeki" en önemli rol, başta Kırgızistan olmak üzere bölgenin sınır devletlerine verilmiştir.

2000'lerin başında, Çin-Kırgız ilişkilerinde Çin'in temel sorunu olarak güvenlik alanı kalmıştır. Ülkeler arasındaki sınırla ilgili sorunlar 1990'ların ikinci yarısında çözülmüştür. Çin'in Orta Asya komşularıyla bağları güçlenirken, 4 Temmuz 1996 tarihli tartışmalı alanlarla ilgili ilk anlaşmaya göre, Bedel Geçidi topraklarının %30'u Çin'e verilmiştir. Pobeda Zirvesi ve Khan Tengri, Kırgızistan'ın güneydoğusundaki Irkeshtam sınır bölgesinde kalmış, Zhanyzher sitesi de Çin'e gitmiştir.²⁴⁰ Uzengu-Kuush vadisindeki sınır kesiminin çözülmemiş sorunu 1999 yılında resmen çözülmüştür. Devlet sınırına ilişkin 26 Ağustos'ta Bişkek'te imzalanan ek anlaşmaya göre, yüksek dağlık kesimdeki tartışmalı bölgenin %30'u sınırlandırma sonucunda Çin'e devredilmiştir.²⁴¹ Aynı zamanda Çin, Kırgızistan ve Kazakistan sınırlarının kesişme noktası sorunu da çözülmüştür.²⁴² Sınırın çizilmesi ve sorunların çözümüne paralel olarak, güvenlik alanında da Çin-Kırgız iş birliği gelişmiştir. Kırgızistandaki durumun kötüleşmesi Çin'i olumsuz etkilemiştir. Her iki devletin 1.071 km uzunluğundaki ortak sınırları ve özellikle yoğun nüfuslu güneybatı SUÖB ve Kırgızistan'ın istikrarsız güneyine yakınlığı dikkate alındığında son derece

²³⁹ Saliyeva A.L. "Kitayskiy factor" vo vneshney politike Kyrgyzstana: dvustoronniy i regional'nyy urovni Pod obshchey red. kand. polit. nauk. Bishkek: Izd-vo KRSU, 2011, s.13.

²⁴⁰ Soglasheniye mezhdu Kyrgyzskoy Respublikoy i Kitayskoy Narodnoy Respublikoy o kyrgyzsko-kitayskoy gosudarstvennoy granitse (04.07.1996 g.) [Elektronnyy resurs] // Informatsionnaya sistema Paragraf.

²⁴¹ Dopolnitel'noye soglasheniye mezhdu Kyrgyzskoy Respublikoy i Kitayskoy Narodnoy Respublikoy o kyrgyzskokitayskoy gosudarstvennoy granitse (26.08.1999 g.) [Elektronnyy resurs] // Informatsionnaya sistema Paragraf.

²⁴² Syroyezhkin K. L. Soglasheniye mejdu Respublikoy Kazakhstan, Kitayskoy Narodnoy Respublikoy i Kyrgyzskoy Respublikoy o tochke styka gosudarstvennykh granits trekh gosudarstv (25.08.1999 g.) / Syroyezhkin, K. L. Kazakhstan — Kitay: ot prigranichnoy trgovli k strategicheskomu partnerstvu: monografiya. V 3 kn. Kn. 3. Sbornik dokumentov / . Almaty: KISI, 2010, s.144-146.

olumsuz bir anlama sahiptir. Kırgızistan'ın Batken bölgesindeki olaylarla bağlantılı olarak, 2000 yılında Çin Başkanı Jiang Zemin, Kırgız Devlet Başkanı Akayev'e yazdığı mektupta, Çin'in güvenlik alanında ikili ilişkileri geliştirmeye hazır olduğunu ve 'üçlü kötülüğe' karşı 'Şanghay Beşlisi'²⁴³ olarak mücadele etmeye yönelik anlaşmayı hızlandırmak için acele ettiklerinin altını çizmiştir.

3.2.1. Çin ile Kırgızistan Arasında Ticari ve Ekonomik İş Birliği

SSCB'nin dağılmasıyla beraber, 1980'lerin sonunda elde edilen ticaret alanı dâhil olmak üzere, iş birliği yolunda bazı başarılar elde edilmiştir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev iki kez (1988 ve 1989'da) Çin'i ziyaret etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Çin'in ekonomik ve askerî gücünü artırma süreçlerinin başlangıcına denk gelmiş ve bu, bölgedeki tüm ülkelere de yansıtılmıştır. Kırgızistan ve Çin toprak, nüfus, ekonomik potansiyel açısından karşılaştırılmaz; ancak ikisi de her türlü ilişkinin geliştirilmesiyle ilgilenmektedir. Dolayısıyla, Çin tarafı Kırgızistan'ı Orta Asya pazarlarına girmek için bir fırsat olarak görürken Kırgızistan'ın ise ekonomik kalkınma için bir kaldıraç olarak Çin'e ihtiyacı vardır.²⁴⁴

Kırgızistan için Çin önemli ekonomik ortaklardan biridir. Kırgızistan'da 397 Çinli işletme ve 170 Kırgız-Çin ortak girişimi bulunmaktadır. 2018'de Çin yatırımı olan büyük işletmelerin vergi gelirleri 3,8 milyar som olmuştur (2017'ye göre %20 artış göstermiştir). Çin'den ithalat hızla yükselmekte ve ihracatından yüzlerce kat daha fazla olmaktadır.²⁴⁵ 2010 yılından itibaren Beyazrusya, Kazakistan ve Rusya arasında Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla birlikte, Çin'in tekstil ve ayakkabı ürünlerinin yanı sıra tüketim mallarının akışı Kırgızistan'dan Kazakistan'a yönelmiştir. 2015 yılının ortalarında Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliğine katılımıyla durum değişmeye başlamış ve Çin emtia akışları tekrar Kırgızistan'a geri

²⁴³ Lichnoye poslaniye predsdatel'ya KNR Tszyan Tszeminye Prezidentu KR Askaru Akayevu (04.08.2000). Perepiska Prezidenta s glavami inostrannykh gosudarstv 2000 g. // Arkhiv Prezidenta Kyrgyzskoy Respubliki. — Fond 1. — Op. 1. — D. 17-19. — T. 1. — L. 118-122.

²⁴⁴ Paramonov V., Rashidov O., Stokov A., Stolpovsky O., Sattarov Sh. Economic Presence of China in Kyrgyzstan// <http://ceasia.ru/english/economic-presence-of-china-in-kyrgyzstan.html> 14.02.2011.

²⁴⁵ Usabaliyev E. "Kitayskiy factor" vo vneshney politike Kyrgyzstana-dvustoronniy i regional'nyy urovni//Informatsionnyy portal "CentrAziya". URL: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1236599880> (Erişim tarihi: 02.02.2021)

dönme sürecine girmiştir. 2014 yılında Çin'den Kırgızistan'a yapılan ithalat %16 büyümüş ve 2018'de tüm Kırgız ithalatının %40'ını oluşturmuştur.²⁴⁶

Kırgızistan'ın Çin'e ihracatı nispeten önemsizdir. 2018-2019'deki hacmi, 61.238 bin dolar veya ülkeden yapılan tüm ihracatın %4'ü kadardır. Ancak 2014-2019 için bu rakam %25 artmıştır. Ağırlıklı olarak hammadde ve tarım ürünleri tedarik edilmektedir. Kırgızistan'dan Çin'e gelen en büyük ürün hacmi cevherler ve değerli metallerin (altın) konsantreleridir.²⁴⁷

2018 yılında, Çin ile Kırgızistan arasındaki diplomatik ilişkilerin 26. yıldönümü kutlanmıştır. İki ülkenin bölgesel iş birliği ve sektörel ortaklık alanlarının gelişimi artık çok daha olumlu bir seyir izlemektedir. Elde edilen iyi sonuçlar, Kırgız Cumhurbaşkanı Sooronbai Ceenbekov'un Haziran 2018'de Çin'e yaptığı devlet ziyareti sırasında şunları söylemesini sağlamıştır:

“Ülkelerimiz arasında tam bir karşılıklı anlayış var. Bu da dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı güvene dayalı verimli bir iş birliği geliştirmemizi sağlıyor. Çin Kırgızistan'a hibe, kredi ve teknik yardım şeklinde büyük destek sağlıyor. Bu, Kırgızistan'ın sosyo-ekonomik kalkınmasına çok önemli bir katkıdır.”²⁴⁸

Çin, Kırgızistan ekonomisindeki en büyük yatırımcıdır; 2018'de Çin'in payı toplam yatırım hacminin %43,1'ini oluşturmuş ve bu oran 245,6 milyon dolara ulaşmıştır. Amerikan İşletme Enstitüsü'ne (AEI) göre, Kırgızistan'da 2005-2018'de biriken Çin yatırımlarının iki yıllık hacmi 4,73 milyar dolar tutarındadır. Kırgızistan ekonomisi için bu oran önemli bir miktardır, ancak Kırgız hükümetinin basın servisine göre 2018 yılından 2020 kadar Çin yatırımları önceki yıllara göre %19 azalmıştır.²⁴⁹

²⁴⁶ Savkovich E.V. Ekonomicheskaya Politika Kitaya V Postsovetskoy Tsentral'noy AZII (1992–2012 gg.) Pod redaktsiyey doktora istoricheskikh nauk Zinoviyeva V.P., S.110.

²⁴⁷ Yelena Kuz'mina. Bor'ba za investitsii i seryy import: otnosheniya Kyrgyzstana i Kitaya <https://eurasia.expert/investitsii-i-seryy-import-otnosheniya-kyrgyzstana-i-kitaya/> (Erişim Tarihi: 26.10.2020).

²⁴⁸ 33 percent of direct investments in Kyrgyzstan are attracted from China URL: https://24.kg/ekonomika/143108_33protsenta_pryamyih_investitsiy_vkyrgyzstan_privlekayut_izkitya/ (Erişim Tarihi: 26.08.2020).

²⁴⁹ Mogilevskiy R. Kyrgyzstan i Initsiativa poyasa i puti/ Doklad №50, 2019. S.12-18

Tablo 4. Kırgızistan'ın önemli ticaret ortakları 2019

Ülke	Çin	Rusya	Kazakistan	İngiltere	Özbekistan	Türkiye
Milyon \$	752	589	358	323	134	127

Kaynak: Minbaeva A. Sputnik URL:

<https://ru.sputnik.kg/infographics/20190729/1045223560/kyrgyzstan-infografika-statistika-ehksport-import-tovarooborot-ehkonomika.html> (Erişim tarihi: 15.01.2021)

Yatırımların büyük kısmı sadece birkaç sektörde yapılmaktadır. Çin'in 2018 sonunda Kırgız petrol ve gaz endüstrisindeki yatırımları yaklaşık 2,89 milyar doları bulmuştur. Örneğin, ZhungnengCo. Ltd Batken bölgesinde petrol taşıyan bir sahanın keşfini yapmaktadır. Çinliler, Tokmok ve Kara-Balta'da (Junda) yıllık işleme kapasitesi sırasıyla 400 bin ve 800 bin ton petrol²⁵⁰ olan iki petrol rafinerisi kurmuştur. Bu rafineriler hâlâ tam kapasite çalışmamaktadır, çünkü Kırgızistan'ın kendi başına yeterli kaynağı bulunmamaktadır.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Haziran 2019'da Bişkek'e yaptığı resmî ziyaretin ardından, sekizi ekonomi alanında olmak üzere toplam 19 yeni sözleşme imzalanmıştır.

İmzalanan belgelerin çoğu, iki ülkenin tarım ve tarımsal sanayi kompleksi alanındaki ilişkilerini düzenlemektedir.

Resmî ziyaretin oturum aralarında düzenlenen "Kırgızistan-Çin" iş forumu çerçevesinde 7 milyar doların üzerinde 24 belge imzalanmıştır. İş birliğini derinleştirmenin birkaç ana yönü bu belgelerde ayırt edilebilmektedir:

- Altın ve değerli metallerin işlenmesi ve madenciliğinde,
- Taşımacılık ve lojistik,
- Tarımda,
- Finans ve sigorta alanlarında,
- Madencilikte,
- Petrol rafinasyonunda (APZI ile Tokmok Petrol Rafinerisi LLC arasında rafinerinin modernizasyonu üzerine bir anlaşma),

²⁵⁰ A.g.e. Mogilevskiy R, s.18.

- Yapı malzemelerinin yapımı ve üretimi alanında.²⁵¹

Aynı zamanda, iş forumunda imzalanan belgelerin çoğunun muhtıralar ve çerçeve anlaşmalar olduğu da unutulmamalıdır. Bu, projelere ilişkin daha fazla yasal ve finansal çalışmanın ileride olacağı anlamına gelmektedir. Belki de Haziran 2019'da Çin liderinin Bişkek'e resmî ziyareti sırasında imzalanan belgeler, tarım alanında ikili ilişkilerin gelişmesine ve Kırgız tarım ürünlerinin Çin'e ihracatının artmasına katkı sağlayacaktır. Ancak bunun gerçekleşmesi çok zaman ve kaynak alacaktır.

2019 yılında, Oş bölgesinin Alai ve Chon-Alai bölgeleri boyunca bir gaz boru hattı döşenmesi için hazırlık çalışmaları başlamıştır. Tarım ve ormancılık üretiminden kaybedilen kârların kullanımı ve istenen oranların karşılanması için tazminat ödenerek, gaz boru hattı güzergahı boyunca arazi arsalarının tahsisi ve dönüştürülmesi sorunları ele alınmaktadır. Orta Asya-Çin ana gaz boru hattının Kırgız bölümünün inşaatı, SINO Pipeline International Company Limited tarafından gerçekleştirilmektedir. Kırgız makamlarının görüşüne göre, bu gaz boru hattı ülke ekonomisi için önemli bir rol oynayacaktır. Bakımı ve güzergahı boyunca ilgili endüstrilerin yaratılması, iş sayısını artıracaktır.

Diğer bir iş birliği alanı hidroelektriktir. Çin, Kırgız enerji sektörüne 2,89 milyar dolar yatırım yapmıştır. Çinli yatırımcılar, Bişkek'te Uch-Kurgan HES ve Isı ve Enerji Santralini yeniden inşası ile kömürle çalışan termik santrallerin inşası için Sarydzhaz ve Kambarata HES'lerinin projelerinde yer almaktadır.²⁵²

Önemli bir iş birliği alanı da altın madenciliğidir. Talay-Bulak Levoberezhny'nin en büyük yataklarından biri (altın rezervlerinin 78 ton olduğu tahmin edilmektedir) %60'ı Çin'in en büyük yeraltı işleyicisi ZijinMining'in bir yan kuruluşu ve Çinli Superb Pacific Limited şirketine ait olan 'Altynken' tarafından

²⁵¹ Borba za investitsii i seryy import: otnosheniya Kyrgyzstana i Kitaya URL: <https://eurasia.expert/investitsii-i-seryy-import-otnosheniya-kyrgyzstana-i-kitaya/> (Erişim Tarihi: 01.10.2020).

²⁵² Kirgizsko-kitayskoe sotrudnichestvo vyhodit na kačestvenno novyi uroven strategičeskogo partnerstva v soyuzničestva URL: <http://mineconom.gov.kg/ru/post/5780> (Erişim tarihi: 01.10.2020)

işletilmektedir. Projedeki Çin yatırımlarının toplam hacmi 200 milyon doları aşmaktadır.²⁵³

Kırgızistan'da yolların inşası ve modernizasyonu gelecek vaat eden bir iş birliği alanı hâline gelmiştir. Kırgızistan, Orta Asya'daki Çin ticareti için bir aktarma üssüdür. Bu nedenle Çin, Kırgızistan'da modern bir lojistik ve ulaşım altyapısının oluşumunda en aktif rolü oynamaktadır. 2019 yılına kadar Çin, Kırgızistan'a ulaşım projeleri için yaklaşık 1,69 milyar dolar tutarında kredi sağlamıştır. Pekin, Kırgızistan'ı Çin'e bağlayan Bişkek-Narın-Torugart yolunun rehabilitasyonu (toplam yatırım 600 milyon dolar) ve Kuzey-Güney otoyolunun yapımı gibi büyük altyapı projelerini hâlihazırda hayata geçirmiştir.

Kırgız Başbakanı Temir Sariev'in Ocak 2016'da Çin'e yaptığı ziyarette, ikili iş birliğinin öncelikleri belirlenmiştir. Üç ana öncelikten ikisi ulaşım altyapısıyla ilgilidir: Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu hattının (ÇKÖDY) inşası ve Issyk-Kul Gölü çevresindeki çevre yolu. Göl çevresindeki çevre yolunun rehabilite edilmesi durumu kısmen gerçekleşmiş ise de ÇKÖDY projesi üzerinde henüz bir anlaşma sağlanamamıştır.²⁵⁴ Bu çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır; 268 km uzunluğunda olacak demiryolu inşaatı projesinde Kırgız kesimi 112 km daha uzundur. Kırgız tarafı bu uzunluğun, yolun dağların etrafından geçmesi sebebiyle olduğunu açıklamıştır. Bu durum, maliyetleri önemli ölçüde azaltacak ek tüneller inşa etme ihtiyacını da ortadan kaldıracaktır. İkinci olarak ise, Çin'de kullanılan demiryolu raylarının ölçüsü (1435 mm) uymamaktadır, çünkü Kırgızistan'da Özbekistan'da (projenin üçüncü katılımcısı) olduğu gibi 1520 mm'lik bir ölçü kullanılmaktadır.

Üçüncü öncelik, üretim fazlası kapasitesinin Çin'den Kırgızistan'a aktarılmasıdır. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın geliştirilmesinin bir parçası olarak 2020-2021 yılında Kırgızistan, yaklaşık 49 proje olan ihtiyaç fazlası işletmeleri

²⁵³ Mogilevskiy R. Kyrgyzstan I Initsiativa Poyasa I Puti/ Doklad №50, 2019, s.21.

²⁵⁴ Cherevyk K. Kirgizsko-Kitayskiye Peregovory O Stroitelstve Zheleznoy Dorogi "Kitay-Kirgiziya-Uzbekistan".

Çin'den taşımayı teklif etmiştir.²⁵⁵ Kırgızistan Ekonomi Bakanlığı, Çin üretiminin başlatılabileceği işletmelerin bir listesini vermiştir. Bu, Kırgızistan'ın bir yandan yeni Çin yatırımları almasına, diğer yandan da endüstriyel altyapı inşasından tasarruf etmesine olanak sağlayacaktır. Üretim transferi, yeni işlerin yaratılması, ihracatta artış ve Kırgız hazinesindeki vergi gelirlerinde artışa da katkıda bulunacaktır. Ancak, şu ana kadar bir karar verilmemiştir ve Kırgızistanlı uzmanlar tüm projelerde zıt görüşler ortaya koymaktadır.

3.2.2. Çin'in Kırgızistan'a Yatırımları ve ortak projeleri

Çin'in başkenti Pekin'de 14-15 Mayıs tarihlerinde düzenlenen Uluslararası İş Birliği Forumu “Bir Kuşak-Bir Yol”a Kırgızistan Eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev de katılmıştır. Kırgızistan Başkanı konuşmasında, “Bir Kuşak-Bir Yol” kavramını, ulusal program “Taza Koom”²⁵⁶ ile birleştirmeye hazır olduğunu ifade etmiştir:

“Modern dünya derin bir dönüşüm sürecinden geçiyor. Küreselleşme ve entegrasyon süreçlerinin büyümesi büyük umutlar ve beklentiler ve aynı zamanda zor problemler getiriyor. Bundan dolayı, Çin Başkanı Xi Jinping'in önerdiği fikrin önemini abartmak zor. “Bir Kuşak-Bir Yol” yeni fırsatlar ve büyük umutlar açar.²⁵⁷ Orta Asya ve özellikle Kırgızistan için bu, denize erişim için bir fırsattır. Ancak lojistik ve nakliye sorunlarını çözmenin yanı sıra Xi Jinping'in Dijital İpek Yolu inşaatı ve yolsuzlukla mücadele konusunda önerdiği fikirleri özellikle desteklemek istiyorum. Bu iki fikir özellikle ülkemize yakın, çünkü Kırgızistan uzun vadeli bir kalkınma stratejisi hazırlıyor ve temiz, açık ve şeffaf bir toplum anlamına gelen “Taza Koom” ulusal programı anahtar olacak.²⁵⁸

Ayrıca devlet başkanı, “Bir Kuşak-Bir Yol” konsepti çerçevesinde iki görevin uygulanmasına başlanmasını önermiştir. Bunlardan ilki, Çin'den gelip Kırgızistan topraklarından geçerek Avrupa'ya ulaşan fiber optik iletim hatları ağının

²⁵⁵“İpek yolu. Kültürel gelişme” URL: <http://kg.china-embassy.org/rus/ggwi/t1805773.htm> (Erişim tarihi: 26.02.2021)

²⁵⁶ “Taza koom” god spustya. Çto uje sdelano, a çto poka v razrabotke https://kaktus.media/doc/373845_taza_koom_god_spystia._çto_yje_sdelano_a_çto_poka_v_razrabotke.html (Erişim Tarihi: 13.09.2020).

²⁵⁷ Lyu Izhu Proyekt “Odin poyas, odin put” 2.0-strategiya stimulirovaniya globalnoy ekspansii Kitaya MGU im. M.V. Lomonosova, Moskva, Rossiya.

²⁵⁸Kyrgyzstan v proekte “Odin poyas-odin put”. Perspektivy i vozmozhnosti <http://kabar.kg/news/kyrgyzstan-v-proekte-odin-poyas-odin-put-perspektivy-i-vozmozhnosti/> (Erişim Tarihi: 13.09.2020).

genişletilmesidir. Atambayev, “fiber optik hatlar Kırgızistan’dan geçerse, Hong Kong ve Şanghay’dan Bern ve Roma’ya, Budapeşte ve Brüksel’den Prag ve Madrid’e veri aktarım hızı on kat artacaktır” ifadelerini kullanmıştır.

İkincisi, yüksek teknolojili lojistik merkezlerin inşası ve ortak e-ticaretin geliştirilmesidir. Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Vladimirovich Putin’in²⁵⁹ belirttiğine göre, “Kırgızistan, Avrasya kıtasında Alibaba ve Taobao gibi internet devlerinin büyümesiyle Büyük Avrasya’daki tüketiciler için internet siparişlerinin uygulanmasını hızlandırmak amacıyla lojistik merkezler inşa etmek için en çok tercih edilen ülke olabilir.”

Cumhurbaşkanı, yeni bir İpek Yolu fikri çerçevesinde Kırgızistan’ın Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolunun yapımını desteklediğini vurgulamıştır. Kırgızistan Ticaret ve Sanayi Politikası, İhracatı Teşvik Etme, Altyapı Geliştirme ve KÖO (Kamu Özel Ortaklığı) Ticari Endüstrisi Koğuşunun Başkanı Kubat Rakhimov’a²⁶⁰ göre, Atambayev’in “Bir Kuşak-Bir Yol” konsepti çerçevesinde önerdiği girişimin belirli şartlarla hayata geçirilmesi oldukça mümkündür:

“Biz küçük bir dağlık devletiz, içimizden yük taşıma demir yolu geçmiyor. Buna göre Kırgızistan bir seçenek olarak, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolunun yapımını Çin tarafıyla görüşmeye devam ediyor. Ve bu proje, çeşitli kriterlere tabi olarak yaşam hakkına sahiptir. Birincisi, özel yatırım yoluyla yapılmalıdır. İkinci olarak, bu devlet garantisi olmadan yapılmalıdır çünkü, dış borç sınırını aştık ve ayrıca Çin zaten Kırgızistan’ın en büyük alacaklısıdır. Üçüncüsü, yalnızca Çin tarafı için tercih edilmeksizin maden yataklarına eşit erişim sağlanmalıdır. Dördüncüsü, Kırgızistan için öncelik, ülkenin kuzeyi ile güneyi arasındaki bağlantıdır.”

Çin’in endüstriyel ekipmanlarının Kırgızistan’a taşınmasıyla ilgili uzmanların görüşü, Kırgızistan’ın yalnızca doğal üretimi transfer etmesi gerektiği şeklindedir. Bunu Kubat Rakhimov şöyle açıklar:

“Küçük bir ülke olduğumuz ve korumamız gereken kırılgan bir ekolojik dengeye sahip olduğumuz için kirli endüstriyel tesislere ihtiyacımız yok. Ayrıca ülkemiz Paris İklim Anlaşması’na katıldı. Pek çok rekabet

²⁵⁹Pekinskiy forum “Odin poyas — odin put” <https://ru.sputnik.kg/economy/20170515/1033384953/cifrovoj-shelkovyj-put-atambaev-podderzhal-ideyu.html> (Erişim Tarihi: 17.10.2020).

²⁶⁰ “Odin poyas- Odin put”. Kırgızistan upuskayet svoi vozmojnosti? <https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan-belt-and-road-opportunities/29907395.html> (Erişim Tarihi: 17.10.2020).

avantajımız yok. Çevreye emisyonu olan bir sanayi sitesi değil; İpek Yolu'na turist altyapısı ile katılmak, İpek Yolu'nun gerçek bir vahası olmak ülkemiz için en iyisidir. Biz ideal bir rekreasyon alanıyız ve burası “Bir Kuşak-Bir Yol” projesindeki nişimiz. E-ticaret gibi projelerle ilgili olarak, Çin mallarının Avrasya ve Avrupa'ya nakliyesinde etkili bir merkez hâline gelmek için, örneğin Manas havalimanına sahibiz. E-ticaret etkileyici büyüme oranları gösterdiği için lansmanının oldukça mümkün olduğunu düşünüyoruz. Fiber optik iletişim hatları söz konusu olduğunda, daha önce bizim bölgemizden geçtikleri gibi, devam edecekler. Bu konuları ele alırken en önemli şeyin, ulusal çıkarları dikkate alan sağlıklı iş birliğinin olması gerektiğine dikkat çekmek isterim. Ülkemiz ulusal çıkarlar konusunda net bir anlayışa sahip olmalıdır. Dahası, Çin bizim komşumuzdur ve ekonomik egemenliğimizi kaybetmemek için onunla dostane ilişkiler içinde olmalıyız.”

İpek Yolu'nun sadece Çin'in kendi çıkarlarını desteklemek için değil, karşılıklı yarar sağlayan bir yol olmasının da önemli olduğunu ifade eden Kubat Rakhimov, “Bir Kuşak-Bir Yol” konseptinin küresel yönüne ilişkin olarak, bu projenin Çin'in çıkarlarını hem karada hem de denizde çeşitlendirmeyi mümkün kıldığını belirtmiştir. Rakhimov²⁶¹ cümlelerine şu şekilde devam eder:

“İlk olarak, fikir Çin tarafından ortaya atıldı ve bu haklı çünkü Çin dünyadaki ikinci ekonomi. Açılısta üç tarafın aynı anda konuşması şaşırtıcı değil: Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve BM Genel Sekreteri Antonio Guterres. İkincisi, girişim tarihsel standartlara göre genç -henüz üç yaşında-. Aslında, kalkınmanın temel ilkelerini belirlemenin yanı sıra Çin hâlâ sözde kalkınma koridorunun tam teşekküllü işleyiş olasılığını araştırmaktadır. Geliştirme koridoru üretim, insan, kaynak ve hammadde faktörlerini içerdiği için ulaşım koridorundan farklıdır. Burada bir engel ortaya çıktı. Dünyanın dört bir yanından pek çok uzman, Çin tarafının tüm komşu bölgelerin endüstrisini ve ekonomisini geliştirmeye gerçekten hazır olup olmadığını veya ürünlerini tanıtmakla daha çok ilgilenip ilgilenmediğini merak etti. Geçmiş zirve bu soruyu yanıtlamadı. Üçüncüsü, Hindistan'ın sınırları çok belirleyicidir. Çin-Pakistan Ekonomik Antlaşması'nın Kuşak ve Yol'a dâhil edilmesi nedeniyle bu foruma her düzeyde katılmayı resmen reddettiler. Bu projenin 46 milyar dolar olduğu tahmin ediliyor ve aslında oldukça etkili, ancak çok taraflı değil. Resmî olarak, Yeni Delhi oldukça sert davrandı, çünkü bu projenin nakliye lojistiği Hindistan ve Pakistan'ın tartışmalı bölgelerinden geçiyor. Ve bir şey daha, AB'nin Pekin BKBY Forumu'nun nihai kararını imzalamaması da soruları gündeme getiriyor.”

Forumun oturum aralarında Kırgızistan Eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev; Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Rusya

²⁶¹ Kyrgyzstan v projekte “Odin poyas-odin put”. Perspektivy i vozmozhnosti <http://kabar.kg/news/kyrgyzstan-v-proekte-odin-poyas-odin-put-perspektivy-i-vozmozhnosti/> (Erişim Tarihi: 13.09.2020).

Cumhurbaşkanı Vladimir Putin ve Özbekistan Cumhurbaşkanı Shavkat Mirziyoyev ile bir araya gelerek güncel iş birliği sorunlarını tartışmıştır. Atambayev, İsviçre ve Şili Cumhurbaşkanları, Macaristan Başbakanı ve Uluslararası Para Fonu İcra Direktörü ile de görüşmelerde bulunmuştur. En son olarak da Atambayev, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile görüşmüş ve iki ülke lideri Kırgız-Çin fonu oluşturulması, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolunun inşası ile ilgili konuları ayrıntılı olarak ele almıştır. Ayrıca güvenlik, kültürel ve insani alanda etkileşimin derinleştirilmesi, ortak bilimsel ve pratik etkinlikler düzenlenmesi gibi konulara değinilmiştir.²⁶²

Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbai Ceenbekov, Çin'in başkentinde iki gün boyunca düzenlenen "Bir Kuşak-Bir Yol" ikinci forumuna katılmıştır. Çin lideri Xi Jinping, sonuç olarak katılımcıların toplam 64 milyar dolarlık 283 anlaşma imzaladıklarını söylemiştir. Çin Başkanı, Pekin'in İpek Yolu boyunca yer alan ve gelişmekte olan ülkelere milyarlarca dolar yardım gönderme planlarından da bahsetmiştir. Kırgız uzmanlar, Kırgızistan'ın Çin'in iddialı projesinin vaat ettiği fırsatları tam olarak kullanmadığını öne sürmektedir.

Forumun ikinci gününde Ceenbekov²⁶³ bir konuşma yaparak Kırgızistan'ın modern İpek Yolu'nun gelişimine yaptığı katkılardan bahsetmiştir:

"Kırgızistan, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın oluşturulmasına katkıda bulunuyor. Küresel ekonomik faaliyetin merkezinin artık Asya kıtasına kaymakta olduğunu farkındasınız. Kırgızistan coğrafi konumu ile eşsiz bir yerdir. Bir yandan Çin ile en yakın komşuyuz, diğer yandan Avrasya Ekonomik Birliği üyesiyiz. Bu iki küresel ekonomik bölge arasında köprü olmaya hazırız."

Ceenbekov²⁶⁴ ayrıca, Kırgızistan'ın yeni teknolojilere ihtiyacı olduğunu ve İpek Yolu'nun dijital altyapısını geliştirmek için uluslararası girişimleri

²⁶² Kontseptsiya "Odin poyas, odin put" kak sredstvo resheniya vnutriekonomicheskikh problem Kitaya, <https://www.hse.ru/edu/vkr/219215865>.

²⁶³ Yuye Bin': Kyrgyzsko-kitayskiye otnosheniya nepreryvno napolnyayutsya novym soderzhaniyem i vykhodyat na novyye gorizonty URL:<http://kabar.kg/news/iue-bin-kyrgyzsko-kitaiskie-otnosheniia-nepreryvno-napolniayutsia-novym-soderzhaniem-i-vykhodiat-na-novye-gorizonty/> (Erişim Tarihi: 26.09.2020).

²⁶⁴ Kyrgyzstan v projekte "Odin poyas – odin put". Perspektivy i vozmozhnosti <http://kabar.kg/news/kyrgyzstan-v-proekte-odin-poyas-odin-put-perspektivy-i-vozmozhnosti/> (Erişim Tarihi: 13.09.2020).

desteklediğini de şu sözlerle belirtmiştir; “yeşil ekonomi, enerji tasarrufu, yenilenebilir enerji kaynakları, biyomühendislik ve nanoteknoloji alanlarında yeni teknolojiler ve yenilikler yaratma çabalarını birleştirmeye hazırız. Kırgızistan, küresel ve bölgesel entegrasyon süreçlerinin sadık bir destekçisidir. “Bir Kuşak-Bir Yol” ortak inşasının tüm katılımcı ülkelerin halklarına refah getireceğinden eminiz.”

2019 yılı haziran ayında, Ceenbekov, Çin’e bir devlet ziyareti gerçekleştirmiştir. “Bir Kuşak-Bir Yol” girişimi ile ilişkilendirerek Kırgızistan’da elektrikli araç üretimi projesini başlatmayı Pekin’e teklif etmiştir. Aynı zamanda, Çin’in Kırgızistan’a 100 milyon dolarlık yardım ayırmayı planladığını da açıklamıştır. Ancak, bugüne kadar alınan yardım miktarı ve kullanımı hakkında güvenilir bilgi elde etmek mümkün değildir.²⁶⁵

Bir Bol fraksiyonu millet vekili Akylbek Zhaparov,²⁶⁶ Kırgızistan’ın ortaya çıkan fırsatlara daha hızlı tepki vermesi ve projeleri zamanında hazırlaması gerektiğine inanmaktadır:

“Bir Kuşak-Bir Yol projesinin uygulanması için toplamda yaklaşık üç trilyon dolar tahsis edilmesi planlanıyor. Proje çerçevesinde, Asya Altyapı Yatırım Bankası oluşturuldu. Finansmanı içine çekmek için her fırsatımız var. Yılda %0,75 ile 40 yıla kadar fon alabilirsiniz. İkincisi, Çin, eğer projeler kârlıysa, devlet garantisi olmadan fon çıkarmayı planlıyor. Ancak Kırgızistan yetkilileri ve işletmeleri, uluslararası düzeyde iş projeleri ve fizibilite çalışmaları hazırlamayı öğrenmelidir. 26 yıldır böyle bir enstitümüz yok.”

Hükümetin 2018 raporunu parlamentoda değerlendirirken, Ata Meken grubunun milletvekili olan Kanybek İmanaliev,²⁶⁷ Bakanlar Kurulunu Çin’in Kırgızistan’a açtığı fırsatlardan yararlanmamakla eleştirerek şu ifadeleri kullanmıştır:

“Önümüzdeki yıl Çin, İpek Yolu’nun 60 ülkede geliştirilmesi için bir trilyon dolar tahsis edecek. Önümüzdeki beş yıl içinde bu miktar sekiz trilyona çıkacak. Ancak Kırgızistan’dan tek bir proje yok. Zayıf

²⁶⁵ Roman Mogilevskiy. Kyrgyzstan I Initsiativa Poyasa I Puti/ Doklad, №50, 2019, s.22-24.

²⁶⁶ Akylbek Zhaparov: Grant from China should be spent wisely URL: <http://www.kenesh.kg/ru/deputy-post/468/show> (Erişim Tarihi: 26.08.2020).

²⁶⁷ Kitayskaya morkovka dlya Tsentral’noy Azii URL: https://www.ng.ru/dipkurer/2019-06-02/11_7588_asia.html (Erişim Tarihi: 26.09.2020).

hükümetimiz tek bir proje hazırlayamadı. Etrafımızda bir trilyon dolar akıyor ve bu fırsatı yakalayamıyoruz. Bu bir trajedir.”

Bazı uzmanlar, hükümetin projeden yararlanamayacağını söylemektedir. SDPK fraksiyonu üyesi Abdyvahap Nurbayev²⁶⁸ bu durumu şöyle belirtmektedir:

“Fonlar güvence altına alınabilir ve bir demiryolu inşa edilir. Kırgızistan Avrupa ile Asya arasında bulunduğu için perakende satış mağazaları ve lojistik merkezleri oluşturma yeteneğine sahiptir ve bu fırsatı kaçırmamalıdır. Büyük fırsatlara sahiptir, çünkü Çin sınırında yer almaktadır. Devlet başkanlarının iyi ilişkileri bulunmaktadır ve bu fırsat kullanılmalıdır.”

Bir Kuşak - Bir Yöl projelerinden biri de Kırgızistan'da alternatif bir Kuzey-Güney Karayolunun yapımıdır.

Kırgızistan'da 13 büyük yol yapım projesi devam etmektedir. Bu projelerden dördü çeşitli nedenlerle programın gerisinde kalmıştır. Milletvekilleri, ödünç alınan kredilerle ilgili olarak yol yapımının belirlenen süreye uymadığı noktasında hükümeti eleştirerek daha hızlı çalışma konusunda çağrı yapmıştır. Bugüne kadar yol yapımı için alınan 2 milyar dolardan fazla kredinin 1 milyar doların üzerindeki kısmı Çin Eximbank'tan alınmıştır. Hükümet, bankadan 56 milyon dolarlık hibe istemeyi planlamaktadır.²⁶⁹ Dört yol yapım projesi üzerindeki çalışmaların yavaş ilerlediği gerçeği 26 Şubat 2019'daki Jogorku Kenesh Ulaştırma, İletişim, Mimari ve İnşaat Komitesi toplantısında ortaya çıkmıştır.²⁷⁰ Bunlar: Kuzey-Güney, Bişkek-Kara-Balta, Oş-Batken-İsfana ve İsfana-Kairagach-Batken-Tortkul yol yapım projeleridir.

3.2.3. Kültürel Etkiler

Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'na göre, Çince ülkedeki en büyük 8 üniversitede öğretiliyor: Bişkek Beşeri Bilimler Üniversitesi, Kırgız Milli Üniversitesi, Kırgız Devlet Üniversitesi, Kırgız Rus Slav Üniversitesi , Narın Devlet

²⁶⁸ “Odin poyas – odin put”. Kyrgyzstan upuskayet svoi vozmozhnosti? <https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan-belt-and-road-opportunities/29907395.html> (Erişim Tarihi: 26.09.2020).

²⁶⁹ Doroga Sever-Yug: Mintrans nameren prosit' grant u Kitaya URL: <https://rus.azattyk.org/a/29793179.html> (Erişim Tarihi: 26.08.2020).

²⁷⁰ Kırgız Cumhuriyeti Jogorku Kenesh Komitesinin 26 Şubat 2019 tarihli Ulaştırma, Haberleşme, Mimari ve İnşaat Komitesi Kararı Kırgız Cumhuriyeti Ulaştırma ve Yollar Bakanlığına bağlı Cumhuriyet'in karayollarının durumu ve otoyolların yeniden inşası ve inşası ile ilgili onaylanmış kanunların uygulanması hakkında.

Üniversitesi, Oş Devlet Üniversitesi, Oş Teknoloji Üniversitesi ve Oş Pedagoji Enstitüsü ve Oş Devlet Üniversitesi Bilim Lisesi. Eğitim alanında temel, Bişkek Beşeri Bilimler Üniversitesi ve Kırgız Milli Üniversitesi'ndeki Konfüçyüs Enstitüleridir. Sırasıyla 2007 ve 2008'de faaliyetlerine başladıklarından beri Pekin tarafından finanse edilmektedir. Daha sonra 2013 yılında Oş şehrinde Konfüçyüs Enstitüsü açılarak faaliyetlerine başlamış ve verimli ve yaratıcı çalışmalarından dolayı 2017'de en iyi enstitü olarak kabul edilmiştir. Kırgız Milli Üniversitesi, Kırgız-Çin fakültesinde 1.300'den fazla öğrencinin eğitim gördüğü ülkenin en büyük üniversitesidir. Bugün 146 ülkede ilk ve orta okullarda 525 Konfüçyüs Enstitüsü ve 1113 Konfüçyüs sınıfı bulunmaktadır. KMÜ, karşılıklı değişim için Kırgızistan'a gelen Çin'den 24 öğretmen istihdam etmektedir. Kırgız Milli Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsün desteği ile cumhuriyette 8 sınıf (bir sınıf için ekipman maliyeti 30 bin dolar) ve 18 multimedya konferans salonları (bir multimedya izleyicisi için ekipman maliyeti 3,5 bin dolar) açıldı. Enstitü her yıl 600'den fazla Kırgız vatandaşını Çin'e göndermekte, 800 Çince öğretmeni için tazeleme kursları düzenlemektedir. Ayrıca Celalabad ve Karakol şehirlerinde Çince ile ilgili dersler açılmıştır.

Konfüçyüs Enstitüsü için Oş Devlet Üniversitesi'nde 600 kişilik ayrı bir eğitim binası inşa edildi. Çin tarafı, inşaat için 800 bin dolar hibe ayırdı. Kırgız-Çin fakültesinin yeni beş katlı binasında 160 kişilik bir yurt da bulunuyor. Bugün Oş Devlet Üniversitesi, Çin'deki 52 üniversite ile doğrudan işbirliği yapmaktadır. Oş Devlet Üniversitesi'nden 250'den fazla öğrenci ve 100 öğretmen Çin'de Şanghay, Pekin, Lanzhou, Suzhou, Dalian ve Urumqi'deki üniversitelerde eğitim görmektedir.²⁷¹ Eylül 2014'te Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kamu Yönetimi Akademisi, Çin Devlet İdare Akademisi ile bir işbirliği anlaşması imzaladı. Pekin ayrıca, Kırgızistan'daki 50 öğrencinin yıl boyunca Çin'de eğitim görmesini sağlayan ŞİO aracılığıyla iki programı daha çince konuşmaları şartıyla finanse etmektedir.

2018 yılında, Çin yatırımlarına inşa edilen Bişkek'te, Çin dilini derinlemesine inceleyen yeni Okul açıldı. 2016 yılından bu yana, Ulusal Bilimler Akademisi

²⁷¹ Evrasya Ekspert 2019 URL: <https://eurasia.expert/mekhanizmy-myagkov-sily-kitaya-v-kyrgyzstane/> (Erişim tarihi: 03.03.2021)

Merkez Bilimsel Kütüphanesi, Konfüçyüs Enstitüsü'nün desteğiyle, sekiz aylık ücretsiz bir Çince dil kursu düzenlemektedir. Lise öğrencilerine, Lisans öğrencilere ve genç bilim insanlarına yöneliktir. Yine Ekim ayında, başkentte Orta Asya'daki ilk Çin kitabevi “Chance” açıldı. Geçtiğimiz üç yıl içinde, 4 yüksek öğretim kurumu ve 9 kuruluş, “Sinoloji” uzmanlığında öğretme hakkı için bir izin alındı. Bişkek'te 37, cumhuriyet genelinde 65 kurs vardır. Ayrıca önümüzdeki yıllarda Çin-Kırgızistan İpek Yolu Enstitüsünün kurulması planlanıyor²⁷².

“KTRK” ve “EITR” Kırgızistan'ın devlet kanallarında, Çinli gazeteciler tarafından çekilen Çin hakkında programlar gösteriliyor: “KTRK” – “Avrasya Zamanı”, “EITR” – “Çin'e Seyahat” Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi hakkında bir saatlik program gösterilmektedir. Ocak 2017'den bu yana, Kırgızistan'ın ulusal haber ajansı “Kabar”, Çin büyükelçiliğinin mali desteğiyle, web sitesinde Çin devlet haber ajansı Sinhua'dan bir haber bloğu içeren bir bölüm yayınladı.²⁷³

7 Temmuz 2015'te “EITR” TV şirketi, Çin'in Sincan Televizyonu ile sözleşmesini uzattı. Kanal, ekonomik ve kültürel konulara adanmış “Zhungogo Sapar” (Çin'e Yolculuk) programını yayınlamanın yanı sıra, Çin dizilerini de göstermeyi planlamaktadır. “EITR”, 2004 yılından beri Sincan Televizyonu ile iş birliği yapmaktadır. 2018 yılında, TV kanalı Çin tarafından 19.3 milyon Som'a satın alınmıştır. Ayrıca Çin, Oş özel TV kanalı “Başat” ile bir anlaşma imzaladı. CGTN Russian, rusça yayın yapan uluslararası bir Çin TV kanalıdır. 10 Eylül 2009'da “CCTV-Russian” adıyla yayına başladı. Ana konular kültür, sanat, coğrafya, teknoloji, gelenekler, başarılarıdır.

3.2.4. Tehditler ve Beklentiler

İkinci bölümde belirtildiği gibi Çin ve Kırgızistan, 1.072 km uzunluğunda ortak sınırı olan komşu devletlerdir. Tarihsel ve coğrafi olarak Kırgızistan bölgesi ve Çin'nin batı kısmı (SUÖB), benzer inanç ve yakın dillere sahip akraba halklar tarafından temsil edilen tek bir siyasi ve kültürel bölgeye dâhildir. Bu yakınlık siyasi, ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi için doğal bir ortam hazırlamaktadır. Dünyanın değişen yapısında ve devletler arasındaki yeni iş birliği koşullarında,

²⁷² Dyatlenko P. Vliyaniye “myagkoy sily” Kitaya v Kyrgyzstane narastayet URL: <https://center.kg/article/101> (Erişim tarihi:23.03.2021)

²⁷³ Kosnazarov D. Çin'in Orta Asya'daki “yumuşak gücü” ve klişeleri hakkında URL: <https://www.caa-network.org/archives/11234> (Erişim tarihi: 23.03.2021)

önemli olan yalnızca bu bölgenin İslam, Hristiyanlık ve Konfüçyüs dinlerinin sınırlarının kesiştiği bir yer olması değil, daha da önemlisi bu bölgenin Doğu ile Batı arasında bir kültür, iletişim ve ulaşım köprüsü olmasıdır.²⁷⁴ Dinî aşırılık, etnik ayrılıkçılık, uluslararası terörizm, organize suç ve uyuşturucu kaçakçılığı; aynı zamanda, sınır ötesi bir karaktere sahip modernliğin yeni zorluklarının yoğunlaştığı ve aktif olarak ortaya çıktığı bir bölgedir.²⁷⁵

Çin ile Kırgızistan arasında, bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanması da dâhil olmak üzere, bir dizi alanda etkileşim ihtiyacı uluslararası ilişkilerin mevcut aşamasının gerçeklerini karşılamaktadır. Bu yaklaşım ve Kırgızistan'ın ortağı olarak Çin'in bu konudaki özel rolü, genç devletin dış politikasının merkezinde yer almaktadır. Bu durum, Kırgızistan Eski Başkanı Akayev tarafından resmî konuşmalarında defalarca vurgulanmıştır. Toprakları, nüfusu, ekonomik ve askerî potansiyeli bakımından önemli ölçüde farklılıklar gösteren her iki devlet de karşılıklı yarar sağlayan ikili ilişkiler için bir format yaratmaya karardır. 16 Mayıs 1992 tarihli ortak Kırgız-Çin Bildirisi, Kırgızistan ve Çin'in birbirlerini dost devletler olarak gördüklerini ve devletler arası ilişkilerin evrensel ilkeleri temelinde karşılıklı ilişkiler geliştirmeyi amaçladıklarını belirtir.²⁷⁶ Ayrıca, tarafların güç kullanmayı reddederek iki devlet arasındaki tüm sorunları barışçıl müzakereler şeklinde, iyi komşuluk ve dostluk ruhuyla çözeceklerini kaydeder. İki devlet arasındaki güvenlik iş birliği, BM, Asya'da Etkileşim ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı ve ŞİÖ çerçevesinde ikili ve çok taraflı düzeylerde etkili bir şekilde gelişmektedir.

Kırgızistan'da, Makmal'daki mitingler ve termik santralin modernizasyonu ile ilgili skandallar 2018'de patlak vermiştir. Her iki konu da Çinli şirketlerle ilgilidir. Kırgız halkının Çinli yatırımcılara yönelik başlıca şikayetleri şu şekildedir; madencilik ve enerji uzmanları, bunun ülkenin ekonomik güvenliğini tehdit ettiğinden emindir. Devlet Sanayi, Enerji ve Alt Toprak Kullanımı Komitesi web

²⁷⁴ Kyrgyzstan i “myagkaya sila” URL: http://www.region.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=1283:-l r&catid=4:politika&Itemid=5 (Erişim Tarihi: 01.11.2020).

²⁷⁵ Titarenko M., Rossiysko-kitayskoye trgovno-ekonomičeskoye sotrudničestvo v kontekste globalizatsii i integratsionnykh protsessov v ATR // Vystupleniye na XI mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii “Kitay, kitayskaya tsivilizatsiya i mir”. S.142

²⁷⁶ Van Tsisi “Glavnie osobennosti novoy situatsii i vneşnyaya politika Kitaya” // 2003. № 4. 2003, S. 54.

sitesinde yaklaşık 2.500 lisans sahibi listelenmektedir.²⁷⁷ Yaklaşık 70 kişi Kırgız-Çin ortak girişim statüsüne sahiptir. Yalnızca altın, kömür, petrol ve gaz gibi mineraller örnek olarak alınırsa lisans sahipleri arasında arama, keşif veya üretimle uğraşan Çinli isimlere sahip 20’den fazla şirket vardır. Aynı zamanda, Çin yatırımı olan firmaların çoğunun, Orta Krallık ile ilgili olduğunu belli etmeyen isimlere sahip olduğu bilinmekte ve yerel isimler de bunlar arasında yer almaktadır. Örneğin, “Batkenneftegaz”ın adından dolayı Çin kökenli olduğundan şüphelenilmemesine rağmen mülkiyetinin %100’ü Çinli bir şirkete aittir.²⁷⁸

Başlıca endüstri aktörleri, özellikle altın veya kömürle çalışma açısından lisansların çoğunun Çin kaynaklı yatırımlara ait olduğunu iddia etmektedir. Eğer Çin, birincil altın yataklarıyla daha önceden de ilgileniyorsa, şimdi komşu bir ülkeden iş adamlarını alüvyonlu altın yataklarında görmek şaşırtıcı değildir. Daha önce, birkaç yüz kilogram değerli metalden oluşan küçük yataklarda yalnızca yerel madenciler yer almaktaydı. Madencilik sektöründe faaliyet gösteren çeşitli şirketlerin anketlerine göre, lisans sahiplerinin %70-80’i Çin ile bağlantılıdır. Hatta bazıları %90 oranında olduğunu iddia etmektedir. Aynı zamanda medyada, 40 bin ton kömür üreten bir Çinli şirketin sadece 18 bin kgs vergi ödediği; bir başkasının yasadışı olarak 4,5 bin ton petrol çıkardığı, bir diğerrinin ise yasadışı olarak 20 ton altın çıkardığı bilgisi yer almaktadır.²⁷⁹

Yerel basında çıkan haberlere göre, yerel halk fabrikalara baskın yaptığında veya mitinglere gittiğinde yaşanan çatışmaların büyük kısmı, işçilerin %90’ını yerel sakinlerden işe alma sözü veren Çinli şirketlerin sözlerini tutmamalarından kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni, genellikle Kırgızlar arasında kalifiye iş gücünün olmamasıdır. Ancak, ruhsat alınmadan önce Kırgızları işe alma sözü verilmektedir.

²⁷⁷ Titarenko M.. Rossiysko-kitayskoye torgovo-ekonomicheskoye sotrudnichestvo v kontekste globalizatsii i integratsionnykh protsessov v ATR // Vystupleniye na XI mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii “Kitay, kitayskaya tsivilizatsiya i mir”. S. 142-143

²⁷⁸ V dolgu u bolshogo soseda. Pochemu v Kyrgyzstane boyatsya “kitayskoy ekspansii” URL: <https://www.bbc.com/russian/features-50678871> (Erişim Tarihi: 01.08.2020).

²⁷⁹ Van Tsisi “Glavnye osobennosti novoy situatsii i vneşnyaya politika Kitaya” // 2003. № 4. 2003, S. 54-55

Toguz-Torous ilçesinde 2018 yılında gerçekleşen mitingın sebeplerinden biri de budur.²⁸⁰

Kırgızistan'a 386 milyon dolara mal olan Bişkek Isı ve Enerji Santrali modernizasyonu projesinin bütçesi Eximbank of China tarafından kredi olarak tahsis edilmiştir. Kırgızistan'a, kredinin faizi de dâhil olmak üzere, yaklaşık 500 milyon dolara mal olacaktır.²⁸¹ Aynı zamanda modernizasyon, Çin'de bağımsız olarak ekipman satın alan ve proje için alt yükleniciler seçen Çinli TBEA şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir. Ocak 2018'de Bişkek termik santralinde meydana gelen kazanın ardından, parlamento üyelerinin kazanın nedenleri ve istasyonun iyileştirme maliyetlerini araştırmak için bir komisyon oluşturmasıyla modernizasyonla ilgili sorular ortaya çıkmıştır. Milletvekilleri yeniden yapılanma sırasında yolsuzluk olduğuna inanmaktadır.

Çin'in Kırgızistan'daki politikalarından biri de Bişkek'teki Isı ve Enerji Santralinin modernleşmesidir. Çin tarafı, Kırgızistan'ın Isı ve Enerji Santralinin modernizasyonu için şirket seçiminde etkili olmuştur. Haziran 2013'te Kırgızistan'daki Çin Büyükelçiliği Dışişleri Bakanlığına diplomatik bir bakış açısıyla yazarak, ısı ve enerji santralinin yeniden yapılanma projesi için TBEA'nın "Çinli şirketler arasında tek uygulayıcı" olarak seçilmesini şiddetle önermiştir. Büyükelçilik, Enerji Santralleri ile TBEA arasındaki mutabakata ve başarılı Datka-Kemin inşaat projesine de atıfta bulunmuştur.²⁸² Eylül 2013'te Dışişleri Bakanlığı büyükelçiliğe, Çin tarafının TBEA'yı tavsiye ettiğini bildiğini ve CMEC'den başka bir teklif geldiğini ve Çin tarafının ikinci şirket ile ilgili konumunu öğrenmek istediklerini bildirmiştir. Büyükelçilik, Dışişleri Bakanlığına cevaben, "Çin şirketi TBEA'nın tek uygulayıcı olarak tavsiyesi üzerine aynı pozisyona bağlı kalındığını" söylemiştir.²⁸³ Kırgızistan'ın Çin Büyükelçiliğindeki Ticaret ve Ekonomik Konular

²⁸⁰ V Toguz-Toro mestnyye jiteli snova vyshli na miting protiv stroitelstva fabriki URL: <https://rus.azattyk.org/a/29089978.html> (Erişim Tarihi: 07.08.2020).

²⁸¹ Modernizatsiya TETS Bişkeka: kak tratili \$386 mln kredita <https://kloop.kg/blog/2018/03/19/modernizatsiya-tets-bishkeka-kak-tratili-386-mln-kredita-i-cho-to-sejchas-izvestno/>.

²⁸² Kak Kitay v Kyrgyzstane TBEA prodviga URL: https://kaktus.media/doc/374248_jestkoe_lobbi._kak_kitay_v_kyrgyzstane_tbea_prodviga.html (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

²⁸³ A.g.e.

Danışma Ofisi, 2013 yılında 242 nolu mektubun ardından olduğu gibi, 11 Eylül 2011 tarihli tercihli kredi anlaşmasına dayanarak Ticaret Bakanlığının Isı ve Enerji Santrali modernizasyon projesine ilişkin “nihai durumu” hakkında Dışişleri Bakanlığına bilgi vermiştir. Mektup, TBEA’nın Çin hükümeti tarafından onaylandığını vurgulamıştır. TBEA’nın Çin tarafını temsil etme hakkına sahip tek şirket olarak onaylandığını yineleyen büyükelçilik, “CMEC dâhil diğer Çinli şirketlerin bu konuda Kırgız tarafı ile pazarlık yapmasına izin verilmediğini belirtmiştir.”²⁸⁴ Kasım 2013 tarihli bir başka mektupta ise, 259 sayılı Çin Büyükelçiliği Müşavir Ofisi şunu ifade etmiştir: TBEA, Çin hükümeti tarafından onaylanan tek yüklenici olduğu için, “CMEC, Çin Devlet Konseyi’nin kararına itaatsizlik etme hakkına sahip değildir” ve bu projeye katılamaz. Mektubun sonunda, Çin hükümeti Kırgızistan için önemli tavizler vererek devlet bütçesine Bişkek Isı ve Enerji Santralinin modernizasyonu projesinin dâhil edildiğini hatırlatır. 2018’de, Isı ve Enerji Santrali modernizasyonunun tamamlanmasından kısa bir süre sonra, kombine ısı ve elektrik santralinde bir kaza meydana gelmiştir.²⁸⁵ Bunun sonucunda, şiddetli donlarda Bişkek’in çoğu yakıtsız ve elektriksiz kalmıştır. Çin parasının etkisi, Bişkek’te Kırgızistan Eski Başbakanı Sapar Isakov ve TBEA sözleşmesiyle ilgili yolsuzlukla suçlanan diğer eski yetkililer hakkındaki davanın merkezinde yer almaktadır. Savcılara göre, ihaleyi kazanan kişinin seçiminde sahtecilik ve aşırı fiyatlandırma, Kırgızistan’a 111 milyon dolara mal olacaktır. Isakov, sözleşmenin ülkenin çıkarlarına aykırı olduğunu reddederek ne kendisinin ne de başka bir Kırgız yetkilinin TBEA’yı seçmediğini söylemiştir. Gözaltı merkezinden yaptığı açıklamada, Çin’e atıfta bulunarak, seçimin “modernizasyon projesini finanse ettiği için” Çin tarafından yapıldığını belirtmiştir.²⁸⁶ Böylece, dünyanın en büyük döviz rezervlerine sahip olan Çin, yerel halkın ne düşündüğüne veya rakiplerinin sunduğu

²⁸⁴ A Power Plant Fiasco Highlights China’s Growing Clout in Central Asia URL: <https://www.nytimes.com/2019/07/06/world/asia/china-russia-central-asia.html?smtyp=cur&smid=tw-nytimesworld> (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

²⁸⁵ Delo po modernizatsii TETS Bishkeka: Verhovnyy sud otlozhil protsess URL: <http://www.tazabek.kg/news:1623753> (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

²⁸⁶ A Power Plant Fiasco Highlights China’s Growing Clout in Central Asia URL: <https://www.nytimes.com/2019/07/06/world/asia/china-russia-central-asia.html?smtyp=cur&smid=tw-nytimesworld> (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

koşullara bakmaksızın, kendi çıkarlarına hizmet etmek için yurtdışında iş yapma kurallarını etkileyebildiğini göstermiştir.

Siyaset bilimci Denis Berdakov, Kırgız Cumhurbaşkanı'na bağlı ulusal birliği ve dinî politikayı güçlendirmek için uzman konsey üyesi olan Avrasya uzmanının yayın kurulu ile yaptığı röportajda, önemli alanlardan birinin de Çin tıbbı olduğunu vurgulamıştır. Kırgızistan -Tacikistan gibi bir zamanlar yüksek kaliteli Sovyet evrensel tıbbi bakım sistemine sahip bir ülkedir. Ama bugün pek çok uzmanlık dalında doktor yoktur. Özel Çin klinikleri hem geleneksel tedaviye vurgu yaparak hem de yeni yüksek teknoloji ekipmanlarla aktif olarak görünmeye başlamıştır.²⁸⁷ Finans alanına gelince, Kırgızistan topraklarında, birkaç yerel ticari banka, ChinaUnionPay'in ulusal ödeme sisteminin kartlarını çıkarmakta ve sunmaktadır. Çin Yuanı ise yerel bankalardan ve döviz bürolarından alıp satılabilmektedir.²⁸⁸

2013 yılında Kırgızistan ve Çin, değeri 3 milyar doları aşan 7 anlaşma imzalamıştır. Yatırımlar ve özellikle krediler, Kırgızistan'ın siyasi sınıfı tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Çünkü Çin, doğrudan denetim altında olmayan projelere yapılan harcamaların etkinliğini izlememektedir. Kırgızistan'a gelen neredeyse tüm projeler ve yatırımlar ya devlet yatırımları ya Çin merkezî ya da bölgesel hükümetinin tavsiyesi üzerine büyük Çinli işletmeler tarafından yapılan yatırımlardır. Çinli girişimciler Kırgızistan'a yatırım yapmakla ilgilenmemekte, yerel halkın hoşnutsuzluğunun yanı sıra iş geliştirme seviyesinden, yetkililerden gelen baskılardan, yetkililerin şantaj yapmasından hoşlanmamaktadırlar.

Bu bağlamda tipik bir şema şu şekilde özetlenebilir: Büyük bir Çin sanayi şirketinin Kırgızistan'da bir işletme kurması, ardından iflas etmesi, Çin devlet bankalarından gelen parayı (her şeyin elinden alındığı bahanesiyle) ve kârı kullanarak örneğin Kanada'da gerçek bir iş kurmasıdır.

²⁸⁷ Predlozheniya kitayskoy storony na ministerskoy vstreche "Kitay -- Tsentral'naya Aziya" krayne vazhny i interesny -- ekspert iz Kyrgyzstana. URL: <http://russian.people.com.cn/n3/2020/0722/c31519-9713252.html> (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

²⁸⁸ China's soft power mechanisms in Kyrgyzstan URL: <https://eurasia.expert/mekhanizmy-myagkoy-silye-kitaya-v-kyrgyzstane/> (Erişim Tarihi: 21.09.2020).

Ancak “yumuşak gücün” bir unsuru olarak Çin yatırımlarının, Kırgızistan sakinleri arasında bağımsızlık endişesi yaratması daha olasıdır. 2014 yılında “Avrasya Kalkınma Bankası Entegrasyon Barometresi”²⁸⁹ çalışmasının sonuçlarına göre Kırgızistan’dan yanıt verenlerin %65’i, Sovyet sonrası devletlerin Cumhuriyet’e yatırımlarını görmek istemektedir. Bununla beraber, yine de bugün Kırgızistan için en umut verici ortak Çin’dir ve iş birliği için yön Çin’in “Bir Kuşak-Bir Yol” kavramıdır. Hâlen uygulanmakta olan projeler ve iş birliği programları bu konseptin hükümlerine uygundur. Mevcut olan iş birliği alanları şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Çin mallarının Avrupa, Kafkasya ve Orta Doğu’ya geçişi için mevcut demiryolu ve karayolu ağının modernizasyonu,
2. Yeni demiryolları, otoyollar, boru hatları ve lojistik altyapının inşaatı,
3. Enerji kaynaklarının, özellikle Türkmen ve Özbek gazının, Çin’e taşınması,
4. Ürünlerin Çin’e ve EAEU ülkelerine ihracatı veya yerel pazarda tüketilmesi için ülke topraklarında Çinli işletmelerin oluşturulması,
5. Çin’den yatırımlar,
6. Çin ile ticaret,
7. Kırgızistan ile Çin (serbest ticaret bölgeleri) sınırında sınır ötesi iş birliği.

Umut vaat eden bir diğer iş birliği alanı ise, 2016 yılının ocak ayında çalışmalarına başlayan, Asya Altyapı Yatırım Bankası’dır (AAYB). Bu banka, geleneksel olarak dış politika savaşlarında tarafsız kalan Pekin’in rolü ile tamamen uyumludur. Ayrıca AAYB, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın faaliyetlerini tamamlamayı amaçlamaktadır.

²⁸⁹ Integratsionnyy Barometr Yeabr-2017/Doklad № 46. URL: <https://eabr.org/analytics/integration-research/cii-reports/integratsionnyy-barometr-eabr-2017/> (Erişim Tarihi: 03.01.2021)

Siyaset bilimci Sheradil Baktygulov'a göre²⁹⁰ Kırgızistan'ın ekonomisinin büyümesi ve halkının refahını sağlamak için Çin'in yakın komşusu olan bu ülkenin fırsatlarından yararlanması akıllıca olacaktır. Bunu yapmak için aşağıdaki temel önlemler alınmalıdır:

- Krediler ve kredileri hesaplamak için koşullar ve formüller dikkatlice incelenmelidir. Yatırımlar, faiziyle iade edilmesi gereken kredilerdir. Kırgızistan'ın dış borcunun yaklaşık üçte birini (yaklaşık 1 milyar ABD doları) Çin borçları oluşturmaktadır.
- Eksikliği nedeniyle ortak faaliyetleri askıya alılabilecek çevre mevzuatının iyileştirilmesi gerekmektedir. Çevre mevzuatı, Sovyet döneminden beri pratik olarak değişmeden kalmıştır ve piyasa ilişkilerine uymamaktadır. Sıhhi ve çevre bölgelerinin sınırlarında sık sık meydana gelen değişiklikler de üretim maliyetlerini artırmakta ve bu da belirli nesnelerin yatırım çekiciliğinin azalmasına neden olmaktadır.
- Uygulanması göçmen işçiler için kota ihlallerine yol açan göçmenlik mevzuatının iyileştirilmesi vb.
- Ekonomik ve ticari sınır ötesi iş birliğine ilişkin mevzuatın geliştirilmesi ve kabul edilmesi. Kırgızistan için bu türden tek belge, ülkenin 2005 yılında katıldığı Bağımsız Devletler Topluluğu Üye Devletlerinin Bölgelerarası ve Sınır Ötesi İş Birliği Kavramı'dır. Ancak bu belge, BDT ülkeleri arasındaki sınır ötesi iş birliğini ele almaktadır.
- Demiryollarının ve lokomotiflerin teknik yeteneklerini geliştirmek. Mevcut lokomotif ve vagon filosu ABD, Avrupa ülkeleri ve Çin'de trenlerle taşınan yüklerin taşınması için tren oluşumuna izin vermemektedir.
- Çin'e ilişkin olumlu bir imaj yaratmak. Çin ile 25 yılı aşkın başarılı iş birliğine rağmen, Sovyetlerin Çin'i potansiyel bir düşman olarak görmesi bir algı olarak ülkede hâlâ yaşamaktadır. Çin askerî istilasına tehdidi korkusu, Çinlilerin ekonominin farklı sektörlerinden diğer şirketleri

²⁹⁰ Sheradil Baktygulov: China and Kyrgyzstan: main challenges and trends of cooperation URL: <https://cabar.asia/en/2358-2> (Erişim Tarihi: 21.09.2020)

dışarıda bırakma korkusuyla tamamlanmaktadır. Her iki yaklaşımın da endişelenecek bir nedeni yoktur.

Siyasetçi ve uzman olan Sheradil Baktygulov²⁹¹, komşularla (yani Çin) iyi komşuluk ilişkileri kurulması gerektiğini şu şekilde belirtmiştir:

“Pek çok insan hâlâ Çinlilerin ülkemize olan ‘kötü şöhretli yayılmasından’ korkmaya devam etmektedir, ama böyle bir güçlü sınır-komşusuna gerçekten sevinmemiz gerekiyor. Coğrafi olarak biz de bundan yararlanıyoruz. Her türden genişleme, Sovyet düşüncesinin kalıntılarıdır. Ülkelerimiz arasındaki bin yıllık tarih, 2200 yıldan daha uzun bir süre önce, modern Çin ve Kırgızistan’da yaşayan halklar arasında kâğıt üzerine kaydedilen dostane ilişkilerin olduğunu kanıtlıyor. 17. yüzyılda Kırgız kabileleri Çin’in müttefikiydi ve bu birçok kaynak tarafından onaylandı. Ancak tarihin yeniden inşası ile uğraşan kimse yok. Bu nedenle, insanların belirli bir kısmı spekülasyon, tahmin yürütme, “popüler” tarihin ötesine geçemiyor. Hayallerinde anlaşılmaz korkularla dolu tamamen farklı bir Çin çiziyor. Ama Çinlilerin ulusal özelliği, diğer halklara kıyasla üstünlüklerini hiçbir zaman göstermemiş olmalarıdır. “Bir Kuşak-Bir Yol” girişiminde ortaya konulan yönlerde bile kültür, dil, birbirinin geleneklerine saygı duyma, barış ve uyumu koruma fikri kırmızı bir çizgidir.”

²⁹¹ Sheradil Baktygulov: China and Kyrgyzstan: main challenges and trends of cooperation URL: <https://cabar.asia/en/2358-2> (Erişim Tarihi: 21.09.2020).

SONUÇ

1990'ların başından bu yana, dünyanın hızlı bir dönüşüm çağına girmesiyle birlikte hem geleneksel uluslararası ilişkilerde yaşanan sorunlar hem de gelişmelerin beraberinde doğetirdiği yeni sorunlardan dolayı değerlendirmeler farklılaşmıştır. Uluslararası ilişkiler teorisinde, “geleneksel gücü” yeniden değerlendirme süreciyle birlikte “yumuşak güç” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Çoğu bilim adamı, yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm sürecinin sonucu olan yeni gelişmeleri tanımlayabilmek için politik değerler, kültür ve diplomasinin bu dönemde etkisinin artacağını ve ilişkileri açıklamak için anahtar araçlar olduğunu iddia eden J. Nye'nin yumuşak güç kavramını tercih etmektedir.

J. Nye'nin yumuşak güç tanımı ekonomik etkinliği (hibeler, yatırımlar ve krediler) içermemesine rağmen Rus, Kazak ve Kırgız araştırmacıların çalışmalarında ekonomik etkinlik yumuşak güm uygulaması olarak değerlendirilmektedir. Çin'in Orta Asya ülkelerinde uyguladığı politika, ekonomik bir temele dayanmaktadır. Dolayısıyla, Çin'in Orta Asya'daki yumuşak güç uygulamaları ekonomik ve kültürel unsurlardan oluşmaktadır.

Çin uluslararası bir aktör olarak, askerî konulardan ekonomik iş birliğine kadar, bölgesel ve uluslararası etkileşimin çeşitli yönlerinde komşularına nüfuz etmektedir. Dış politika stratejisi bağlamında Orta Asya, Pekin'in planları için şüphesiz önemli bir hedeftir. Çin'in Orta Asya bölgesindeki politikası ekonomi, enerji, ulaşım-lojistik ve güvenlik sorunlarını içermektedir. Bütün bu unsurlar Çin'in dış politikasını oluşturarak bölgenin önemini ortaya çıkarmaktadır. Çin'in, beş Orta Asya ülkesine yönelik dış politikasına ilişkin kavram ve stratejisinin incelenmesi neticesinde Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın son 30 yılında güçlü bir konuma sahip olduğu görölmektedir. Ayrıca, Türkmenistan ve Özbekistan için de çok önemli bir ortak hâline gelmiştir. Pekin ile iş birliği sağlamadan bölgenin daha da gelişmesini düşünmek imkânsızdır. Çin'in kullandığı ticaret, yatırım, altyapı projeleri ve diğer enstrümanlar Avrasya bölgesindeki her alanda gelecekteki üstünlüğünün temelini oluşturmaktadır. Çin'in Orta Asya bölgesine ilgisinin ana nedenlerinden biri, bu ülkelerdeki büyük hammadde ve enerji kaynaklarının varlığıdır. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, Çin'in sınır komşularıdır ve coğrafi olarak Doğu

Türkistan, Çin'in diğer bölgelerine nazaran daha erişilebilir konumdadır. Bu nedenle, bu ülkelerdeki “üç kötülük” tehdidiyle bağlantılı siyasi durumdaki herhangi bir değişiklik Orta Asya sınırındaki Sincan'ın güvenliği üzerinde etkilidir. Dolayısıyla, bu devletlerle iyi komşuluk ilişkilerinin yanı sıra, ekonomik kalkınma ve siyasi istikrarın sağlanması açısından da iş birliğinin geliştirilmesi yadsınamaz bir öneme sahiptir.

Devletlerin güvenliğini tehdit eden yeni sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte, esas vurgu ülkeler arasında barışı ve güvenliği korumaya, güncel sorunlar ve tehditlerle mücadele etmeye yönelmiştir. Terörizm ve aşırılıkçılıkla mücadele etmek için Şangay Terörizm ve Ayrılıkçılıkla Mücadele Sözleşmesi imzalanmıştır. ŞİÖ, üye devletler için önemli ve çok taraflı bir konuma sahiptir. Örgüt, Çin'in dış politikasının Orta Asya'da uygulanması için bir platform görevi görmektedir. Çin'in ŞİÖ'deki çıkarları, Orta Asya bölgesindeki çıkarlar çemberine tamamen dâhil edilmiştir. Sınır bölgelerinde güvenliği sağlamak, terörle mücadele etmek, bölgede güvenlik ve istikrarı sağlamak Çin'in öncelikleri arasında yer almaktadır.

Orta Asya Bölgesi ülkeleri ile ilişkiler çerçevesinde Çin'in uyguladığı “yumuşak gücün” ana unsurlarının yatırım ve ekonomik iş birliği olduğu aşıkardır. Bunun nedenleri, Çin'in iç gelişimine katkı sağlayan bir iyi komşuluk ortamının yaratılması ve “Bir Kuşak-Bir Yol” kavramı çerçevesinde Orta Asya'ya merkezî bir yer verilmesidir. Şu aşamada, Çin'in bölge ülkeleriyle etkileşiminin iki ana alanı bulunmaktadır: Enerji, ulaşım ve lojistik. Çin'in özellikle enerji kaynaklarının hızlı nakliyesi için kapsamlı bir ulaşım ağına ihtiyacı vardır. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun resmî doktrinlerinden anlaşıldığı üzere Kuşak ve Yolun temel hedeflerinden biri, malları Orta Asya Bölgesi üzerinden Avrupa'ya ulaştırmak için bir nakliye altyapısı kurmaktır. Çin bu projesini, ulaşım tesisleri inşa etmesi gereken Orta Asya ülkelerinde sermaye, teknoloji, ekipman ve iş gücüne yatırım yapan devasa bir mekanizma olarak aktif bir şekilde kullanmaktadır. Çin ve Orta Asya ülkeleri, karşılıklı fayda sağlayan iş birliği yoluyla, uluslararası mali krizin zorluklarının üstesinden gelmek ve olumlu sonuçlar elde etmek için birlikte bir ortaklık geliştirmeye doğru ilerlemektedir.

Bu tezde, Çin'in Orta Asya bölgesi ile ilgili dış politikası, özellikle Kazakistan ve Kırgızistan ile ilgili olarak, analiz edilmiş ve çeşitli sonuçlara varılmıştır. Çin'in Orta Asya seyri tek boyutlu bir görünüm izlemesine rağmen, Kazakistan ve Kırgızistan ile ilişkilerde birtakım farklı özellikler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, Pekin'in Sovyetler sonrası Orta Asya ülkelerine yönelik genel politikasını Kazak modeli daha iyi yansıtmaktadır. Temel özellikler arasındaki önemli noktalar şu şekilde özetlenebilmektedir:

1. Kazakistan; Kırgızistan ve diğer Orta Asya ülkelerinden farklı olarak kendisini aktif şekilde bölgesel lider olarak ortaya koymaktadır ki bu da Kazakistan'ın Çin dış politikasındaki öncelikli konumunun nedenlerinden biridir.

2. Enerji diyalogu çerçevesinde Çin hem Kazakistan hem de Kırgızistan ile çalışmaktadır. Ancak çıkarılan mineral hammaddelerinin türlerinde önemli farklılıklar vardır ve bu nedenle çeşitli Çin şirketleri ulusal pazarlarda faaliyet göstermektedir.

3. Çin, Kazakistan ve Kırgızistan'da benzer bir dış politika izlemekle birlikte, Kırgızistan ekonomisindeki Çin yatırımlarının hacmi, Kazakistan'daki yatırımlarla karşılaştırıldığında çok daha düşük kalmaktadır.

Çin, kısa sürede Kazakistan için önemli bir dış ekonomik ortak hâline gelmiştir. Sovyet sonrası dönemde ikili ticaret çok dinamik bir şekilde gelişerek 27 kat artmıştır. Çin-Kazakistan iş birliği, Çin inisiyatifi "Bir Kuşak-Bir Yol" ve Kazak stratejisi "Nurly Zhol" kapsamında uygulanmaktadır. Bu iş birliğinin bir sonucu, Kazakistan'da 50'den fazla projenin uygulanması için ön anlaşmalara imza atan Çin-Kazak Uluslararası Sınır Ötesi İş Birliği Merkezinin yapımıdır. İş birliği alanlarından biri petrol ve gaz sektörüdür ve 2017'de Beineu-Bozoi-Çimkent gaz boru hattı projesi gerçekleştirilmiştir. Petrol ve petrol ürünleri şu anda Kazakistan'ın Çin'e ana ihracat noktasıdır. Kazakistan'daki ortak projeler için Çin'den alınan finansmanın rolü her yıl artmaktadır. Bu tür borç verme, Çin devlet bankaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Projeler için Çin'den kredi almak, görece düşük faiz oranları ve uzun vadeli geri ödeme süresi nedeniyle Kazakistan için caziptir, bu da ülkenin ekonomik kalkınma sorunlarını kaynak sıkıntısı açısından çözmeye olanak

sağlamaktadır. Bu nedenle, Çin'in Kazakistan ekonomisindeki önemli rolü ve Kazakistan'ın kredi bağımlılığına düşebileceği korkusu bazı uzmanların ve yerel halkın kaygı duyduğu bir nokta olmaktadır.

Bugün Çin, Kırgızistan için önemli ekonomik ortaklardan ve alacaklılardan biridir. Resmî verilere göre, Çin'in Kırgızistan'a yaptığı ithalat önemli bir oranda artarak Kırgız ihracatından yüzlerce kat fazla bir seviyeye ulaşmıştır. Çin, Kırgız ekonomisindeki en büyük yatırımcıdır ve toplam yatırımların miktarı 4,8 milyar doların üzerindedir. Kırgızistan'daki yatırımların büyük kısmı petrol ve gaz endüstrisi, hidroelektrik, yol inşaatı ve bunların modernizasyonuna yöneliktir. Maliye Bakanlığı verilerine göre, Kırgızistan'ın Çin'e olan dış borcu 1,8 milyar dolara ulaşmıştır. Bu durum, Kırgızistan nüfusunun bir kısmını endişelendirmektedir, çünkü eğer devlet borcunu ödeyemezse, Çin kredileri geri ödettirmek için başka çözümler arayacaktır. Keza Sri Lanka örneğinde görülebileceği gibi; devlet, borcunu ödeyemediği için limanını Çin'in mülkiyetine vermek zorunda kalmış ve Cibuti ise dış borç karşılığında Çin'e Afrika kıtasında ilk kez bir deniz üssü açma imkânını sunma durumunda kalmıştır.

Ayrıca belirtilebilir ki Çin, her iki ülke ile de siyasi düzeyde aktif olarak temaslarını sürdürmektedir. Bu nedenle dış politika ilkeleri her iki durumda da istikrarlı bir şekilde işlemektedir. Elbette bu, coğrafi konum, bölgesel güvenlik ve çevre koruma konularının çözümü de dâhil olmak üzere bir dizi sorunun ortak olmasıyla kolaylaşmıştır. “Başarılı ekonomik model” bileşeni, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerde en üst sıralardan birini işgal ederek onları daha dinamik hâle getirmektedir. Bu göstergeye göre Çin, şimdiden Rusya ve ABD'nin önünde yer almaktadır. Muhtemelen, bu bileşen “yumuşak güç” politikasında itici güç olarak adlandırılmasa da kesinlikle Çin'in Orta Asya devletleriyle etkileşimindeki tonunu belirlemekte ve yumuşak gücün diğer bileşenlerinin temelini oluşturmaktadır. “Kültürel ve medeniyet değerleri” bileşeni, yumuşak gücün temel unsurlarından biri olarak kabul edilir ve aynı zamanda Pekin'in 2007'de ilan ettiği resmî politikanın da anahtarıdır. Ayrıca, Çin'in Kazakistan ve Kırgızistan'ın kültür alanındaki varlığına özel önem verilmiştir. Bu çalışmada ulaşılan sonuca göre, Kazakistan ve

Kırgızistan'da hâlâ Rusya'nın güçlü bir yumuşak etkisi bulunmaktadır ve Çin bu aşamada Rusya'yla rekabet edememektedir.

Kırgızistan ve Kazakistan'daki ekonomik durum göz önünde bulundurulduğunda, Çin tarafının kredi için daha uygun ve kolay koşullar sağlamasından dolayı Orta Asya ülkeleri, Çin'den kredi ve yatırım almayı tercih etmektedir. Ancak bu iş birliği Kırgızistan ve Kazakistan toplumu için olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Bu sonuçlara örnek olarak yerel yönetimlerin kararlarının manipüle edilmesi, ihalelerde Çin şirketleri için lobi faaliyetleri, çevre ihlalleri, kalitesiz hizmet uygulanması, Çin'den vasıfsız işçilerin getirilmesi verilebilmektedir. Buna dayanarak Kazak ve Kırgız toplumları Çin'i ve onun faaliyetlerini devletin bütünlüğü için tehlike içeren güvenilirmez bir ortak olarak görmektedir. Bu durum, Kazakistan ve Kırgızistan'da Çin'e karşı olan kitlenin çoğalmasına ve düzenli isyanlar ve protestolar ile bu pozisyonunu dile getirmesine yol açmaktadır. Bu gözlemlerden, Çin'in Orta Asya'da yürüttüğü yumuşak güç politikasının beklenen sonucu vermediği, aksine endişeleri artırdığı sonucuna varılabilmektedir.

Bu çalışma, Çin kültürel etkinliklerinin çoğunun resmî olduğunu ve devlet kültür merkezleri, elçilikler veya Konfüçyüs Enstitülerinin doğrudan katılımıyla gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda, söz konusu ülkenin çekici bir imajının oluşması açısından, hedef kitlenin geniş bölümüne ulaşmak için millî kültürün modern tezahürlerine daha fazla dikkat edilmelidir. Ek olarak, çalışma ulusal dili ve kültürü teşvik etmenin zayıflığını ve etkisizliğini kanıtlamıştır. Bu hem Kazakistan hem de Kırgızistan topraklarındaki sinofobi vakalarında açıkça görülmektedir. Aynı zamanda, Çin'e yönelik olumsuz duygular, bölgedeki durumu istikrarsızlaştırmak için üçüncü bir tarafın çıkarına kullanılabilir. Bu, yalnızca Çin'in imajını değil, aynı zamanda bir nakliye ve lojistik ağının inşası ve bir serbest ticari bölgenin oluşturulması da dâhil olmak üzere iddialı projelerin uygulanmasını olumsuz etkileyebilecektir. Bu bağlamda, yumuşak gücün etkisi, uygulanan çabaların ve kullanılan aletlerin niteliği ve miktarı ne olursa olsun önemli ölçüde azalabilir.

KAYNAKÇA

- Akerke, Hizat: Repatriates and urban space of the East Kazakhstan region of the Republic of Kazakhstan // Bulletin of the Tomsk State University, History, 2015, No. 5 (37).
- Aliyev A.: Security in East Asia: Approaches of the United States, China and Russia 1 // Security Problems in Asia. M.: Europeum-Press. 2001.
- Andrew, Higgins: “A Power Plant Fiasco Highlights China’s Growing Clout in Central Asia”, NY Times, July 6, 2019. <https://www.nytimes.com/2019/07/06/world/asia/china-russia-central-asia.html?smtyp=cur&smid=tw-nytimesworld>. (Erişim Tarihi: 12.04.2020).
- Anokhina, Viktoria: Kulturnye traditsii i paradoksy modernizatsii sovremennogo Kitaia, 2009. T. 3. C. 48-57.
- Akhmadeyeva, Yana: “Razvitiye vneshnepoliticheskikh kontseptsii Kitayskoy Narodnoy Respubliki s 1949 goda po nachalo XXI veka”, Nauchno-tehnicheskkiye vedomosti SPbGPU. Gumanitarnyye i obshchestvennyye nauki, 2018, T. 9, No 1.
- Arin, Oleg: “O vneshnepoliticheskoy strategii KNR. // NG– stsenarii”. 1999, No 5, s. 12.
- Avesta.Tj: “Tacikistan’ın kuzeyinde Konfüçyüs Enstitüsü açıldı”, Avesta 2015 (Erişim Tarihi: 02.10.2020).
- Ayganysh, Abdyraeva: “Boleye 10 tysyach kyrgyzstanskikh studentov uchatsya v Kitaye”. <https://knews.kg/2015/01/16/bolee-10-tyis-kyrgyzstanskikh-studentov-uchatsya-v-kitae/> (Erişim Tarihi: 3.08.2020).
- BBC News: “Myagkaya sila: kul’tura ili propaganda?”, BBC News, June 2015 https://www.bbc.com/russian/features/2016/06/160614_5floor_russia_soft_power (Erişim Tarihi: 27.06.2020).
- Bially, Mattern, J.: “Why soft power isn’t so soft?” / J. Bially Mattern // **Millennium: Journal of International Studies**. 2005. Vol. 33.
- Bogdanova, Nadezhda

- Solntseva, Yelena: “Peculiarities of Deng Xiaoping’s Diplomatic Course”.
- Bondarenko Alexandr: “Soft power” and “controlled chaos” -instruments of modern world politics, 1993. V. 20.
- Borisova Yelena: “Soft Power, myagkaya sila, myagkaya vlast’. Mezhdistsiplinarnyy analiz” 2015, s. 12.
- Bovdunov Alexandr: “Politika obnoveniya: kakuyu strategiyu razvitiya vybral Kitay posle XIX syezda Kommunisticheskoy partii”, <https://russian.rt.com/world/article/443488>.
- China and Uzbekistan news: “Received A Loan For The Construction Of The Angren-Pap Railway”, URL: <https://china-uz-friendship.com/?p=1780> (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- Cherevyk, Konstantin: Çin-Kırgızya-Özbekistan Demiryolu İnşaatı Hakkında Kırgız-Çin Görüşmeleri, 2016.
- Danilovich, Maria: “Evolution of Sino-Kyrgyz relations in 2001-2012: Trends and prospects”, (2013).
- Ding Sh.: Shilun Jiang Zemin dui Deng Xiaoping “shijie geju 12 guan” te jicheng he fazhan (Jiang Zemin’s point of view on the development and integration of world architectonics-statements of Deng Xiaoping) // Shijie jingji yu zhengzhi. - 1999. No. 11, s. 4-12.
- Fan, Y.: Soft Power: Power of Attraction or Confusion? / Y. Fan // **Place Branding and Public Diplomacy**. 2008. Vol. 4, No 2.
- Fan Zhiping: Nastupleniye religioznykh natsionalistov v Yuzhnom i Sredney Azii. - [B. m.]: Sin’tszyan. nar. izd-vo, 2003, - S. 291.
- Ewing, R: Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary, **The China Quarterly**, 173.
- International Centre for Trade and Sustainable Development: “Çin ve Özbekistan liderleri, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik iş birliği olasılıklarını tartıştı”. URL: <https://ictsd.iisd.org/> (Erişim Tarihi: 26.09.2020).
- Joseph Jr: “The Information Revolution and American Soft Power”, **Asia-Pasific Review**, Cilt: 9, Say: 1, ss. 60-76.
- Joseph, Nye: **The Paradox of American Power: Why the World’s Only Superpower Can’t Go It Alone**. Oxford University Press,

2002. 240 p.
- Jr. **Bound to Lead: The Changing Nature of American power**, N.Y.: Basic Books, 1990.
- Soft Power. **Foreign Policy**, 80, 1990, p. 153.
- Vneshnepoliticheskiy Kurs Knr: Evolyutsiya I Tendentsii Razvitiya S. 26.
- Gabuyev Aleksandr: “Kitayskiye kommunisty işçut novuyu ideologiyu Chtoby Kitay stal sverkhderzhavoy XXI veka”, 2011.
- Giulio, Gallarotti: Soft Power: What it is, Why it’s Important, and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used / G.M. Gallarotti // Division II Faculty Publications. S. 57. <http://wescholar.wesleyan.edu/div2facpubs/57> (Erişim Tarihi: 7.06.2020).
- Soft Power: What It Is, it’s Importance, and The Conditions for Its Effective Use, **Journal of Political Power**, 4(1), 2011, p. 29.
- Golishnikov, Oleg: Tsentral’naya Aziya na pritsele Kitaya: Posledstviya Dlya Rossii. URL: <http://www.globalaffairs.ru/studconf/TcentralnayaAziyanapritseleKityapоследствиядляРоссии16693> (Erişim Tarihi: 17.09.2020).
- Golobokov, Andrey: “Stanovleniye i razvitiye vneshnepoliticheskoy doktriny Kitaya” s. 118.
- PRC and military contacts within the Shanghai Cooperation Organization.
- Grozin, Andrey: Sinofobiya v Tsentral’noy Azii: Ot mifologii k instrumentu informatsionnoy bor’by, s. 47-56.
- Huasheng, Zhao: “China, Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization.” M.: Moscow (2005): 61.
- Jin, Yang: “There are more remarkable moments in relations between China and Central Asian countries in 2014.” URL: http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2015-01/10/content_34524994.htm.
- Kadomtsev, Anatolyi: Perspektivy vneshney politiki KNR po itogam 19 syezda Kommunisticheskoy partii (otsenki inostrannykh nablyudateley) <https://interaffairs.ru/news/show/18704> (Erişim Tarihi: 25.08.2020).
- Kadomtsev Andrey: “Otnoşeniya KNR – USA v 2017 godu: polot Drakona i metaniya Orla”, The International Affairs URL: <https://interaffairs.ru/news/show/18962>. (Erişim Tarihi:

- 26.08.2020).
- Karpoviç, Oleg: Mirovaya politika i negosudarstvennyye uchastniki mezhdunarodnykh otnosheniy // **Mirovaya politika**. 2017, No 3, s. 119-128.
- Kaukenov Adil: “Politika Kitaya v shankhayskoy organizatsii sotrudnichestva Tsentralnaya Aziya i Kavkaz”, 2007, No:3,
- Klimenko, Anatolyi: Evolyutsiya voyennoy politiki i voyennoy doktriny Kitaya // **Voyennaya mysl’**, 2005, No 4, s. 2-17.
- Knight J.: The limits of soft power in higher education // **University World News**. 2014, 31 January, Issue 305. URL:<http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20140129134636725> (Erişim Tarihi: 9.09.2020).
- Kokarev K. A.: Kitaysko-kazakhstanskiye otnosheniya// Kazakhstan: realii i perspektivy nezavisimogo razvitiya, M.1995, s. 347-348.
- Kondratyev, Yuriy: Kitay-tysyacheletniy opyt myagkoy sily. URL: <https://www.pravda.ru/economics/rules/globalcooperation/26-11-2014/1237247-china-0/> (Erişim Tarihi: 03.04.2020).
- Kosenov Aldiyar: “The builders of the Western Europe-Western China highway went on strike”, Tengrinews, URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/stroiteli-trassyi-zapadnaya-evropa-zapadnyiy-kitay-ustroili-255190/ (Erişim Tarihi: 02.10.2020).
- Kasanova, Nadezhda: Novyy mezhdunarodnyy donor: pomoshch’ Kitaya Tadzhikistanu i Kyrgyzstanu / Parizh: IFRI Tsentr Rossiya /NNG, 2009. S. 31.
- Koshkin, Sergey: Uluslararası ilişkiler sonrası iki kutuplu sistemde Çin’in dış politikasının gelişimi için eğilimler ve beklentiler. Diss, 2016.
- Kryuchkova, K. S.: “O soderzhanii ponyatiya “Vostochnyi Turkestan” i toponima Sin’tszyan.” Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Yazyk i literatura 4 (2005), C. 98-99.
- Kyrgyz Kabar: “Posol KNR Syao Tsinkhua o XIX s”yezde KPK: vstupit’ v novuyu epokhu, otkryt’ put’ k novomu budushchemu”., Kabar, URL: kabar.kg/news/posol-knr-syao-tsinkhua-o-xix-s-yezde-kpk-vstupit-v-novuyu-epokhu (Erişim Tarihi: 18.06.2020).

- Laruelle M, Peyrouse S.: "China as a Neighbor: The Perspective and Strategy of Central Asia", Institut Central Asia and Caucasus and the Silk Road Studies Program, Johns Hopkins University SAIS, Institute for Security and Development Policy, Sweden.
- Lebedeva, Marina: "Soft power: Concept and Approaches", **MGIMO University Bulletin** 3, (54) 2017.
- Li, Xing: "On the connection between scientific development and a harmonious world," Far East Problems 3, (2009): 136-141.
- Liu, Izhu
Avdokushin Evgeny: "Belt and Road Project 2. 0-Strategy to Stimulate China's Global Expansion." The world of the new economy (2019).
- Liu, Shumei
Zhong, Mei: "Formula Kitay Amerika "G-2" i politika SSHA v otnoshenii Kitaya" Vestnik pedagogicheskogo universiteta Vnutrenney Mongolii. Seriya: Filosofiya i obshchestvennyye nauki // 2009, T. 38, No 3.
- Lukin Alexander: Shanghai Cooperation Organization: From Formation to Comprehensive Development (Materials of the Third Meeting of the SCO Forum, China, Beijing, May 19-21, 2008).
- Mäkinen, Olga: "Terrorizm v Tsentral'no-Aziatskom regione: Prichiny vozniknoveniya, osnovnyye organizatsii i metody bor'by", Tallinn 2015, s. 23.
- Murashkina, Maryana
Tolstov Sergei: "The main directions of China's policy in the Central Asia region.", Visnyk of the Mariupol State University, Ser.: History, Policy 7-8, (2013).
- Mehdiyev A.: "Why did "Gazprom" decide to break off relations with Turkmenistan?", Mediafax (Erişim tarihi: 13.10.2020).
- Mogilevsky, Roman: "Kyrgyzstan i Initsiativa poyasa i puti." Vysshaya shkola razvitiya.
- Shankhayskaya organizatsiya sotrudnichestva: dostizheniya, vozmozhnosti, vyzovy) // Chzhungo vaytshyao syueyuan'. Pekin: Beytszin chuban'she, 2004.
- Mukimdzhanova, Raila: Gosudarstva Tsentral'noy Azii i Kitay: problemy i perspektivy sotrudnichestva // Tsentral'naya Aziya i Kavkaz, 2004, No. 4 (34).

- Minasyan, Narek: “The concept of” Soft power “in the context of theories of international relations.” 21st century 3 (44) (2017).
- Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China: Prekrasnyye Perspektivy i Prakticheskiye Deystviya Po Sovmestnomu Sozdaniyu ekonomicheskogo Poyasa Shelkovogo Puti I Morskogo Shelkovogo Puti XXI Veka. URL: <https://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t1254925.shtml> (Erişim Tarihi: 21.06.2020).
- Nadtochey, I. V.: “The Islamic Movement of East Turkestan: History, Evolution, Dynamics of Terrorist Activity.” Pathways to Peace and Security 2 (2014): 47.
- Novoseltsev, Sergei: Kontsepsiya “Kitayskoy Mechty” I Yeyo Prakticheskoye Primeneniye.
- Panfilova V.: “Kitaytsy vyshli na okhranu tadzhiksko afganskoy granitsy”.
Pei Yuanying.: The Five Principles of Peaceful Coexistence and China’s Diplomacy in the New Period. URL: <http://www.ciis.org.cn/item/2005-02-25/50821.html>, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).
- Paramonov, Vladimir
Strokov Alexey
Stolpovsky Oleg: “Çin’in Orta Asya’daki Dış Politikası”, Orta Asya ve Kafkasya 13.4 (2010).
- Rakhmanova G. B. Project “Economic Belt of the Silk Road” -New Model of Regional Cooperation Based on an Innovative Idea // Abylai Khan Atyndagy Kazkhkzhneotu. - S. 67.
- Renalda B.: None-State Actors in International System of States // **The Ashgate Research Companion to Non-State Actors**, Ed. by B. Renalda. Burlington: Ashgate International, 2011.
- Saliyeva A.L.: Kırgızistan’ın Dış Politikasında “Çin Faktörü”: İkili ve Bölgesel Düzeyler.
- Sam Boothia: Turkmenistan highway to China. URL:<https://russian.eurasianet.org> (Erişim Tarihi: 14.09.2020).
- Sania, Toiken: “Çin fabrikalarına karşı. Zhanaozen’de performans ve dayanışma eylemleri” Azattyq, <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-zhanaozen-anti-chinese-protest/30144860.html> (Erişim Tarihi: 29.06.2020).

- Saferworld: “Central Asia at a crossroads the changing roles of Russia and China in the region and implications for peace and stability.”, Saferworld, <https://www.saferworld.org.uk/resources/publications/918-central-asia-at-a-crossroads> (Erişim Tarihi: 17.04.2020)
- Savkovich, Evgeniy: Politika Kitaya v Tsentral’noy Azii (1992-2012 gg.). – 2013
- Shabalov, Mikhail: “Fundamentals of China’s Cultural Policy”, **Strategic Priorities** 4, (2014): SS. 27-43.
- Shustov Aleksandr: “Myagkaya sila drakona: kak Kitay pytaetsya zavoyevat’ vliyaniye v Tsentral’noy Azii”, <https://eurasia.expert/myagkaya-sila-drakona-kak-kitay-pytaetsya-zavoevat-vliyanie-v-tsentralnoy-azii/> (Erişim Tarihi: 17.04.2020).
- Skosyrev V.A.: Vospriyatiye Kontseptsii Demokratii Sovremennymi Kitayskimi Myslitelyami Vestn. Mosk. Un-Ta. Ser. 13. Vostokovedeniye, 2017, No. 1.
- Skripkar, M.V.: “Formation of the concept of the” Chinese dream: From Sun Yat-sen to Xi Jinping. **International Journal of Applied and Basic Research** 8-2 (2015): SS. 394-397.
- Sobyanin A., Shibutov M.: “Will there be a war in Asia?”, Internet Newspaper ZonaKZ (2008).
- Soyunbaev, Murat: “Kırgızistan’ın Jeopolitik Özellikleri.” 2016.
- Syroyezhkin, Konstantin: Soglasheniye mezhdru Respublikoy Kazakhstan, Kitayskoy Narodnoy Respublikoy i Kyrgyzskoy Respublikoy o tochke styka gosudarstvennykh granits trekh gosudarstv (25.08.1999 g.) / Kazakhstan-Kitay: Ot prigranichnoy trgovli k strategicheskomu partnerstvu: monografiya, V 3 kn. Kn. 3. Sbornik dokumentov / K. L. Syroyezhkin, Almaty: KISI, 2010, S. 144—146.
- “Nuzhno li boyat’sya Kazakhstanu Kitaya: Mify i fobii dvustoronnikh otnosheniy”. Astana-Almaty: IMEP pri Fonde Pervogo Prezidenta RK, 2014.
- Sun, Seyfen: Teoriya o garmonichnom mire i issledovaniya mezhdunarodnykh otnosheniy, 2007, No. 11.

- Tarakanova, Tamara: “Foreign Policy Concepts of the People’s Republic of China”, Scientific and technical statements of the St. Petersburg State Polytechnic University, Humanities and social sciences 3 (250) (2016).
- Titarenko M.J.: Rossiysko-kitayskoye torgovo-ekonomicheskoye
sotrudnichestvo v kontekste globalizatsii i integratsionnykh
protssessov v ATR // Vystupleniye na XI mezhdunarodnoy
nauchnoy konferentsii “Kitay, kitayskaya tsivilizatsiya i
mir”.
- Toktom: Sovmestnoye Kommyunike ob ustanovlenii
diplomaticheskikh otnosheniy mezhdu Respublikoy
Kyrgyzstan i Kitayskoy Narodnoy Respublikoy. Bishkek,
05.01.1992 // Informatsionnyy tsentr “Toktom”:
zakonodatel’sтво Kyrgyzskoy Respubliki // www.toktom.kg
Sovmestnoye kommyunike ob ustanovlenii
diplomaticheskikh otnosheniy mezhdu Respublikoy
Kyrgyzstan i Kitayskoy Narodnoy Respublikoy ot 5
yanvarya 1992 goda.
- Tursunbayeva, G. E.: Kyrgyzsko-kitayskiye otnosheniya v 1991-2009 gg.: ot
dvustoronnego sotrudnichestva k mnogovektornomu
partnerstvu: dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.02 / G. E.
Tursunbayeva. Bishkek, 2012 s.110.
- Umarov Temur: Na puti k Pax Sinica Rost kitayskogo vliyaniya v stranakh
Tsentral’noy Azii vyzyvayet ottorzheniye i bespokoystvoyu
Kak effektivno uravnovesit’ vliyaniye Pekina? URL:
<https://www.ipg-journal.io/regiony/azija/na-puti-k-pax-sinica-1035/> (Erişim Tarihi: 26.08.2020).
- Van Tsinsun: Chto syezd KPK govorit o budushchey vneshney politike
Kitaya, Valday. URL:
[HTTP://ru.valdaiclub.com/a/highlights/](http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/natsionalnyy-sezd-kompartii-kitaya/) natsionalnyy-sezd-
kompartii-kitaya/ (Erişim tarihi: 11.11.2020).
- Vasiliev Leonid: “On the current state of political and economic cooperation
between China and the Central Asian states // China in world
and regional politics. History and modernity.” – 2016, – T.
21, – No. 21.
“ On the Current State of Political and Economic
Cooperation of China with the States of Central Asia” s.
178.

- Waldron A.: China's "Peaceful Rise" Enters Turbulence // **Orbis**. 2014, Vol. 58, No. 2, P. 164–181.
- Wang Zisi: "The main features of the new situation and China's foreign policy" // Xiandai guoji guaixi, 2003. № 4. 2003, s. 54.
- Xinhua Haberleri: "516 Institutov Konfutsiya sozdany v 142 stranakh mira", **Xinhua** News, http://russian.news.cn/2017-09/30/c_136650568.htm (Erişim Tarihi: 12.04.2020)
- Predlozhennaya Kitayem strategiya "Novoy Azii" vyzvala bol'shoy rezonans) // Sin'khua van. URL: http://news.xinhuanet.com/politics/2007-04/22/content_6012384.htm (Erişim Tarihi: 21.06.2020).
- Yan Chensyuy: Kitayskaya Diplomatiya V Usloviyakh Izmenchivoy I Nestabil'noy Mezhdunarodnoy Obstanovki. // Kitay V Mirovoy Politike. M.: Rosspen, 2001, S. 14.
- Yazar adı yok: "China plays a creative and constructive role in the SCO" Russian People <http://russian.people.com.cn/n3/2019/0929/c95181-9619166.html> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)
- Yazar adı yok: "Agreement Between The Republic Of Uzbekistan And The People's Republic Of China On Friendship And Cooperation", Tashkent, September 9, 2013
- Yazar adı yok: Turkmenistan proposes Japan to participate in the construction of the Turkmenistan-India gas pipeline <http://futures.eastmoney.com/news/1514,20160709640395025.html> (Erişim tarihi:06.11.2020).
- Zakhvatov Andrey: "Cooperation between Tajikistan and China is developing according to the Chinese scenario", **Dialog**, URL: <http://www.dialog.tj/news/news20614> (Erişim tarihi:11.10.2020).
- Zhao, Huasheng: "China, Central Asia and The Shanghai Cooperation Organization" No 5, 2005 Moscow. S. 61.
- Zmeevsky, A. V.: Shankhayskaya konventsia po bor'be s terrorizmom, separatizmom i ekstremizmom ot 15.06.2001 g. // Byulleten' mezhdunarodnykh dogovorov, 2004, N 1, S. 29-36.
- Zvyagina D. A.: Kulturnoye vliyaniye kak komponent "myagkoy sily" // Istoriçeskiye, filosofskiy, političeskiye i yuridiçeskiye

nauki, kulturologiya i iskusstvovedeniye. Voprosy teorii i praktiki. 2012, No 11(25): v 2 ch. CH. 2.

